

ingediend op **844** (2021-2022) – Nr. 36
28 maart 2022 (2021-2022)

Verslag

namens de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS
uitgebracht door Tinne Rombouts, Willem-Frederik Schiltz
en Mieke Schauvliege

over het onderzoek
naar de aanpak van de met PFOS vervuilde gronden
op de Oosterweelwerf
en de gevolgen voor de volksgezondheid

Documenten in het dossier:

- 844** (2020-2021) – Nr. 1: Motie
- Nr. 2 en 3: Amendementen
- Nr. 4: Tekst aangenomen door de plenaire vergadering van de motie
- Nr. 5 t.e.m. 35: Verslagen van de hoorzittingen

Samenstelling van de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS:

Voorzitter: Hannes Anaf.

Vaste leden:

Koen Daniëls, Piet De Bruyn, Andries Gryffroy, Joris Nachtergaele, Freya Perdaens;

Bart Claes, Chris Janssens, Stefaan Sintobin;

Stijn De Roo, Tinne Rombouts;

Gwenny De Vroe, Willem-Frederik Schiltz;

Imade Annouri, Mieke Schauvliege;

Hannes Anaf.

Toegevoegde leden:

Jos D'Haese.

INHOUD

I.	Inleidende toelichting	6
1.	Aanloop tot de onderzoekscommissie	6
1.1.	Algemeen	6
1.2.	Directe aanleiding	6
1.3.	Precedenten – eerdere vraagstelling in het parlement.....	7
1.4.	Hoorzitting in de commissie Leefmilieu van 29 juni 2021	7
2.	Opdracht en installatie van de onderzoekscommissie.....	8
2.1.	Opdracht	8
2.2.	Installatie	8
2.3.	Verlenging	9
3.	Samenloop met het actief beleid	9
4.	Samenloop met het gerechtelijk onderzoek	9
II.	Getuigenissen.....	9
1.	Horen van experts	10
1.1.	Hoorzitting van 2 juli 2021 met Jacob de Boer en Wim De Coen	10
1.2.	Hoorzitting van 2 juli 2021 met Nicolas van Larebeke, Jamie C. De Witt, Greet Schoeters en Ilse Loots	10
1.3.	Hoorzitting van 9 juli 2021 met Juan D. Piñeros Garcet, Jan de Vos en William Leys	10
1.4.	Hoorzitting van 9 juli 2021 met Arjen Wintersen	10
1.5.	Hoorzitting van 16 juli 2021 met de opdrachthouder	10
1.6.	Hoorzitting van 20 augustus 2021 met de opdrachthouder	10
1.7.	Hoorzitting van 27 augustus 2021 met Isabelle Larmuseau en Geert Van Calster	10
1.8.	Hoorzitting van 27 augustus 2021 met essencia, VVP en VVSG	11
1.9.	Hoorzitting van 30 augustus 2021 met Lucas Bergkamp	11
2.	Horen van getuigen.....	11
2.1.	Hoorzitting van 3 september 2021 met 3M.....	11
2.2.	Hoorzitting van 6 september 2021 met de vakbondsafvaardi- ging en de arbeidsgeneeskundige dienst van 3M.....	11
2.3.	Hoorzitting van 15 september 2021 met THV RoTS	11
2.4.	Hoorzitting van 24 september 2021 met Lantis.....	11
2.5.	Hoorzitting van 1 oktober 2021 met OVAM.....	11
2.6.	Hoorzitting van 8 oktober 2021 met het Departement Omgeving, afdeling GOP	12
2.7.	Hoorzitting van 15 oktober 2021 met het Departement Omgeving, afdeling Handhaving	12
2.8.	Hoorzitting van 22 oktober 2021 met VMM.....	12
2.9.	Hoorzitting van 29 oktober 2021 met VITO	12
2.10.	Hoorzitting van 29 oktober 2021 met professor Jan Tytgat.....	12

2.11. Hoorzitting van 8 november 2021 met het agentschap Zorg en Gezondheid	12
2.12. Hoorzitting van 19 november 2021 met het Departement MOW	12
2.13. Hoorzitting van 19 november 2021 met Grondbank vzw	13
2.14. Hoorzitting van 26 november 2021 met THV RoTS, Lantis en Jan Tytgat.....	13
2.15. Hoorzitting van 3 december 2021 met 3M.....	13
2.16. Hoorzitting van 10 januari 2022 met de gemeente Zwijndrecht	13
2.17. Hoorzitting van 14 januari 2022 met de provincie Antwerpen ...	13
2.18. Hoorzitting van 14 januari 2022 met de stad Antwerpen	13
2.19. Hoorzitting van 17 januari 2022 met de bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2014-2019	13
2.20. Hoorzitting van 21 januari 2022 met André Van de Vyver en Jan Van Rensbergen	14
2.21. Hoorzitting van 24 januari 2022 met de bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2019-2024	14
2.22. Hoorzitting van 7 februari 2022 met de OVAM, de voogdijminister en de ministers bevoegd voor Mobiliteit en Openbare Werken en Omgeving uit de zittingsperiode 2014-2019.	14
III. Situering en historische achtergrond	14
1. Beschrijvend	14
1.1. Wat zijn PFAS en PFOS	14
1.2. PFOS en Oosterweel	16
1.3. Op zoek naar veilige normen en oplossingen voor de vervuiling	17
1.4. De vervuiling in kaart gebracht: wat nu?.....	20
1.5. PFAS-actieplan	22
1.6. Opdrachthouder prof. dr. Karl Vrancken en de Expertencommissie Grondverzet	23
2. Tijdlijn.....	25
IV. Vaststellingen.....	25
4.1. Het bedrijf 3M	25
4.2. Productie en emissie	25
4.3. Erkenning van het effect van PFAS op milieu en mens	27
4.4. 3M en Oosterweel	33
4.5. Vervuilde gronden op de terreinen van 3M	35
4.6. Remediëring.....	35
4.7. Bescherming van mens en omgeving tegen PFAS en nieuwe chemische stoffen	36
4.7.1. PFOS en andere PFAS	36
4.7.2. (Nieuwe) chemische stoffen	40
4.7.3. Omgevingsvergunning voor chemische exploitaties.....	41
4.8. Een grondverzetproject met bodemvervuiling (Oosterweel)	42
4.8.1. Algemeen grondbeleid.....	42

4.9.	Werking van de overheidsdiensten (en besluitvorming).....	46
4.9.1.	<i>Administraties: algemene werking</i>	46
4.9.2.	<i>Kennisopbouw – kennisdeling – informatiedeling</i>	47
4.9.3.	<i>Handhaving en vervolging</i>	48
V.	Aanbevelingen.....	48
5.1.	Specifiek voor de case van 3M.....	48
5.2.	Bescherming van mens en omgeving tegen PFOS, andere PFAS en nieuwe chemische stoffen in het algemeen	49
5.2.1.	<i>PFOS en andere PFAS</i>	49
5.2.2.	<i>Nieuwe chemische stoffen</i>	49
5.2.3.	<i>Vergunningverlening industriële exploitaties die werken met chemische stoffen</i>	51
5.3.	Grondverzetsproject met bodemvervuiling	52
5.3.1.	<i>Algemeen grondbeleid</i>	52
5.3.2.	<i>Erkend bodemsaneringsdeskundige – niet-genormeerde parameters</i>	53
5.3.3.	<i>Informatie- en kennisdeling</i>	53
5.4.	Werking van de overheidsdiensten (en besluitvorming)	54
5.4.1.	<i>Personeel</i>	54
5.4.2.	<i>Kennisopbouw – kennis- en informatiedeling</i>	54
5.4.1.	<i>Handhaving en vervolging</i>	55
VI.	Conclusies.....	56
6.1.	3M	56
6.2.	Overheid – Politiek.....	57
VII.	Eindbespreking en stemming over het verslag op 28 maart 2022.....	59
7.1.	Eindbespreking	59
7.2.	Stemming	73
	Gebruikte afkortingen.....	74
	Bijlagen: zie dossierpagina van dit document op www.vlaamsparlement.be	

I. Inleidende toelichting

1. Aanloop tot de onderzoekscommissie

1.1. Algemeen

De PFOS-vervuiling veroorzaakt door de 3M-site te Zwijndrecht en het probleem dat dit vormde voor de realisatie van de Oosterweelwerken op linkeroever geraakte slechts in de weken voorafgaand aan de oprichting van de onderzoekscommissie geproblematiseerd in het parlement. Voorheen kwam de PFOS-vervuiling enkel ter sprake in het kader van het verslag over de uitvoering van het Toekomstverbond voor bereikbaarheid en leefbaarheid ([Parl.St. VI.Parl. 2019-20, nr. 66/1-7](#)) en dit omwille van de financiële gevolgen die dit meebracht.

Bij de start van de werken voor de nieuwe Scheldekruising rezen publiek vragen over de bestemming van deze gronden en was er bezorgdheid over de verspreiding van de vervuiling en de impact op volksgezondheid van omwonenden. In dit kader kan verwezen worden naar de vraag om uitleg van Mieke Schauvliege aan minister Zuhail Demir over de aanwezigheid van PFAS in grondwater en in de (water)bodem in de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening en Energie van 20 april 2021 ([Vragen om uitleg VI.Parl. 2020-21, nr. 2743](#)); de gekoppelde actuele vragen van Mieke Schauvliege aan minister Lydia Peeters en van Bart Claes aan minister Zuhail Demir over de aanpak van vervuilde gronden van de Oosterweelwerken in de plenaire vergadering van 28 april 2021 ([Actuele vragen VI.Parl. 2020-21, nr. 522 en 538](#)), de vraag om uitleg van Mieke Schauvliege aan minister Lydia Peeters over PFAS-vervuiling en grondverzet in de Commissie voor Mobiliteit en Openbare Werken van 20 mei 2021 ([Vragen om uitleg VI.Parl. 2021-21, nr. 3314](#)), de vraag om uitleg van Mieke Schauvliege over de PFAS-normen aan minister Zuhail Demir in de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening en Energie van 1 juni 2021 ([Vragen om uitleg VI.Parl. 2020-21, nr. 3315](#)) en de gekoppelde vragen om uitleg van Mieke Schauvliege, Freya Saeys en Freya Van den Bossche aan minister Wouter Beke in de Commissie voor Welzijn, Volksgezondheid, Gezin en Armoedebestrijding van 8 juni 2021 over de PFOS-problematiek ([Vragen om uitleg VI.Parl. 2020-21, nr. 3706, 3743 en 3755](#)). Intussen was het openbaar ministerie op 11 mei ook een opsporingsonderzoek gestart ingevolge een ontvangen klacht.

1.2. Directe aanleiding

De directe aanleiding voor de beslissing tot het oprichten van een onderzoekscommissie was de uitspraak van minister Zuhail Demir, bevoegd voor Leefmilieu, in de plenaire vergadering van 9 juni 2021 naar aanleiding van een actuele vraag van Mieke Schauvliege over de initiatieven die de Vlaamse Regering onderneemt om de milieuvervuiling door 3M in Zwijndrecht en Oosterweel te saneren ([Actuele vragen VI.Parl. 2020-21, nr. 672](#)). De minister stelde "zich helemaal niet te willen moeien met de werkzaamheden van het parlement, maar dacht dat het niet slecht zou zijn indien een parlementaire onderzoekscommissie zich zou buigen over dit dossier". Daarop dienden Groen en Vooruit gezamenlijk een motie in tot uitoefening van het recht van onderzoek ([Parl.St. VI.Parl. 2020-21, nr. 844](#)). De motie werd vervolgens tijdens die vergadering een eerste keer besproken. De motie werd de week nadien op 16 juni aangenomen, na een [actualiteitsdebat](#) over het standpunt van de Vlaamse Regering met betrekking tot de aanpak van de PFOS-vervuiling in en rond Zwijndrecht.

1.3. Precedenten – eerdere vraagstelling in het parlement

Over de PFAS- en PFOS-problematiek werden vroeger reeds een aantal vragen gesteld in het parlement, zij het dat de aandacht hiervoor relatief beperkt bleef. Een te vermelden vraag betreft deze van 18 maart 2004 van Johan Malcorps aan Jef Tavernier, Vlaams minister van Leefmilieu, Landbouw en Ontwikkelingssamenwerking, en aan Adelheid Byttebier, Vlaams minister van Welzijn, Gezondheid en Gelijke Kansen, over de risico's van perfluorchemicaliën voor milieu en gezondheid (<https://docs.vlaamsparlement.be/pfile?id=176796>).

Verder waren er de voorbije jaren slechts enkele vragen om uitleg. Zo was er de vraag om uitleg van Johan Danen aan minister Koen Van den Heuvel over de bodem- en waterverontreiniging door nieuwe stoffen in de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening en Energie van 25 september 2019 ([Vragen om uitleg Vl.Parl. 2019, nr. 43](#)), de vraag om uitleg van Bart Dochy aan minister Zuhair Demir over onderzoek naar de aanwezigheid van de chemische verbindingen PFAS in grondwater, bodem en waterbodem in de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening en Energie van 10 maart 2020 ([Vragen om uitleg Vl.Parl. 2019-20, nr. 1483](#)), de vraag om uitleg van Tinne Rombouts aan minister Zuhair Demir over de medewerking van lokale besturen aan het bodemonderzoek van risicopercelen in de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening en Energie van 11 maart 2020 ([Vragen om uitleg Vl.Parl. 2019-20, nr. 1759](#)).

Ook was er de op 27 juni 2017 ingediende conceptnota voor nieuwe regelgeving van Cindy Franssen, Katrien Schryvers, Griet Coppé, Vera Jans, Tinne Rombouts en Valerie Taeldeman betreffende de decretale verankering van de sensibilisering rond en de preventie van de blootstelling aan chemische stoffen die de normale hormonale werking tijdens belangrijke ontwikkelingsfasen van het menselijk organisme ontregelen of kunnen ontregelen ([Parl.St. Vl.Parl. 2016-17, nr. 1215/1-3](#)). Deze mondde uit in het op 27 maart 2019 aangenomen voorstel van decreet van Cindy Franssen, Elke Sleurs, Freya Saeys, Peter Persyn, Katrien Schryvers en Ingeborg De Meulemeester houdende wijziging van het decreet van 21 november 2003 betreffende het preventieve gezondheidsbeleid, wat betreft de sensibiliseringsplicht en het preventieve beleid met betrekking tot de blootstelling aan chemische stoffen die de normale hormonale werking van het menselijk organisme ontregelen of kunnen ontregelen ([Parl.St. Vl.Parl. 2018-19, nr. 1859](#)).

1.4. Hoorzitting in de commissie Leefmilieu van 29 juni 2021

Reeds voor de beslissing tot het oprichten van een onderzoekscommissie was in de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening en Energie een hoorzitting gepland over de problematiek. Gelet op de samenloop met de onderzoekscommissie werd beslist deze te laten doorgaan, zij het zonder vraagstelling vanuit de leden. Aldus werden op 29 juni 2021 volgende sprekers gehoord: Jacob de Boer (prof. dr. Chair Environmental Chemistry and Toxicology Vrije Universiteit Amsterdam), Karl Vrancken (opdrachthouder Vlaamse Regering PFOS-problematiek, onderzoekscoördinator Duurzame Materialen VITO, hoofddocent Afvalverwerking en Circulaire Economie Universiteit Antwerpen), Sarah De Schamphelaere (afdelingshoofd afdeling Strategie, Internationaal beleid en Dierenwelzijn van het Departement Omgeving), Ivo Palmers (afdelingshoofd afdeling Vlaams Planbureau voor Omgeving van het Departement Omgeving), Bart Bautmans (teamverantwoordelijke Milieugezondheidszorg agentschap Zorg en Gezondheid), Greet Schoeters (Steunpunt Milieu en Gezondheid, program manager of environmental health VITO, professor Department of Biomedical Sciences Universiteit Antwerpen), Ilse Loots (projectleider Steunpunt Milieu en Gezondheid, gewoon hoogleraar Universiteit Antwerpen), Arjen Wintersen (coördinator onderzoek naar PFAS in grond en grondwater binnen het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu Nederland), Hanneke Brouwer (MT-lid Directie Waterkwaliteit Ondergrond en Marien, Ministerie

van Infrastructuur en Waterstaat Nederland), Johan Ceenaeme (staflid afdeling Bodembeheer Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij), Griet Van Gestel (policy coördinator Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij), Peter Vermeulen (plant manager 3M Zwijndrecht 2010-2012, momenteel director fluorochemical stewardship EMEA) en Rebecca Teeters (senior vice president fluorochemical stewardship 3M) ([Parl.St.Vl.Parl. 2020-21 nr. 885](#)).

2. Opdracht en installatie van de onderzoekscommissie

2.1. Opdracht

De opdracht van de commissie werd, zoals bepaald in artikel 97 van het Reglement, neergelegd in een motie tot uitoefening van het recht van onderzoek die de werkingsduur en de opdracht van de onderzoekscommissie vastlegt. De motie werd ingediend op 9 juni 2021, de stemming met amendering vond plaats op 16 juni 2021.

De motie stelt in het beschikkend gedeelte:

- “– besluit daarom een onderzoekscommissie op te richten die recht van inzage krijgt in alle documenten in dit dossier, en die belast wordt met een onderzoek naar:
- 1° de exacte inhoud van de dading tussen BAM (Beheersmaatschappij Antwerpen Mobiel)/Lantis en 3M;
 - 2° de interactie tussen BAM/Lantis en de Vlaamse administratie, i.c. de OVAM, VITO en de Grondenbank, met name wat de normering voor de vervuiling met PFOS en het grondverzet betreft;
 - 3° de langetermijneffecten voor de volksgezondheid van de PFOS-vervuiling en de wijze waarop gronden naargelang de graad van vervuiling dienen te worden gesaneerd of ingekapseld;
 - 4° het bestaan van sluitende garanties dat minder vervuilde gronden toch niet zullen worden afgevoerd en verspreid over andere sites in Vlaanderen;
 - 5° de vraag hoe lang de vervuiling al bekend was en of op tijd werd opgetreden in dit dossier;
 - 6° de vraag of de oorspronkelijke vervuiler, 3M, al dan niet aansprakelijk kan en zal gesteld worden voor de aangerichte vervuiling;
 - 7° de verantwoordelijken voor het aangaan van de dading eind 2017 tussen Lantis en 3M en met name de vraag of de toen bevoegde ministers en/of de Vlaamse Regering op de hoogte waren van deze dading en of deze beslissing al dan niet formeel gedekt was door een ministeriële of regeringsbeslissing;
 - 8° de verantwoordelijkheid van de bevoegde ministers en de regering in dit dossier;”.

De commissie kreeg de opdracht haar verslag in te dienen uiterlijk op 31 januari 2022.

2.2. Installatie

De installatievergadering van de onderzoekscommissie vond plaats op 25 juni 2021. Daarbij werd Hannes Anaf als voorzitter aangesteld, Koen Daniëls en Chris Janssens als eerste en tweede ondervoorzitter en Tinne Rombouts, Willem-Frederik Schiltz en Mieke Schauvliege als verslaggevers. Verder werd de planning van de werkzaamheden in een besloten vergadering besproken.

2.3. Verlenging

Gezien nog tot eind januari hoorzittingen plaatsvonden, werd door de plenaire vergadering van 26 januari 2022 de looptijd van de onderzoekscommissie verlengd tot 18 maart 2022. Hieraan werd finaal door de plenaire vergadering van 16 maart 2022 nog een verlenging toegevoegd tot 30 maart 2022.

3. Samenloop met het actief beleid

Rond het ogenblik van de discussie over de oprichting van de onderzoekscommissie werd door de Vlaamse Regering ook een opdrachthouder aangesteld om de aanpak van de PFOS-vervuiling in Zwijndrecht te coördineren. Deze opdracht werd kort daarna uitgebreid tot de coördinatie van de aanpak van de PFAS-problematiek. Hij gaf eerst nog op 29 juni aan de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening en Energie een overzicht van zijn werkzaamheden. Op 16 juli en 20 augustus gaf hij de onderzoekscommissie een stand van zaken van zijn werkzaamheden. Ten slotte gaf de opdrachthouder op 26 januari 2022 een stand van zaken aan de Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening en Energie, waarop de onderzoekscommissie werd uitgenodigd.

Parallel met de werkzaamheden van de onderzoekscommissie werd het actuele beleid van de betrokken ministers opgevolgd in de vakcommissies waar dan ook veel vragen om uitleg werden gesteld. Verder waren er veel schriftelijke vragen en werden ook in de plenaire vergadering talrijke actuele vragen gesteld.

4. Samenloop met het gerechtelijk onderzoek

Het was de commissie bekend dat sinds 11 mei 2021 een opsporingsonderzoek liep over de PFOS-vervuiling en op 22 juni 2021 ook een klacht met burgerlijke partijstelling bij een onderzoeksrechter was ingediend. Om die reden wenste de onderzoekscommissie zich op juridisch vlak te laten ondersteunen door een gewezen magistraat die erop kon toezien dat de onderzoekscommissie lopende gerechtelijke onderzoeken in het PFOS-dossier en de eventuele strafvervolgning niet in gevaar zou brengen op het ogenblik dat getuigen onder ede zouden worden verhoord. Met het oog hierop werd dan ook vanaf 30 augustus bijstand verleend door de heer Marc Van Cauteran, gewezen magistraat van de rechterlijke orde.

II. Getuigenissen

In een eerste fase wenste de onderzoekscommissie zich een beeld te vormen van de bestaande kennis over PFAS en PFOS. Deze hoorzittingen met experts verliepen niet onder ede, de sprekers ondertekenden wel het proces-verbaal van hun getuigenis. Aansluitend werden alle betrokken partijen gehoord. Bij deze hoorzittingen legden de getuigen wel de eed af, zij tekenden ook het proces-verbaal van hun getuigenis. Een laatste hoorzitting met de bevoegde ministers uit de huidige legislatuur verliep ook niet onder ede gezien de uitspraken die een minister doet in de uitoefening van zijn mandaat grondwettelijk beschermd zijn. Een minister kan voor die uitspraken niet vervolgd noch aan enig onderzoek onderworpen worden.

De onderzoekscommissie bracht op 16 juli 2021 tevens een plaatsbezoek aan de site van 3M en de Oosterweelwerf en had in Zwijndrecht een ontmoeting met een afvaardiging van de vakbonden, buurtbewoners en landbouwers.

1. Horen van experts

1.1. Hoorzitting van 2 juli 2021 met Jacob de Boer en Wim De Coen

Hoorzitting over wat PFAS en PFOS zijn met Jacob de Boer (prof. dr. Chair Environmental Chemistry and Toxicology Vrije Universiteit Amsterdam) en prof. Wim De Coen (Head of Unit Hazard Assessment, European Chemicals Agency, Finland).

1.2. Hoorzitting van 2 juli 2021 met Nicolas van Larebeke, Jamie C. De Witt, Greet Schoeters en Ilse Loots

Hoorzitting over de risico's voor de gezondheid van PFAS-PFOS met Nicolas van Larebeke (prof. dr. em., toxicoloog UGent/VUB), Jamie C. De Witt (Phd, DABT, Associate Professor Department of Pharmacology & Toxicology, Brody School of Medicine, East Carolina University), Greet Schoeters (Steunpunt Milieu en Gezondheid, program manager of environmental health VITO, professor Department of biomedical sciences Universiteit Antwerpen) en Ilse Loots (projectleider Steunpunt Milieu en Gezondheid, gewoon hoogleraar Universiteit Antwerpen).

1.3. Hoorzitting van 9 juli 2021 met Juan D. Piñeros Garcet, Jan de Vos en William Leys

Hoorzitting met dr. Juan D. Piñeros Garcet (FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de voedselketen en Leefmilieu) over de reglementering van PFAS, en met Jan de Vos (expert Bodemadviesbureau ABO) en William Leys (ingenieursbureau AECOM) over de bodemkundige aspecten.

1.4. Hoorzitting van 9 juli 2021 met Arjen Wintersen

Hoorzitting met Arjen Wintersen (coördinator onderzoek naar PFAS in grond en grondwater binnen het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu Nederland) over de ervaring met PFAS in Nederland.

1.5. Hoorzitting van 16 juli 2021 met de opdrachthouder

Hoorzitting over het eindrapport van de Commissie Grondverzet met Karl Vrancken (opdrachthouder Vlaamse Regering PFOS-problematiek, onderzoekscoördinator Duurzame Materialen VITO, hoofddocent Afvalverwerking en Circulaire Economie Universiteit Antwerpen).

1.6. Hoorzitting van 20 augustus 2021 met de opdrachthouder

Hoorzitting over een tussentijdse stand van zaken van de werkzaamheden van de opdrachthouder van de Vlaamse Regering voor de PFOS-problematiek, met Karl Vrancken (opdrachthouder Vlaamse Regering PFOS-problematiek, onderzoekscoördinator Duurzame Materialen VITO, hoofddocent Afvalverwerking en Circulaire Economie Universiteit Antwerpen).

1.7. Hoorzitting van 27 augustus 2021 met Isabelle Larmuseau en Geert Van Calster

Hoorzitting over het milieurecht met Isabelle Larmuseau (docent Omgevingsrecht, Faculteit Rechtsgeleerdheid KU Leuven) en Geert Van Calster (gewoon hoogleraar, Faculteit Rechtsgeleerdheid KU Leuven).

1.8. Hoorzitting van 27 augustus 2021 met essenscia, VVP en VVSG

Hoorzitting over het vergunningenverloop voor producenten met essenscia, de Vereniging van de Vlaamse Provincies en de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten. De sprekers waren Tine Cattoor (directeur Productbeleid, essenscia), An Maes (milieu-experte, essenscia), Luk Lemmens (eerste gedeputeerde provincie Antwerpen, namens de Vereniging van de Vlaamse Provincies), Hilde Van Look (departementshoofd Leefmilieu provincie Antwerpen, namens de Vereniging van de Vlaamse Provincies), Kris Sniijkers (algemeen directeur, Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten) en Steven Verbanck (stafmedewerker Leefmilieu, Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten).

1.9. Hoorzitting van 30 augustus 2021 met Lucas Bergkamp

Hoorzitting over de aansprakelijkheidsproblematiek met focus op milieuaansprakelijkheid, vergunning en overeenkomst met Lucas Bergkamp (professor em., Ph.D, M.D., J.D., LL.M., senior policy advisor, arts en jurist).

2. Horen van getuigen

2.1. Hoorzitting van 3 september 2021 met 3M

Hoorzitting met 3M Belgium bvba met als getuigen Rebecca Teeters (senior vice president fluorochemical stewardship 3M), James Kotsmith (director corporate environmental 3M) en Peter Vermeulen (director EMEA 3M).

2.2. Hoorzitting van 6 september 2021 met de vakbondsafvaardiging en de arbeidsgeneeskundige dienst van 3M

Hoorzitting met de vakbondsafvaardiging en de arbeidsgeneeskundige dienst van 3M Belgium bvba – zetel Zwijndrecht met als getuigen Inge Paeshuys (secretaris ACV), Levi Sollie (secretaris ABVV) en Hilde Degoes (arbeidsgeneeskundige dienst, regiodirecteur Antwerpen Mensura EDPB/SEPP).

2.3. Hoorzitting van 15 september 2021 met THV RoTS

Hoorzitting met THV RoTS met als getuigen Mark van Straaten (THV RoTS, managing director at Witteveen+Bos Belgium/EnISSA), Erwin Malcorps (THV RoTS, managing director Sweco Belgium nv), Jan De Kinderen (THV RoTS, teamleader Bodem & Milieu Sweco Belgium) en Martijn Goffings (THV RoTS, senior projectleider Bodem & Milieu Sweco Belgium).

2.4. Hoorzitting van 24 september 2021 met Lantis

Hoorzitting met Lantis (nv BAM) met als getuigen David Van Herreweghe (voorzitter raad van bestuur Lantis), Luc Hellemans (algemeen directeur Lantis), Bart Van Camp (directeur Omgeving Lantis), Gert Osselaer (strategisch expert Lantis) en Pieter Thomaes (afdelingshoofd legal Lantis).

2.5. Hoorzitting van 1 oktober 2021 met OVAM

Hoorzitting met de Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM) met als getuigen Henny De Baets (administrateur-generaal OVAM), Ann Cuyckens (afdelingshoofd OVAM), Johan Ceenaeme (adviseur-ingenieur OVAM), Bart Thibau (adviseur OVAM) en Dirk Dedecker (geoloog OVAM).

2.6. Hoorzitting van 8 oktober 2021 met het Departement Omgeving, afdeling GOP

Hoorzitting met het Departement Omgeving, afdeling Gebiedsontwikkeling, Omgevingsplanning en -projecten met als getuigen Peter Cabus (secretaris-generaal Departement Omgeving en covoorzitter van de projectgroep Vlaamse Brede Heroverweging beleidsdomein Omgeving), Lina Grooten (waarnemend afdelingshoofd, afdeling GOP, Departement Omgeving), Peter Balas (directiehoofd Directie Omgevingsprojecten, afdeling GOP, Departement Omgeving), Vicky Demeyer (dossierbehandelaar 3M (Milieu), afdeling GOP, Departement Omgeving), Rita Heyvaert (dossierbehandelaar Oosterweel (Ruimtelijke Ordening), afdeling GOP, Departement Omgeving) en Griffin De Baere (coördinator Processen Toekomstverbond, Departement Omgeving).

2.7. Hoorzitting van 15 oktober 2021 met het Departement Omgeving, afdeling Handhaving

Hoorzitting met het Departement Omgeving, afdeling Handhaving met als getuigen Peter Cabus (secretaris-generaal Departement Omgeving en covoorzitter van de projectgroep Vlaamse Brede Heroverweging beleidsdomein Omgeving), Sigrid Raedschelders (afdelingshoofd Handhaving, Departement Omgeving), Wilfried Van den Acker (handhavingsmanager Antwerpen, afdeling Handhaving, Departement Omgeving) en Rita Van Ham (handhavingsmanager Vlaams-Brabant, afdeling Handhaving, Departement Omgeving).

2.8. Hoorzitting van 22 oktober 2021 met VMM

Hoorzitting met de Vlaamse Milieumaatschappij met als getuigen Bernard De Potter (administrateur-generaal VMM), Wim Gabriels (diensthoofd Sturing en Rapportering Waterkwaliteit VMM), David Knight (beleidsmedewerker Luchtkwaliteit, team Luchtbeleid, kern lucht VMM), Lutgarde Hoebeke (beleidsmedewerker kern Advisering VMM), Anja Van Geyt (diensthoofd Advisering Afvalwater VMM), Jan Van der Meulen (dossierhouder 3M VMM), Kris Van Den Belt (diensthoofd Watervoorziening VMM) en Ann Carrette (diensthoofd Juridische Zaken VMM).

2.9. Hoorzitting van 29 oktober 2021 met VITO

Hoorzitting met de Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO) met als getuigen Dirk Fransaer (gedelegeerd bestuurder VITO), Rudi Torfs (unitmanager Health VITO), Greet Schoeters (voormalig unitmanager Health VITO) en Kaat Touchant (senior onderzoekster VITO).

2.10. Hoorzitting van 29 oktober 2021 met professor Jan Tytgat

Hoorzitting met professor Jan Tytgat (gewoon hoogleraar Departement Farmaceutische en Farmacologische Wetenschappen KU Leuven, hoofd van Toxicologie en Farmacologie).

2.11. Hoorzitting van 8 november 2021 met het agentschap Zorg en Gezondheid

Hoorzitting met het agentschap Zorg en Gezondheid met als getuigen Dirk Dewolf (administrateur-generaal agentschap Zorg en Gezondheid) en Bart Bautmans (teamverantwoordelijke Milieugezondheidszorg agentschap Zorg en Gezondheid).

2.12. Hoorzitting van 19 november 2021 met het Departement MOW

Hoorzitting met het Departement Mobiliteit en Openbare Werken met als getuige Filip Boelaert (secretaris-generaal Departement Mobiliteit en Openbare Werken).

2.13. Hoorzitting van 19 november 2021 met Grondbank vzw

Hoorzitting met Grondbank vzw met als getuigen Andy Heurckmans (afdelingshoofd Exploitatie Grondbank vzw) en Joris Vanderhallen (verantwoordelijke cel Ondersteuning Grondbank vzw).

2.14. Hoorzitting van 26 november 2021 met THV RoTS, Lantis en Jan Tytgat

Hoorzitting met THV RoTS, Lantis en professor Jan Tytgat met als getuigen Erwin Malcorps (THV RoTS, managing director Sweco Belgium nv), Mark van Straaten (THV RoTS, managing director Witteveen+Bos Belgium/EnISSA) en Martijn Goffings (THV RoTS, senior projectleider Bodem & Milieu Sweco Belgium), Gert Osselaer (strategisch expert Lantis), en Jan Tytgat (gewoon hoogleraar Departement Farmaceutische en Farmacologische Wetenschappen KU Leuven, hoofd van Toxicologie en Farmacologie).

2.15. Hoorzitting van 3 december 2021 met 3M

Hoorzitting met 3M Belgium bvba met als getuigen Rebecca Teeters (senior vice president fluorochemical stewardship 3M), Oyebode Taiwo (chief medical officer 3M), Peter Vermeulen (plant manager 3M Zwijndrecht 2010-2012, momenteel directeur fluorochemical stewardship EMEA), Joerg Karthaus (plant manager 3M Zwijndrecht 2019-heden), Kristof Verstraeten (milieucoördinator 2014-2015 3M Zwijndrecht, momenteel EHS-manager), Nicole Cauberghe (EHS-manager 3M Zwijndrecht 2008-2018, momenteel maintenance supervisor), Gunther Hiel (EHS-manager 2002-2007, preventie-adviseur 2002-2007 en milieucoördinator 2001-2008 3M Zwijndrecht), Philippe Hoff (regulatory affairs 3M Belgium), Tom Verellen (plant manager 3M Zwijndrecht 2018, momenteel country engineering leader) en Marjolein van Ravenzwaaij-Mars (general counsel 3M).

2.16. Hoorzitting van 10 januari 2022 met de gemeente Zwijndrecht

Hoorzitting met de gemeente Zwijndrecht met als getuigen André Van de Vyver (burgemeester van Zwijndrecht) en Steven Vervaeke (eerste schepen van de gemeente Zwijndrecht, bevoegd voor ruimtelijke ordening, stedenbouw, leefmilieu, duurzaamheid, dierenwelzijn en afvalbeleid).

2.17. Hoorzitting van 14 januari 2022 met de provincie Antwerpen

Hoorzitting met de provincie Antwerpen met als getuige Luk Lemmens (eerste gedeputeerde van de provincie Antwerpen, bevoegd voor onder meer algemeen beleid, ruimtelijke ordening, omgevingsvergunningen, omgevingsberoepen en mobiliteit).

2.18. Hoorzitting van 14 januari 2022 met de stad Antwerpen

Hoorzitting met de stad Antwerpen met als getuige Bart De Wever (burgemeester van de stad Antwerpen).

2.19. Hoorzitting van 17 januari 2022 met de bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2014-2019

Hoorzitting met de bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2014-2019 met als getuigen Ben Weyts (voormalig minister van Mobiliteit en Openbare Werken), Joke Schauvliege (voormalig minister van Omgeving), Jo Vandeurzen (voormalig minister van Welzijn en Volksgezondheid) en Bart Tommelein (voormalig minister van Financiën en Begroting).

2.20. Hoorzitting van 21 januari 2022 met André Van de Vyver en Jan Van Rensbergen

Hoorzitting met André Van de Vyver (burgemeester van Zwijndrecht) en Jan Van Rensbergen (voormalig algemeen manager Beheersmaatschappij Antwerpen Mobiel nv).

2.21. Hoorzitting van 24 januari 2022 met de bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2019-2024

Hoorzitting met de bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2019-2024 met als getuigen Zuhail Demir (minister van Justitie en Handhaving en Omgeving), Wouter Beke (minister van Volksgezondheid) en Lydia Peeters (minister van Mobiliteit en Openbare Werken).

2.22. Hoorzitting van 7 februari 2022 met de OVAM, de voogdijminister en de ministers bevoegd voor Mobiliteit en Openbare Werken en Omgeving uit de zittingsperiode 2014-2019.

Hoorzitting van 7 februari 2022 met de OVAM, de voogdijminister en de ministers bevoegd voor Mobiliteit en Openbare Werken en Omgeving uit de zittingsperiode 2014-2019 met als getuigen Henny De Baets (administrateur-generaal OVAM), Ann Cuyckens (afdelingshoofd OVAM), Johan Ceenaeme (adviseur-ingenieur OVAM), Zuhail Demir (Vlaams minister van Justitie en Handhaving, en Omgeving), Ben Weyts (voormalig Vlaams minister van Mobiliteit en Openbare Werken) en Joke Schauvliege (voormalig Vlaams minister van Omgeving).

III. Situering en historische achtergrond

1. Beschrijvend

1.1. Wat zijn PFAS en PFOS

PFAS is de verzamelnaam voor een groep van duizenden perfluor-koolstofhoudende moleculen, waaronder PFOS. Die moleculen worden in verschillende concentraties teruggevonden in de omgeving van het bedrijf 3M in Zwijndrecht, dat ze produceerde/produceert. Daarnaast wordt vervuiling met PFAS ook gevonden op plaatsen waar vroeger hevige branden geblust werden, bij oefenterreinen van de brandweer en in de omgeving van een aantal specifieke textiel- of papierverwerkende bedrijven.

PFAS-stoffen worden voornamelijk gebruikt om producten water-, vet- en vuilafstotend te maken. Een van de bekendste toepassingen is teflon.

PFAS-moleculen behoren tot de categorie van de zogenaamde 'forever chemicals'. Dat wil zeggen dat ze zeer moeilijk of niet afgebroken kunnen worden. Ze zijn daardoor persistent en circuleren voor extreem lange tijd in het leefmilieu. Daarnaast zijn die stoffen bioaccumulatief: ze worden in het menselijk lichaam opgeslagen, stapelen zich erin op en verdwijnen er maar heel traag uit.

De inzichten over hoe schadelijk die stoffen zijn voor mens, fauna en flora veranderden in de loop van de tijd. Vandaag is het duidelijk dat die stoffen niet onschuldig zijn en dat ze afhankelijk van de opgenomen dosis, de duurtijd van de blootstelling en de verhouding tot het lichaamsgewicht schadelijk kunnen zijn voor de gezondheid. Toen de stoffen in de jaren 50 en 60 in omloop kwamen, heerste het vermoeden dat ze pas schadelijk waren bij hoge dosissen. Nadien is de wetenschap er steeds meer van overtuigd geraakt dat ook bij kleinere dosissen de

blootstelling en zeker opname ervan door mens en dier mogelijke negatieve gezondheidseffecten met zich meebracht. De onderzoekscommissie heeft een overzicht toegevoegd van de evolutie van de normen die als richtwaarden werden beschouwd om bepaalde negatieve effecten uit te sluiten.

De PFOS-vervuiling op en rond de site van 3M in Zwijndrecht is al langer bekend. De veroorzaker van die vervuiling is 3M. Zo werden in 1994 al de eerste oriënterende bodemonderzoeken uitgevoerd. Over de omvang van de vervuiling – of beter: de precieze reikwijdte van de vervuiling en de aanwezige concentraties buiten de site van 3M, onder meer in het woongebied in de buurt – was echter veel minder bekend.

In het begin van de jaren 2000 besloot 3M – de onderzoekscommissie vermoedt onder druk van internationale rechtszaken – de productie van PFOS wereldwijd te stoppen, ook op de site van Zwijndrecht.

In 2009 werd PFOS vervolgens toegevoegd aan bijlage B van het verdrag van Stockholm, die door de EU via de POP-verordening (persistent organic pollutant of persistente organische verontreinigende stoffen) wordt uitgevoerd. Concreet betekent het onder andere dat het PFOS-gebruik wordt beperkt tot toepassingen waarvoor geen vervanger mogelijk is, bijvoorbeeld voor het blussen van zware industriële branden. Hetzelfde gebeurde in 2020 met PFOA.

Hieronder staat een overzicht van de genomen EU-maatregelen:

- 2004: POP's worden geïntroduceerd in EU regelgeving naar aanleiding van het verdrag van Stockholm (verordening (EG) nr. 850/2004);
- 2006: het gebruik van PFOS in producten wordt aan banden gelegd (richtlijn 2006/122/EG);
- 2009: – PFOS wordt toegevoegd aan de REACH-regelgeving (verordening (EG) nr. 552/2009 tot wijziging van bijlage XVII bij Verordening (EG) nr. 1907/2006);
– PFOS wordt toegevoegd aan bijlage B van het verdrag van Stockholm als een persistent organic pollutant (POP). Daardoor moeten er maatregelen genomen worden om de productie en het gebruik van PFOS te beperken;
- 2010: het maximaal toegestane gehalte aan PFOS wordt verlaagd, met uitzondering van enkele toepassingen (verordening (EU) nr. 757/2010);
- 2013: PFOA wordt toegevoegd aan de REACH-kandidatenlijst van zeer zorgwekkende stoffen;
- 2015: – PFOA en gerelateerde componenten worden toegevoegd aan de lijst van te evalueren stoffen in het kader van het verdrag van Stockholm;
– PFNA wordt toegevoegd aan de REACH-kandidatenlijst van zeer zorgwekkende stoffen;
- 2017: – PFDA en PFHxS worden toegevoegd aan de REACH-kandidatenlijst van zeer zorgwekkende stoffen;
– PFOA en zouten worden toegevoegd aan bijlage XVII van verordening (EG) nr. 1907/2006;
- 2019: de toepassingen van PFOS worden verder ingeperkt en er worden bijkomende voorwaarden gesteld om emissie van PFOA bij gebruik van blusschuim te voorkomen (besluit (EU) 2019/639).¹

Internationaal is het debat rond de milieu- en gezondheidseffecten van PFAS (inzonderheid PFOS en PFOA) al geruime tijd bezig. Al sinds de jaren 50 van de vorige eeuw was 3M op de hoogte van de toxische eigenschappen van PFAS-stoffen.

¹https://www.milieu-en-gezondheid.be/sites/default/files/atoms/files/factsheet_perfluors_updatejuni2021.pdf

Zowel de eigen studies van 3M als onafhankelijke wetenschappelijke studies tonen sindsdien de groeiende bezorgdheid over die stoffen aan. Zo wist 3M al in de jaren 70 – en ook in de daaropvolgende decennia – van studies over onder andere PFOS-vervuiling in de mens en de natuur.

Het Amerikaanse milieuagentschap EPA (Environmental Protection Agency) kwam eind jaren 90 door de analyse van gegevens en studies van 3M tot de bevinding dat het bedrijf al in de jaren 70 hoge concentraties PFOS terugvond in het bloed van de eigen werknemers, maar daarna ook in de zuivere bloedstalen die als referentie werden gebruikt. Toen werd duidelijk dat PFOS op grote schaal in het bloed van mensen aanwezig waen, ook bij mensen die niet in de PFOS-producerende industrie werkten.

Dat PFOS, naast veel andere POP's, in het bloed van de algemene bevolking worden aangetroffen, werd ook al bewezen door meetacties van WWF in 2004. Die acties kregen veel ruchtbaarheid. In 2000 besliste 3M uiteindelijk om de productie van PFOS stop te zetten. Tegen 2005 werd de verwerking van PFOS bij 3M Belgium uitgefaseerd.

Internationaal ging ook veel aandacht naar schandalen rond PFAS-verontreiniging met PFOS en PFOA. Zo waren er ophefmakende zaken die verband hielden met Dupont (Parkersburg, West-Virginia, 2004), met 3M in Minnesota (sinds 2010), in de Italiaanse regio Veneto (Miteni S.p.A. in Trissino (Vicenza) in 2013), in het Nederlandse Schiphol (2008) en bij Dupont de Nemours (2012 en 2018).

1.2. PFOS en Oosterweel

De totstandkoming van het Oosterweelproject is zoals bekend niet zonder slag of stoot verlopen. Het finale ontwerp is tot stand gekomen na intensief overleg tussen politiek, burgerbewegingen, actiegroepen, lokale overheden en de intendant. Tegen de plannen liepen verschillende bezwaren en procedures bij de Raad van State, onder andere over de manier waarop de milieueffecten in kaart werden gebracht (MER-procedure). De focus lag daarbij echter niet zozeer op PFOS, maar veeleer op de luchtkwaliteit.

Met het Toekomstverbond, dat op 15 maart 2017 werd gesloten, werd een akkoord gevonden en werden de bezwaren en procedures bij de Raad van State in de loop van de volgende maanden ingetrokken om een beter leefbare en vlot bereikbare stad Antwerpen én een leefbaar Zwijndrecht te gaan realiseren. Alles werd in gereedheid gebracht voor de Oosterweelwerken. Naar aanleiding van die Oosterweelwerken is de PFAS-problematiek in Vlaanderen, en meer specifiek rond de 3M-site in Zwijndrecht, duidelijker op de radar gekomen.

In september 2016 heeft BAM/Lantis bij de Vlaamse overheid de eerste van een reeks omgevingsvergunningen aangevraagd voor de werkzaamheden op linkeroever. Voor dergelijke vergunningen zijn adviezen van verschillende instanties nodig, waaronder niet alleen adviezen van het Agentschap voor Natuur en Bos, de OVAM, de VMM en het Departement Omgeving, maar ook van de lokale besturen, de stad Antwerpen en de gemeente Zwijndrecht. De betrokken instanties bespraken, ieder vanuit de eigen taakstelling en expertise, gezamenlijk de adviezen in de (Provinciale) Omgevingscommissie, die vervolgens haar advies aan de vergunningverlenende overheid heeft afgeleverd.

De tijdelijke handelsvereniging AfzinkTunnel Linkeroever Antwerpen Studiebureau (THV ATLAS) en THV Rechteroever Tunnelspecialisten (THV RoTS) traden op als studiebureaus van BAM/Lantis nv (Lantis) voor de uitvoering van de Oosterweelwerken. Zowel RoTS als ATLAS zijn samengesteld uit Sweco Belgium en Witteveen+Bos. In 2016 zijn ze begonnen met het opmaken van het technisch verslag

voor de werkzaamheden op linkeroever. In de voorstudies zijn ze op basis van bekende verslagen duidelijk op de PFAS-problematiek gestoten. Ze hebben toen een bemonsteringstrategie toegepast met heel wat bijkomende bodemstalen en hebben in 2017 opgemerkt dat er hoge concentraties PFOS aanwezig zijn in de grond waar ze grote graafwerken moesten laten uitvoeren, bovendien in een groter gebied dan aanvankelijk verwacht was.

Op basis van die onderzoeksresultaten hebben Lantis en de erkende bodemsaneringsdeskundige een potentiële zone van vervuiling getekend in een straal van 3 kilometer rond de bedrijfssite van 3M, waarbij de vervuiling afneemt naargelang de afstand tot die site groter wordt. Lantis en de erkende bodemsaneringsdeskundige hebben vastgesteld dat er binnen die straal ook een woonwijk in Zwijndrecht ligt, maar ze beschikten alleen over meetresultaten in de eigen werkzone, niet in de desbetreffende woonwijk. Ze hebben dat meegedeeld aan het politiek stuurcomité van BAM/Lantis.

1.3. Op zoek naar veilige normen en oplossingen voor de vervuiling

1.3.1. *Vaststelling van toetsingswaarden: de bodemsaneringsdeskundige en het rapport-Tytgat*

Op het moment dat de omvang van de verontreiniging werd vastgesteld, rees de vraag wat er met die grond moest gebeuren en wat een aanvaardbare graad van verontreiniging was. Het is belangrijk op te merken dat er op dat moment geen geldende norm was voor PFOS in de bodem. De wetgeving bepaalde in een dergelijk geval dat een projectspecifieke toetsingswaarde moest worden afgeleid en dat de projectontwikkelaar daarvoor een erkend bodemsaneringsdeskundige (eBSD) moest aanstellen. Als eBSD heeft Lantis RoTS aangesteld. RoTS heeft toen op empirische wijze een norm voor bouwkundig bodemgebruik afgeleid. Het baseerde zich daarvoor op een drinkwaternorm van het Nederlandse Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM 2016). Die drinkwaternorm van het RIVM was op zijn beurt afgeleid van de advieswaarden van de Europese voedselveiligheidsautoriteit (EFSA) van 2008. Met de Amerikaanse advieswaarden (EPA 2016) werd daarvoor geen rekening gehouden.

Als projectspecifieke norm voor het bouwkundig bodemgebruik kwam RoTS op 70 microgram per kilogram droge stof. De waarde die in mei 2017 nog circuleerde voor bouwkundig bodemgebruik, was 16.000 microgram per kilogram droge stof, een waarde die nog dateerde uit de periode 2004-2006. Om een beter zicht te krijgen op het humaan toxicologische risico en de vraag te beoordelen of die waarde wel relevant en actueel was, werd professor Tytgat ingeschakeld. Professor Tytgat is een gerenommeerd toxicoloog, maar weliswaar geen specifieke PFAS-expert. VITO, de onderzoeksinstelling van de overheid die een aantal PFAS-experten in dienst heeft, was op dat moment niet bij het onderzoek betrokken.

In 2017 startte de OVAM een project waarbij Arcadis en Witteveen+Bos PFAS-risicolocaties in Vlaanderen in kaart brachten. VITO maakte deel uit van de stuurgroep van dat project. In 2018 startte VITO met de afleiding van de algemene toetsingswaarden voor PFOS en PFOA voor bodemsanering en grondverzet. Die twee stoffen zijn geselecteerd, omdat daarover de meeste wetenschappelijke informatie beschikbaar is.

In 2019 is dan de humane toetsingswaarde afgeleid op basis van het S-Risk-model en op basis van de Amerikaanse advieswaarde EPA 2016. Er werden opzoeken gedaan in 2018, maar toen was volgens VITO de EPA-norm de enige norm die officieel gepubliceerd was. Zolang iets een voorstel is, is het de algemene aanpak van VITO dat er geen rekening mee gehouden wordt. Het drafrapport werd in januari 2020 aan de OVAM bezorgd.

De gezondheidkundige grenswaarde die in acht wordt genomen voor het afleiden van toetsingswaarden voor de bodem, wordt volgens VITO gekozen op een gestandaardiseerde wijze, die is omschreven in de basisinformatie voor risico-evaluatie, een wetenschappelijk document dat VITO in het verleden in opdracht van de OVAM heeft opgesteld.

Er wordt een lijst gemaakt van de gezondheidkundige grenswaarden die voorhanden zijn. VITO geeft de voorkeur aan primaire, Europese bronnen voor het afleiden van toetsingswaarden. De primaire bronnen zijn supranationale bronnen met een goede 'pre-review'. De methodologie of de afleidingsmethode daarvan is traceerbaar en transparant. Als voorbeeld werd gesteld dat er werd gekeken naar vier bronnen: EFSA 2008, EPA 2016, RIVM en EFSA 2018. RIVM werd beschouwd als secundaire bron. EPA 2016 werd beschouwd als een primaire bron die recenter was dan EFSA 2008. EFSA 2018 werd niet in overweging genomen, omdat het ging om een nog niet officieel gerapporteerde voorstelwaarde.

Het rapport-Tytgat van 2017 bevat een eerste deel over de normbepaling en een tweede deel over preventieve maatregelen bij eventuele overschrijding van de norm. Het rapport stelt dat er geen sprake was van een humaan toxicologisch risico bij een bodemconcentratie lager dan 100 microgram PFOS per kilogram droge stof. Bij die bepaling werd rekening gehouden met de gezondheidkundige advieswaarde van EFSA 2008, die toen de meest recente Europese norm was. Daarnaast werd ook verwezen naar Lijzen (2011). De waarde van EPA 2016 werd vermeld, maar niet in rekening gebracht.

De onderzoekscommissie stelt vast dat de OVAM zich in een andere context heeft laten ontvallen dat ze oordeelde dat bepaalde gezondheidkundige grenswaarden verouderd waren, terwijl ze aan de onderzoekscommissie bevestigde dat ze ook in 2017 formeel heeft gesteld dat het door professor Tytgat gehanteerde toetsingskader in de lijn ligt van de internationaal gebruikte normering.

EFSA verstregde voor de aanvaardbare wekelijkse inname achtereenvolgens de advieswaarden bijzonder sterk. In 2018 verstregde EFSA de grenswaarden voor PFOS en PFOA, en in 2020 verstregde een EFSA-opinie de grenswaarde voor vier PFAS (PFOS, PFOA, PFNA en PFHxS). In het deel over preventieve maatregelen van het rapport-Tytgat werden maatregelen voorgesteld voor het geval de vooropgestelde norm 100 microgram PFOS per kilogram droge stof werd overschreden. Het ging onder meer over de maatregel om geen eigen gekweekte kippen te eten, kinderen niet te laten spelen in een zandbak of putwater niet te gebruiken voor consumptie of besproeiing. Op basis van één meting in het woongebied die een waarde opleverde van 22 microgram PFOS per kilogram droge stof (Bodemonderzoek 2004-2006) en duidelijk afnemende waarden vaststelde naarmate de afstand tussen de 3M-site en woongebied groter werd (zie risicoanalyse van de OVAM), en op basis van het normadvies van 100 microgram PFOS per kilogram droge stof uit het rapport-Tytgat, werd er geen aanleiding gezien om in 2017 no-regretmaatregelen aan te kondigen. Ook de huidige bodemmetingen (met uitzondering van één meting van 120 microgram per kilogram droge stof, die door de OVAM werd betwist) bevestigen die conclusie, volgens de toen door het rapport-Tytgat voorgestelde waarde.

De OVAM publiceerde in juni 2020 een voorlopige bodemsaneringsnorm voor het bestemmingstype woongebied van 18 microgram per kilogram droge stof. Bij het wel of niet opleggen van no-regretmaatregelen wordt vandaag dan ook met die waarde rekening gehouden.

De waarde van 70 microgram per kilogram droge stof die RoTS voorstelde, lag dus lager dan de 100 microgram per kilogram droge stof van het rapport-Tytgat. Op basis van dat rapport, dat ook aan de OVAM werd meegedeeld, werd geoordeeld

dat 70 microgram per kilogram droge stof een goede grenswaarde was. Dat werd vervolgens voorgelegd aan de OVAM, die ondanks enkele opmerkingen akkoord ging met die waarde 70 microgram per kilogram droge stof als projectspecifieke toetsingswaarde voor bouwkundig bodemgebruik.

1.3.2. Kadastrale werkzones

De afbakening van de kadastrale werkzone werd tijdens de werkzaamheden van de onderzoekscommissie herhaaldelijk bekritiseerd. Grondbank vzw keurde als erkende bodembeheerorganisatie de technische verslagen goed en bevestigde daarmee dat de afbakening correct was uitgevoerd. De kritiek die de onderzoekscommissie heeft ontvangen, was dat die kadastrale werkzone erg ruim was afgebakend en verschillende projecten behelsde, alsook dat er daardoor minder beperkingen op grondverzet binnen die werkzone zouden gelden dan wanneer die zone in onderscheiden kadastrale werkzones zou zijn ingedeeld. BAM/Lantis geeft aan dat er gekozen werd voor één kadastrale werkzone om de door 3M vervuilde grond naar de 3M-site te kunnen brengen. In 2021 schorste de Raad van State de tenuitvoerlegging van de conformverklaring van de technische verslagen (RvS 29 december 2021, nr. 252.567). De Raad van State oordeelde dat de kadastrale werkzone niet in het kader van eenzelfde project werd vastgesteld, maar van drie onderscheiden projecten die telkens het voorwerp zijn van meerdere vergunningen.

1.3.3. De dading tussen BAM/Lantis en 3M

Toen de omvang van de bodemverontreiniging duidelijker werd, zocht BAM/Lantis naar een methode om de aansprakelijkheid en verantwoordelijkheid van 3M voor die verontreiniging maximaal overeind te houden. Op dat moment was er nog geen verplichting voor bodemsanering buiten de terreinen van 3M ten laste van 3M. Om een langdurige en onzekere juridische strijd te vermijden, hebben BAM/Lantis en 3M in het najaar van 2018 een dading opgesteld die BAM/Lantis toeliet de terreinen van 3M te gebruiken voor:

- de bouw van een tijdelijke waterzuiveringsinstallatie om opgepompt grondwater te zuiveren;
- het stockeren van de zwaarst vervuilde grond van de werfsite op de terreinen van 3M in een zogenaamde veiligheidsberm, waarbij het beheer van de berm zal worden overgedragen aan 3M;
- het plaatsen van tijdelijke werfinstallaties op de terreinen van 3M.

Er werd overeengekomen dat 3M een bijdrage van 75.000 euro zou betalen om de aanwezige zwaar vervuilde gronden op de site van 3M mee te verwerken in de zogenaamde veiligheidsberm. De kosten voor die werkzaamheden zelf zouden ten laste van BAM/Lantis zijn. Op het moment van het opstellen van dit verslag worden de kosten geraamd op 190 miljoen euro. Conform het oprichtingsdecreet van BAM/Lantis zouden die kosten later ook het voorwerp vormen van begrotingsakkoorden binnen de Vlaamse Regering. De genoemde bedragen gaan louter over de kosten die verbonden zijn aan de overeenkomst, niet over de (potentiële) saneringsplicht: de kosten daarvoor zouden, volgens de dading, volledig ten laste van 3M blijven. De inhoud, alsook het bestaan van die dading, werd conform de vertrouwelijkheidsclausule in de dading niet openbaar gemaakt. De vorige Vlaamse Regering en het politiek stuurcomité waren op de hoogte van het bestaan van een dading. De bevoegde ministers van de huidige regering zijn daar niet van op de hoogte gebracht.

1.4. De vervuiling in kaart gebracht: wat nu?

Op 18 september 2017 legt BAM/Lantis de vastgestelde PFOS-vervuiling op de Oosterweelsite en de bezorgdheid over mogelijke vervuiling in het woongebied van Zwijndrecht voor aan het politiek stuurcomité van BAM/Lantis. Daarin zetelen de betrokken ministers van de Vlaamse Regering, alsook bestuurders van de stad Antwerpen, onder wie de burgemeester van Antwerpen, de schepen van Mobiliteit en de havenscheperen. Het politiek stuurcomité besliste om over te gaan tot een communicatie. BAM/Lantis zou de voorbereiding van de communicatie behartigen, ondersteund door de betrokken overheidsdiensten, onder meer de OVAM en de VMM. Over wie de communicatie zou opnemen, is in de aanloop naar dat politiek stuurcomité veel gediscussieerd.

De burgemeester van Antwerpen stelde in de onderzoekscommissie: *"De behoefte om te communiceren was niet zozeer gemotiveerd vanuit een risico-inschatting voor de volksgezondheid, want er (in de voorbereidende documenten voor het stuurcomité, n.v.d.r.) stond zwart op wit dat dat er niet was. Mijn grote aandring om te communiceren was net dat ik een politieke opportuniteit zag, namelijk aan de mensen zeggen dat Oosterweel niet alleen een project was voor mobiliteit en leefbaarheid, maar dat het ook een milieuproject was."*

BAM/Lantis heeft de gemeente Zwijndrecht alleen op de hoogte gebracht van de vervuiling in het projectgebied Oosterweel.

In het formele verslag van het politiek stuurcomité werd het volgende opgenomen: *"Het voornaamste resterende risico voor een tijdige start der werken betreft de vastgestelde bodem- en grondwaterverontreiniging."* Verder stond ook: *"Het Politiek stuurcomité neemt kennis van de bodem- en grondwaterproblematiek en van het feit dat deze problematiek een significante budgettaire impact heeft en vraagt dat de leidend ambtenaren van de betrokken instanties (OVAM, VMM, ANB en BAM) zo spoedig mogelijk een voorstel van aanpak uitwerken dat de financiële risico's voor het project beheersbaar houdt."* Op basis van de afspraken op het politiek stuurcomité vond verder overleg plaats tussen de OVAM, de VMM en BAM/Lantis.

Op basis van de bezorgde onderzoeksresultaten en onder meer een voorlopige versie van het rapport-Tytgat, concludeerde de OVAM op 27 september 2017 bij monde van de administrateur-generaal van de OVAM, het volgende:

"Tijdens de bespreking van 21 september jl. vroeg u feedback over de onderzoeksresultaten die u de OVAM bezorgde."

Gebaseerd op de gegevens die vandaag, 27 september 2017 voorhanden zijn, zijn er geen aanwijzingen dat er een direct humaan risico uitgaat van de aangetroffen concentraties. Met name de concentraties in het grondwater, dat de meest kritische blootstellingsroute vormt voor PFAS, vallen ver onder de huidig gehanteerde toetsingswaarden (bv. zoals deze in de nota van prof. Tytgat worden naar voor gebracht).

De resultaten zoals die vandaag bekend zijn, beperken zich echter tot het terrein van 3M zelf en enkele grote wegen in de omgeving. Hierdoor bestaat er nog onduidelijkheid over de concentraties die aanwezig zijn in de aanpalende woongebieden en de daarbij horende blootstelling van de bewoners. Wil men volledig uitsluitel over deze aanpalende woonzones en deze onzekerheid wegwerken, zijn bijkomende onderzoeksdaden aangewezen ter plaatse. Deze resultaten zullen de huidige resultaten aanvullen en een vollediger beeld geven van het voorkomen van PFAS in deze regio."

Op 27 september 2017 vond een vergadering plaats tussen de OVAM en het kabinet van de minister van Omgeving. In het verslag dat de OVAM heeft opgemaakt, staat: *"BAM-dossier: Betreft de inrichting van een werfzone ten oosten van Antwerpen ter hoogte van Blokkersdijk, het Sint-Anna-Bos en de verkeerswisselaar tussen E17 en E34. De minister wenst dat de OVAM geen initiatief neemt inzake communicatie of erbij betrokken wordt. BAM heeft zelf voldoende ervaring mbt (bewoners)communicatie."*

Een intern mailbericht van een medewerker van de OVAM aan een andere medewerker, en dat dus niet bekend was bij het aanwezige kabinet, stelt: *"K heb intussen van het kabinet de uitdrukkelijke opdracht gekregen dat we geen trekkersrol mogen opnemen in dit dossier naar communicatie en zelf geen onderzoek mogen uitvoeren ter controle van het woongebied."*

De toenmalige minister van Omgeving getuigt in de onderzoekscommissie dat het niet opnemen van de trekkersrol een logisch gevolg was van de beslissing van het politiek stuurcomité dat BAM/Lantis initiatief zou nemen om iedereen samen te brengen. Het kabinet heeft op een later moment, met name op 3 oktober 2017, dan ook een persbericht bij de OVAM opgevraagd ter voorbereiding van een volgende vergadering. Bovendien stelt de minister formeel dat ze geen verbod voor staalname heeft gegeven. Dat is ook niet opgenomen in het verslag dat de OVAM heeft opgemaakt.

Op 29 september 2017 stuurt BAM/Lantis via de voorzitter van de raad van bestuur een nota aan de leden van het politiek stuurcomité en de Vlaamse Regering. Die nota bevat de geciteerde risico-inschatting van de OVAM, maar wordt voorafgegaan door het volgende: *"OVAM concludeert uit dit bijkomend onderzoek dat met de vandaag gekende gegevens er geen enkel risico kan zijn voor de mens. De gemeten waarden op de site 3M en in de onmiddellijke omgeving zijn tientallen keren lager dan de vandaag gehanteerde minimumdrempel voor de mens. Hierbij rekening gehouden met het feit dat de gemeten vervuiling sterk afneemt al naargelang men naar de buitenrand van de cirkel gaat én het woongebied van Zwijndrecht aan de buitenrand van de cirkel gelegen is, maakt dat er nu al met zekerheid kan gezegd worden dat hier geen gevaar dreigt voor de mens."*

De nota van BAM/Lantis bevat ook de vermelding van een voorstel voor een vervoltraject, waarin het onder meer gaat over een 'discreet' bodemonderzoek in het bewoonde gebied van Zwijndrecht. Op basis van extra onderzoek zou dan teruggekoppeld worden naar het politiek stuurcomité.

Ter voorbereiding van de communicatie hebben de OVAM en BAM/Lantis een datum voor een infoavond in Zwijndrecht voorgesteld, maar de gemeente Zwijndrecht was daarvan niet op de hoogte. Het kabinet van de minister van Omgeving vroeg op 3 oktober 2017 een ontwerp van positief persbericht aan de OVAM. Uiteindelijk is dat persbericht nooit verspreid.

Tijdens het overleg van 12 oktober 2017 tussen de OVAM, BAM/Lantis en de kabinetten van de betrokken voogdijministers hebben die kabinetten geconcludeerd dat een brede communicatie niet opportuun was. De geest van de vergadering was immers, zo verklaarde de OVAM, om maximaal via het Bodemdecreet te werken. De OVAM beschouwde dat als een 'beleidsbepalende beslissing'. Op basis van het Bodemdecreet konden twee opties invulling krijgen, namelijk verder bouwen op het al lopende bodemsaneringsproject of een nieuw beschrijvend bodemonderzoek opstarten.

3M werd op 27 november 2017 aangemaand om een bodemsaneringsproject voor de Palingbeek op te starten en bijkomende staalnames te doen om de vervuiling beter in beeld te krijgen. 3M had immers een bodemsaneringsproject op de 3M-

site lopen. Daarin was een tweede traject opgenomen voor de Palingbeek. De OVAM stelt dat de Palingbeek een belangrijke buffer is en heeft 3M dan ook aangemaand om die fase op te starten, waardoor 3M stalen zou moeten nemen om de volledige vervuiling in de ruime omgeving in kaart te brengen. Op 22 december 2017 ging 3M tegen die beslissing in beroep.

EFSA stelde in december 2018 de gezondheidkundige grenswaarden voor PFAS sterk bij. De OVAM greep die bijstelling aan om 3M een nieuw beschrijvend bodemonderzoek op te leggen (april 2019) voor de bredere omgeving van 3M. Daardoor werd het beroep van 3M zonder voorwerp en werd de opdracht voor 3M opnieuw duidelijk gesteld.

De OVAM beschikt op basis van het Bodemdecreet ook over de mogelijkheid om autonoom over te gaan tot staalnames. De OVAM maakt die afweging in geval van een duidelijke aanwijzing van een ernstige bodemverontreiniging gebaseerd op een risicoanalyse waarin verschillende parameters worden meegenomen. De OVAM verklaarde aan de onderzoekscommissie dat ze die analyse heeft uitgevoerd en dat die analyse geen aanleiding gaf tot bijkomende staalnames.

De beslissing om nog niet te communiceren, maar om te werken via het Bodemdecreet en de overwegingen die aan die beslissing voorafgingen, hebben er in de praktijk toe geleid dat er niet onmiddellijk stalen werden genomen in woongebied.

In juni 2021 doet de gemeente Zwijndrecht aan de kabinetten Welzijn en Omgeving en aan het agentschap Zorg en Gezondheid melding van vier recente bodemstalen met hoge waarden gemeten in april 2021, op aangeven van een milieu-activist. Later, in juni 2021, worden een vijftigtal bodemstalen genomen door een bodemdeskundige in opdracht van 3M onder toezicht van de OVAM in een omtrek van 1,5 tot 2 kilometer rond 3M. Recent heeft 3M het beschrijvend bodemonderzoek afgeleverd. Uit de resultaten daarvan blijkt een overschrijding van de in 2020 aangescherpte bodemsaneringsnormen van de OVAM.

Na 2017, maar nog voor de start van de onderzoekscommissie en voor de publieke losbarsting van dit dossier, waren er nog verschillende momenten waarop BAM/Lantis intern of in contact met het kabinet van de voogdijminister van de vorige Vlaamse Regering, bezorgdheden uitte over de vastgestelde vervuiling. Zo werden verschillende communicatiescenario's bekeken, maar die stroomden niet door naar de Vlaamse Regering of het politiek stuurcomité. Finaal bleef telkens dezelfde conclusie overeind, namelijk dat er geen communicatie naar bewoners moest worden geïnitieerd omdat er geen direct humaan-toxicologisch risico zou zijn. De terugkoppeling op basis van verder onderzoek naar het politiek stuurcomité zou dan ook niet meer plaatsvinden: de PFAS-vervuiling komt in het politiek stuurcomité sinds de vermelde vergadering van september 2017 niet meer aan bod.

Ondertussen is 3M zonder vergunningen of melding PFAS-stoffen (PFBSA) blijven lozen.

1.5. PFAS-actieplan

In 2018 werd gestart met de opmaak van een specifiek een Vlaams actieplan voor poly- en perfluoroalkylstoffen: 'Actieplan hormoonverstoring – poly- en perfluoroalkylstoffen (PFAS)', hierna PFAS-actieplan genoemd. Het Departement Omgeving coördineerde de aanpak en dat resulteerde in een eerste versie van het plan in februari 2020. Dat plan bevat momenteel 23 verschillende acties waarvoor verschillende partners in het beleidsdomein Omgeving verantwoordelijk zijn, namelijk het Departement Omgeving, de VMM, de OVAM en INBO. De acties situeren zich op verschillende terreinen: kennisuitwisseling en -doorstroming, bronaanpak, prioriteiten rond water, bodem en lucht, blootstelling van de mens aan PFAS en de

effecten daarvan, communicatie en sensibilisering. Het PFAS-actieplan is geen statisch plan: een uitbreiding met nieuwe acties wordt momenteel onderzocht.

Een belangrijke reden om het PFAS-actieplan op te stellen hield in eerste instantie verband met de meetresultaten van het Vlaams Humaan Biomonitoringsprogramma. Sinds de cyclus 2007-2011 worden PFAS meegenomen in meetcampagnes die het Steunpunt Milieu en Gezondheid uitvoert. In de verschillende meetcampagnes (cycli) werden de meest gebruikte PFAS onderzocht, namelijk PFOS en PFOA. Uit de metingen is gebleken dat er bij volwassenen algemeen in Vlaanderen voor PFOS en PFOA overschrijdingen zijn van de gezondheidskundige toetsingswaarden. Door de jaren heen wordt wel een daling van PFOS en PFOA in het lichaam vastgesteld.

Daarnaast waren ook de (internationaal) groeiende inzichten over de zorgwekkende gevolgen van die stoffen en de persistente verontreiniging die ze hebben veroorzaakt en nog veroorzaken, een reden om het PFAS-plan op te stellen.

1.6. Opdrachthouder prof. dr. Karl Vrancken en de Expertencommissie Grondverzet

Tijdens het voorjaar van 2021 kwam de PFAS-vervuiling rond de 3M-site in Zwijndrecht sterk onder de aandacht, zowel in de media als bij de politici en de bevolking. Er rezen steeds meer vragen over de impact van PFAS op de gezondheid en het milieu.

Ondertussen werd 3M onderworpen aan bijkomende handhavingsacties, zijn er nog andere overtredingen vastgesteld, werden er maatregelen opgelegd en zijn de vergunningsvoorwaarden aangescherpt. Tegen elk van deze overheidsinitiatieven heeft 3M beroep aangetekend.

Door de raakvlakken met heel wat Vlaamse bevoegdheidsdomeinen achtte de Vlaamse overheid het aangewezen om in een gecoördineerde communicatieaanpak te voorzien, ook in overleg met onder andere de federale overheid.

Daarom heeft de Vlaamse Regering in juni 2021 prof. dr. Karl Vrancken aangesteld als opdrachthouder voor de coördinatie van de aanpak van de PFAS-problematiek. De opdracht bestaat in het bundelen van wetenschappelijke expertise in het onderzoeksveld en de administratie, heldere en transparante communicatie naar de stakeholders en de bevolking, en rapportering aan de Vlaamse Regering. De opdracht diende niet om eventuele fouten in het verleden op te sporen.

Op 10 september 2021 stelde de opdrachthouder een eerste tussentijdse rapport voor aan de Vlaamse Regering over de stand van zaken van het PFAS-onderzoek. In dat rapport waren drie maanden aan concrete acties, wetenschappelijke versnelling, kennis en expertise samengebracht. Er werd onder meer gesteld dat de inname van PFOS vooral via voeding gebeurt en minder via inademing. Tegelijk staat in het rapport dat elke Belg in principe hoeveelheden PFOS binnenkrijgt die boven de EFSA-waarde van 2020 liggen. Dat wordt niet als een acuut probleem omschreven, maar het verdient een systeemaanpak. Terwijl de opdracht zich in het begin toespitste op de omgeving van 3M, werd ondertussen ook steeds duidelijker dat de PFAS-problematiek ruimer verspreid is in Vlaanderen en daarbuiten. De opdracht heeft zich in de eerste drie maanden dan ook verbreed: zowel de inhoudelijke focus werd verruimd (van PFOS naar de groep van PFAS-stoffen en ook andere persistente chemische stoffen), als de geografische afbakening (van de omgeving van 3M naar heel Vlaanderen), waarbij prioritair de meest risicovolle zones worden onderzocht.

In maart 2022 legde de PFAS-opdrachthouder zijn tweede tussentijdse rapport voor aan de Vlaamse Regering. Dat rapport moest de basis vormen voor de beleidsaanbevelingen die de opdrachthouder later in het voorjaar van 2022 zou formuleren. Een eerste stap van dat rapport is het delen van een onderzoeksverslag met een grote groep stakeholders. Het onderzoeksverslag bundelt alle onderzoeken en technische studies die in de periode tussen september en december 2021 zijn uitgevoerd in het kader van de PFAS-opdracht voor de Vlaamse Regering.

Kort na de opstart in juni 2021 kreeg opdrachthouder Karl Vrancken ook nog de extra taak om bijkomende experten aan te stellen die zich moeten uitspreken over de grondverzetwerken in het kader van de Oosterweelwerken. Die experten vormden de zogenaamde Expertencommissie Grondverzet, die ook de situatie van PFAS op het grondgebied van de Oosterweelwerken in kaart moest brengen. De commissie had een dubbele opdracht. Enerzijds moesten de experten de veiligheid en de gezondheid van de omwonenden van de Oosterweelwerf onderzoeken, en specifiek van de projectzone linkeroever. Daarbij was er bijzondere aandacht voor de maatregelen die BAM/Lantis neemt bij het omgaan met de vervuilde grond. Anderzijds moesten ze ook de huidige gehanteerde normen en het toetsingskader tegen het licht houden en onderzoeken of er gewerkt wordt binnen een correct kader.

Op 16 juli 2021 werd het rapport van de Expertencommissie Grondverzet voorgesteld in de onderzoekscommissie. Daaruit kwamen twee hoofdaanbevelingen naar voren om maximaal risicobeheersend te werken. De eerste aanbeveling bestaat in een herzonering van de werf, waarbij het gebied nauwgezet wordt heringedeeld volgens de gemeten verontreiniging en alle gronden met PFOS-waarden boven 3 microgram per kilogram droge stof (waaronder vrij hergebruik mogelijk is) volgens een risico-evaluatie worden verzet. Dat laat toe om het standstillprincipe zeer doelgericht toe te passen en de aanwezige bodem alleen aan te vullen met grond met dezelfde of met een lagere PFOS-waarde. Een tweede belangrijke aanbeveling is om de zwaarst vervuilde grond, met waarden van meer dan 70 microgram per kilogram droge stof, te concentreren in één berm (die op het bedrijfsterrein van 3M wordt aangelegd), waarbij die grond boven- en onderaan wordt afgedekt zodat die geen impact heeft op de aanwezige bodem. De commissie stelde ook een bijkomende monitoring voor om de verplaatsing van de vervuiling beter te kunnen volgen, want daarover kon de commissie geen uitspraken doen.

Tegelijk stelde de expertencommissie vast dat BAM/Lantis in vrijwel alle operaties goede praktijken en de beste beschikbare technieken hanteert, al waren nog een aantal verbeteringen mogelijk. Ze gaf aan dat, als BAM/Lantis die lijn doortrekt en de aanbevelingen volgt, inwoners gerust kunnen zijn dat de werken de PFOS-verontreiniging niet negatief zullen impacteren. Bovendien vroeg de commissie aan BAM/Lantis om ook meer in te zetten op transparante communicatie met de bewoners, die daarin ook een actieve rol kunnen opnemen.

Eind december 2021 schorste de Raad van State de conformverklaring van het technisch verslag dat de grondwerken op de Oosterweelwerf mogelijk maakt. Daardoor werd het grondverzet tijdelijk geschorst. Op vraag van minister van Mobiliteit en Openbare Werken Lydia Peeters kwam de Expertencommissie Grondverzet op 22 februari 2022 met een nieuw advies. Daarin pleit de commissie voor een gecentraliseerde opslag van de verontreinigde gronden op de terreinen van 3M in een goed ingekapselde berm, met monitoring van de grondwaterkwaliteit.

Voor de meest vervuilde fractie raadt de commissie de originele beschermingsmaatregelen aan: zowel onder- als bovenafdek met folie. De grenswaarde daarvoor wordt verlaagd van 70 microgram per kilogram droge stof som PFAS naar 47 microgram per kilogram droge stof som PFAS, gebaseerd op EFSA 2020. De berekende waarde was in eerste instantie 470 microgram per kilogram droge stof, maar

werd specifiek voor Oosterweel met een factor 10 gereduceerd wegens de gemeten bloedwaarden in de regio Zwijndrecht. De verplaatste gronden met de zwaarste verontreiniging moeten ingekapseld of afgevoerd worden. Voor zones tussen de 14,4 en 47 microgram per kilogram droge stof som PFAS moeten recreatief gebruik en toegang tot de onverharde zones maximaal ontmoedigd worden.

2. Tijdlijn

Ter ondersteuning van de hoorzittingen van de onderzoekscommissie werd ook een tijdlijn bijgehouden waarin de meest markante gebeurtenissen chronologisch werden opgenomen. Deze tijdlijn kan teruggevonden worden op de [dossierpagina](#) van dit document op www.vlaamsparlement.be.

IV. Vaststellingen

4.1. Het bedrijf 3M

De onderzoekscommissie stelt vast dat met grote zekerheid kan worden gesteld dat de PFOS-vervuiling in de ruimere omgeving van 3M en dus ook in Zwijndrecht afkomstig is van het daar gevestigde bedrijf 3M Belgium. Volgens het principe 'de vervuiler betaalt' zal 3M als vervuiler dan ook alle kosten (schade, sanering enzovoort) moeten dragen die aan die vervuiling verbonden zijn.

- De multinational 3M Company en 3M Belgium waren al zeer lang op de hoogte van de gezondheidseffecten van PFOS en andere stoffen uit de PFAS-groep, maar zijn desondanks jarenlang die stoffen blijven produceren en lozen.
- 3M weigert de negatieve gezondheidseffecten van PFOS te erkennen. Het bedrijf legt de lat voor het bewijs ervan zo hoog, dat het gezondheidseffect voor 3M niet aan te tonen is.
- Om te vermijden dat 3M met ellenlange juridische procedures de uitvoering van de Oosterweelwerken jarenlang zouden hinderen, heeft BAM/Lantis gekozen voor een dading.
- 3M vecht nagenoeg elke verstrenging van vergunningen aan. Het blijft op Europees niveau lobbyen tegen PFAS-beperkingen.

4.2. Productie en emissie

- Sinds 1976 wordt bij 3M Zwijndrecht PFOS geproduceerd.
- In 2000 kondigde 3M aan de productie van PFOS te stoppen. De effectieve einddatum van de productie van PFOS in Zwijndrecht blijft weliswaar onduidelijk. 3M verklaarde zelf dat de productie stopgezet werd in 2002 en dat PFOS nog minstens tot 2005 verwerkt werd.
- 3M gaf in eerste instantie geen, vervolgens onvoldoende, inzicht in de gecontroleerde én de accidentele emissies die verbonden zijn aan zijn productieprocessen, zowel aan de onderzoekscommissie tijdens het onderzoek, als voordien aan de (vergunningverlenende) overheid.
- 3M heeft heel lang geweigerd om een stoffenbalans te delen met de dienst Handhaving van het Departement Omgeving en met de onderzoekscommissie.
- 3M is een belangrijke uitstoter van fluorgassen of F-gassen, zeer krachtige broeikasgassen. Als basis voor de gerapporteerde F-gasemissies zijn er materiaalbalansen.
- Een ex-medewerker van 3M verklaarde in de onderzoekscommissie dat PFOS en PFOA lange tijd via de lucht werden uitgestoten. Dat duurde tot 1997, toen er een eerste thermische oxidatie-unit werd aangesloten om fluorgassen uit de schouwemissies te halen. Voorheen was er zeker een significante PFOA- en PFOS-emissie via de lucht.

- In 1996 werd een luchtverspreidingsmodel voor stofopwaaiing opgemaakt voor F-gassen. Dat model zou ook gebruikt zijn als basis voor het eerdere bodemonderzoek. Hetzelfde luchtverspreidingsmodel wordt ook gebruikt voor het huidige bodemonderzoek.
- Tussen 2001 en 2020 heeft de deputatie van provincie Antwerpen, nadat ze de nodige adviezen had ingewonnen, zestien vergunningen verleend aan 3M tot verandering en/of wijziging van de vergunningsvoorwaarden.
- De Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) communiceerde in 2007 aan 3M dat PFOS en PFOA op “de zwarte lijst met chemische stoffen” terecht zou komen en dat “er dient gestreefd te worden naar een nullozing”. Toch waren alle adviezen² voor de hervergunning in 2020 positief en volgde de deputatie het eensgezinde standpunt van de Provinciale Omgevingsvergunningscommissie (POVC). De VMM aanvaardde de norm van 1 microgram per liter met een afbouwtraject naar 0,1 microgram per liter.
- Sinds 2008 bevat de milieuvergunning van 3M een specifieke lozingsnorm voor de stoffen PFOS en PFOA, en werd de waterzuivering uitgebreid met een actiefkoolfilter.
- In 2020 kreeg 3M een lozingsvergunning voor PFOS van 30 microgram per liter, met de verplichting om vanaf 1 juli 2022 een lozingsnorm te respecteren van 1 microgram per liter. Op datzelfde moment had BAM/Lantis (sinds 2017) een vergunning voor 1 microgram per liter. Op 1 juli 2021 besliste de deputatie van de provincie Antwerpen om, na een hevig maatschappelijk debat, de milieuvorwaarden van de vergunning van 2020 bij te stellen, met de intentie om de lozingsnorm van PFOS onmiddellijk te verstrengen naar 1 microgram per liter en een verstrenging naar 0,1 microgram per liter tegen 30 juni 2022 op te leggen. 3M ging tegen die beslissing in beroep.
- 3M België is zonder vergunning en zonder melding perfluorbutaansulfonamide (FBSA of PFBSA) blijven lozen, terwijl het moederbedrijf in Amerika al voor de schadelijke gevolgen ervan in een rechtszaak betrokken was met een zware minnelijke schikking.
- Tussen 2006 en eind september 2021 heeft de afdeling Handhaving van het Departement Omgeving 147 controles uitgevoerd bij 3M.
- Het handhavingstraject verliep als volgt:
 - In 2006 en 2007 zijn aanmaningen opgesteld wegens het lozen van met PFOS en PFOA verontreinigd afvalwater.
 - 3M heeft in het kader van zelfcontrole verschillende meldingen gedaan van overschrijdingen van de norm van PFOS. Daarvoor vonden vanaf 2011 verschillende inspecties plaats, waarna 3M onder begeleiding van verschillende studiebureaus aanpassingen uitvoerde aan de waterzuiveringsinstallatie.
 - In 2014 kreeg 3M een aanmaning omdat het een overschrijding van de PFOS-norm binnen het zelfcontroleprogramma niet had gemeld.
 - In 2019 werd een proces-verbaal opgesteld wegens het ongezuiverd lozen van met PFOS vervuild hemelwater, wat in december 2020 uitmondde in een administratieve boete van 7200 euro. Naar aanleiding daarvan paste 3M de waterzuiveringsinstallatie aan.

² Schepencollege van Zwijndrecht, schepencollege van Antwerpen, Havenbedrijf Antwerpen nv van publiek recht, Departement Omgeving - afdeling Gebiedsontwikkeling, Omgevingsplanning en -projecten - Milieu Antwerpen (AGOP-M), Departement Omgeving - afdeling GOP Ruimtelijke Ordening (AGOP-RO), agentschap Zorg en Gezondheid (AZG), Vlaamse Milieumaatschappij (VMM), afdeling Energie, Klimaat en Groene Economie (AEKGE), Vlaams Energieagentschap (VEA), Departement Mobiliteit en Openbare Werken (MOW), Agentschap voor Natuur en Bos (ANB), Agentschap Onroerend Erfgoed (AOE), Brandweerzone Antwerpen-Zwijndrecht (HVZ 1).

4.3. Erkenning van het effect van PFAS op milieu en mens

- 3M erkent de gezondheidsimpact van de concentraties aan PFAS in Zwijndrecht niet.
- Al in de jaren 50 had 3M kennis van de potentiële risico's van PFOS. 3M was op de hoogte van gezondheidsrisico's, maar is toch nog jarenlang PFOS blijven produceren en lozen.³

Relevante wetenschappelijke studies, uitgevoerd door en over 3M:

- 1950 – 3M mice study reveals that PFAS builds up in blood.
- 1956 – Stanford University study finds that PFAS binds to proteins in human blood.
- 1962 – Volunteers who smoke PFAS-laced cigarettes get “polymer fume fever”.
- 1963 – 3M technical manual deems PFAS toxic.
- 1966 – 3M study finds that PFAS causes “acute oral toxicity” in rats.
- 1970 – 3M warns the Fire Journal that PFAS is toxic to fish.
- 1973 – DuPont finds there is no safe level of exposure to PFAS in food packaging.
- 1975 – 3M is informed that PFAS builds up in human blood samples.
- 1975 – DuPont warns 3M about “toxic effects” of PFAS in food packaging.
- 1977 – 3M tests workers and animals to measure PFAS in blood.
- 1977 – 3M finds PFOS, the PFAS chemical in the company’s Scotchgard fabric treatment, “more toxic than anticipated”.
- 1978 – 3M animal tests find lesions on spleen, lymph nodes and bone marrow.
- 1978 – 3M concludes that PFOS and PFOA, a PFAS chemical used to make DuPont’s Teflon, “should be regarded as toxic”.
- 1981 – 3M and DuPont reassign female workers after animal studies reveal PFAS damages the eyes of the developing fetus.
- 1983 – 3M identifies PFAS’ potential harm to the immune system as a cause for concern.
- 1984 – 3M documents rising fluorine levels in workers’ blood.
- 1987 – 3M PFOA animal study finds tumors.
- 1989 – 3M study finds elevated cancer rates among PFAS workers.
- 1990 – 3M study finds risk of testicular cancer from exposure to PFOA, also known as C8.
- 1992 – Former 3M scientist finds male PFOA workers more likely to die from prostate cancer.
- 1998 – 3M scientists report that PFAS moves through the food chain.
- 1998 – 3M provides EPA evidence that PFAS accumulates in blood.
- 1998 – 3M animal study finds liver damage from PFAS exposure.
- 1999 – 3M scientist describes PFOS as “the most insidious pollutant since PCB”.
- 2000 – 3M animal study finds liver damage from PFOS exposure.

³ <https://legislature.vermont.gov/Documents/2020/WorkGroups/House%20Human%20Services/Bills/S.295/Witness%20Testimony/S.295~Elena%20Mihaly~3M-DuPont-Timeline~6-24-2020.pdf>

Onderzoek over PFAS naar PFOS in Vlaanderen⁴:

- 2004-2006: verschillende studies naar de aanwezigheid van PFOS in vissen in de Schelde door de Universiteit Antwerpen (UA), onder andere door Philippe Hoff⁵;
- 2008-2012: studies naar PFAS in voedingswaren voor hele Vlaamse en Belgische bevolking;
- 2010: deelstudie naar PFAS in kippeneieren in het kader van de studie in opdracht van de federale overheid, waarbij enkele vrijwilligers in de buurt van 3M werden bemonsterd (zie studie PERFOOD);
- 2011: studie van de UA in opdracht van 3M naar de PFOS-concentraties in eieren van koolmezen (resultaten gepubliceerd in 2017: Groffen et al. 2017);
- 2012: eindrapport PERFOOD (perfluoralkylchemicaliën in de voedselketen: een beleidsondersteunende risicoanalyse) van 1 juli 2007 tot en met 30 juni 2012. Onderzoek gesubsidieerd door de federale overheid;
- 2015: studie in het kader van het FWO-project (doctoraatsonderzoek van Groffen) over concentraties PFAS in mezeieren en de effecten op broedsucces (Groffen et al., 2019);
- 2016: studie in het kader van FWO project (doctoraatsonderzoek Groffen) over concentraties PFAS in bodem en pissebedden op verschillende afstanden van 3M (Groffen et al. 2019b);
- 2018: studie in het kader van het FWO-project (doctoraatsonderzoek van Groffen) over concentraties PFAS op verschillende dieptes in de bodem op verschillende afstanden van 3M en de relatie met microbiële activiteit (Groffen et al. 2019, Chemosphere);
- 2018: pilootstudie naar PFAS in eieren in een straal van 15 km rond 3M bij een veertigtal vrijwilligers;
- 2018-2019: studie naar PFAS in vissen in de Noordzee in het kader van een masterproef;
- 2019: meting van PFAS in de bodem, en in groenten en eieren bij vrijwilligers;
- 2020-2021: uitbreiding van de meting in groenten, fruit, de bodem en eieren bij vrijwilligers (data begin 2022 beschikbaar);
- 2021: studie naar de accumulatie van PFAS in blootgestelde mosselen langs de Schelde (van Temse tot Lillo): relatie tussen concentraties in sediment en water, en concentraties in mosselen;
- 2021-2022: herhaling van de studie in mezeieren en in bodemorganismen op verschillende afstanden van 3M.

- 3M wilde in 2021 PFBS als 'zorgwekkende stof' van de Europese REACH-lijst laten schrappen, maar het bezwaar werd onontvankelijk verklaard.
- De bloedwaarden die 3M hanteert voor professionele blootstelling, liggen op 2 milligram per liter voor PFOA en 7 milligram per liter voor PFOS. Ter vergelijking: voor de algemene bevolking bestaan onderstaande bloedwaarden:

⁴ Bron: prof. Lieven Bervoets aan onderzoekscmissie.

⁵ Philippe Hoff doceerde aan UA Antwerpen op het effect van PFOS op wilde dieren. Tussen 2003 en 2008 was hij coauteur van minstens acht wetenschappelijke studies met betrekking tot dit thema. In 2005 ging Hoff aan de slag als werknemer bij 3M. Nadat hij al tewerkgesteld was bij 3M – waarbij hij stelde niet meer rond dit thema te werken – werd Hoff in 2008 gevraagd om rond dit thema zitting te nemen in een doctoraatscommissie. Hoff stelde dat hij zich daar niets van herinnerde. De onderzoekscmissie vindt het opmerkelijk dat wetenschappers die rond hetzelfde thema werken aan dezelfde universiteit, zich dat niet zouden herinneren.

Gezondheidskundige toetsingswaarde	Betekenis
<p>HBM-I-waarde Duitse HBM-commissie (2016)</p> <p>Algemene bevolking:</p> <ul style="list-style-type: none"> - PFOS: 5 µg/l serum - PFOA: 2 µg/l serum 	<p>Onder die waarde is er geen verhoogde kans op nadelige gezondheidseffecten.</p>
<p>HBM-II-waarde Duitse HBM-commissie (2019)</p> <p>Vrouwen van vruchtbare leeftijd:</p> <ul style="list-style-type: none"> - PFOS: 10 µg/l serum - PFOA: 5 µg/l serum <p>De rest van de bevolking:</p> <ul style="list-style-type: none"> - PFOS: 20 µg/l serum - PFOA: 10 µg/l serum 	<p>Tussen HBM-I- en HBM-II-waarde: Bij die PFAS-waarden is een verhoogde kans op nadelige gezondheidseffecten niet uit te sluiten.</p> <p>Boven HBM-II-waarde: Bij die PFAS-waarden is een verhoogde kans op nadelige gezondheidseffecten op lange termijn mogelijk.</p>

- 3M werkt voor de analyse van bloed van werknemers structureel samen met niet-onafhankelijke laboratoria en experts in de VS.
- De externe dienst Preventie en Bescherming op het Werk draagt mee de verantwoordelijkheid voor de bescherming van de medewerkers en heeft ook de verantwoordelijkheid om medewerkers op een onafhankelijke en neutrale wijze te informeren. Uit de verklaringen in de onderzoekscommissie werd minstens de indruk gegeven dat er bijzonder sterk werd gesteund op de informatie die vanuit 3M werd aangeleverd, ook wat de potentiële gezondheidseffecten zouden kunnen zijn.
- Rechtszaken tegen 3M Company: overzicht

2010-2018	The state of Minnesota vs. 3M	Lozen van PFC's in waterwegen. Geschikt voor 850 miljoen dollar.
2017	Parkersburg, West Virginia vs. DuPont	Vaststelling van het verband tussen de blootstelling aan PFOA en gezondheidsproblemen. Er werd een schikking getroffen van 670 miljoen dollar.
2018-heden	South Carolina vs. 3M, Dupont et al.	Aqueous Film-Forming Foams (AFFF) Products Liability Litigation. Vorderingen voor materiële schade door waterleidingsbedrijven, materiële schade door landeigenaren, vorderingen wegens lichamelijk letsel, en vorderingen wegens medische monitoring voor mogelijk toekomstig letsel.

		Nog steeds gaande. Er werd onder andere al een schikking getroffen van 17,5 miljoen dollar.
2018	West Morgan-East Lawrence Water Authority vs. 3M en Daikin	Er werd een schikking getroffen van 4 miljoen dollar. Het geld is bestemd voor de kosten van het nieuwe GAC-filtratiesysteem (granulaire actieve kool) dat de autoriteit heeft gebouwd en dat geïnstalleerd werd als reactie op het EPA-advies over drinkwater en gezondheid.
2019	Lake Elmo vs. 3M	3M sluit een schikking af met Lake Elmo voor 2,7 miljoen dollar en 180 hectare landbouwgrond. De inzet was een decenniaoude claim van de stad dat de PFC-chemicaliën van het bedrijf het drinkwater van de stad hadden verontreinigd en tot dure reparaties dwongen.
2019	The state of Alabama vs. 3M	3M moest toegeven dat het op de productiesite in Decatur in de Verenigde Staten illegaal PFAS loosde in de rivier de Tennessee. 3M moest daarop de productie staken en 35 miljoen dollar betalen aan de plaatselijke autoriteiten.
2019	(Geen rechtszaak) Hoorzitting met 3M, Chemours Company en DuPont voor het Subcommittee on Environment of the House of Representatives (V.S.)	Denise Rutherford, senior vice president Corporate Affairs van 3M, bevestigde dat de chemicaliën op het huidige niveau geen bedreiging vormen voor de menselijke gezondheid en geen slachtoffers maken.
2020	Wolverine World Wide Inc. vs. 3M	Er werd een schikking van 55 miljoen dollar getroffen in een PFAS-rechtszaak tegen waterverontreiniging, aangespannen door Wolverine World Wide Inc., de producent van schoenen van het merk Hush Puppies uit Michigan.
2020	Borough of Hopatcong, New Jersey vs. 3M	Het drinkwater van de gemeente was verontreinigd met PFOS en PFOA. De claim over "onderzoeks-, schoonmaak-, bestrijdings-, sanerings-, engineering-, behandelings- en controlekosten die zijn gemaakt", is nog in behandeling.
2021	JARROD JOHNSON vs. 3M et al.	Er werd een groepsvordering (class action) ingediend tegen drinkwaterverontreiniging door de PFAS-verwerkende tapijtindustrie in Dalton, Georgia, waaronder claims tegen 3M. De claim is nog in behandeling.

2021	Tennessee Riverkeeper, Morgan County e.a. vs. 3M	De 3M-site in Decatur verontreinigde de rivier de Tennessee in Noord-Alabama met PFAS. Er werden drie deals gesloten: een met milieuvereniging Tennessee Riverkeeper, een met burgers van Morgan County en een private deal met Morgan County, de stad Decatur, waar de fabriek gevestigd is, en het nutsbedrijf van Decatur. Er werd een schikking getroffen van 98,4 miljoen dollar.
2021	Lindsey e.a. vs. 3M, Dyneon en Daikin	Er werd een schikking van 12 miljoen dollar getroffen om een groepsgeeding te beëindigen dat was aangespannen door drinkwaterklanten van Alabama.
2021	SL Environmental Law Group namens het Water Replenishment District vs. 3M Company, E.I. DuPont de Nemours, Inc., en andere fabrikanten	De eis van al minstens 37 miljoen dollar voor het opruimen van de drinkwaterverontreiniging is nog in behandeling.

– Juridische procedures tegen 3M Belgium: overzicht

Datum	Partijen	Onderwerp	Resultaat
juni 2021	Antwerps parket (na een klacht met burgerlijke partijstelling) vs. 3M	Gerechtelijk onderzoek naar de PFOS-vervuiling rond de site van 3M	De zaak zit nog op het stadium van het gerechtelijk onderzoek. Indien ze wordt doorverwezen naar een vonnisgerecht, mag gelet op de inzet van de zaak en de vele belangen verwacht worden dat een uitspraak niet op korte termijn zal volgen
augustus 2021	Vlaamse overheid vs. 3M Belgium	Veiligheidsmaatregel om vastgestelde, niet-gemelde lozingen van bepaalde PFAS onmiddellijk stop te zetten	/

september 2021	Vlaamse overheid vs. 3M	Formele ingebrekestelling van 3M Belgium, 3M Company en de individuele bestuurders, omdat ze systematisch hebben nagelaten om de overheid te informeren over de risico's waarvan ze op de hoogte waren, en geen gedegen preventieve maatregelen hebben genomen, met ernstige verontreiniging tot gevolg	/
oktober 2021	3M Belgium vs. Vlaamse overheid	Beslissing van de Omgevingsinspectie van 29 oktober 2021 dat 3M in Zwijndrecht alle PFAS-productieprocessen moet stilleggen. 3M ging daartegen in beroep bij de Raad van State	De Raad van State (RvS 5 november 2021, nr. 252.060). verwierp het beroep dat BV 3M BELGIUM heeft ingesteld tot de schorsing bij uiterst dringende noodzakelijkheid van de tenuitvoerlegging van de vermelde beslissing
januari 2022	Grondrecht vs. 3M	Aanvullend aan de strafvordering door burgerlijke partijstelling werd een zaak ingeleid voor de burgerlijke rechtbank om de mogelijke verjaringstermijn van twintig jaar tegen te gaan	Nog geen uitspraak
maart 2022	3M vs. Vlaamse overheid	Beroep bij de Raad voor Vergunningsbetwistingen tegen de nieuwe vergunningsvoorwaarden, opgelegd door de bestendige deputatie van de provincie Antwerpen begin maart 2022	Nog geen uitspraak
maart 2022	Darkwater 3M vs. 3M Belgium en 3M Company	Procedure in het kader van burenhinder, gericht op het voorkomen dat de zaak verjaart en met het oog op het bekomen van een snelle uitspraak via een minnelijke schikking.	Nog geen uitspraak

4.4. 3M en Oosterweel

- In 2006 stuurde 3M in het kader van de Oosterweelverbinding een waarschuwing naar het Departement Leefmilieu, Natuur en Energie over verhoogde PFAS-concentraties rond de Palingbeek.
- Voor het uittekenen van het beste scenario voor grondverzet werd in december 2016 door BAM/Lantis een quickscan opgemaakt. Daarin werden zes scenario's beschreven, met telkens de volgende voornaamste overwegingen:

variant 1: volledige afvoer en verwerking:

- haalbaarheid: neutraal;
- timing binnen de werken: gunstig;
- aansprakelijkheden en risico's: zeer gunstig;
- indicatieve kostprijs: zeer ongunstig (geschat op 25 miljoen euro);

variant 2: gedeeltelijk hergebruik, afvoer en verwerking:

- haalbaarheid: gunstig;
- timing binnen de werken: gunstig;
- aansprakelijkheden en risico's: neutraal;
- indicatieve kostprijs: ongunstig (geschat op 19,25 miljoen euro);

variant 3: inrichting monodeponie:

- haalbaarheid: ongunstig;
- timing binnen de werken: zeer gunstig;
- aansprakelijkheden en risico's: zeer ongunstig;
- indicatieve kostprijs: gunstig (geschat op 5,4 miljoen euro);

combinatie van variant 2 en 3: hergebruik in geluidsberm en opslag van de resterende gronden in monodeponie:

- haalbaarheid: ongunstig;
- timing binnen de werken: gunstig;
- aansprakelijkheden en risico's: zeer ongunstig;
- indicatieve kostprijs: gunstig (geschat op 4,7 miljoen euro);

variant 4: uitbreiding van de kadastrale werkzone, afhankelijk van de mogelijkheden op het terrein van 3M en de (eventuele bijkomende) voorwaarden vanuit Grondbank/vzw en de OVAM: daarvoor werd geen beoordeling gemaakt van timing, haalbaarheid, kostprijs enzovoort;

variant 5: aanpassing van het normenkader: daarvoor werd geen beoordeling gemaakt van timing, haalbaarheid, kostprijs enzovoort.

Op 17 februari 2017 werd die quickscan besproken op de raad van bestuur van BAM/Lantis. Er wordt geopteerd voor variant 4 (uitbreiding van de kadastrale werkzone) omdat dat veruit de beste en goedkoopste oplossing is.

- 3M werd van veel beslissingen op de hoogte gebracht en zat in de periode 2016-2018 geregeld mee aan tafel bij overleg met BAM/Lantis, de OVAM en Grondbank vzw over de aanpak van de verontreinigde gronden.
- Begin 2017 maakte een advocatenkantoor in opdracht van BAM/Lantis een juridische analyse van de rechtspositie van BAM/Lantis om de extra kosten die verbonden zijn aan de verontreinigde gronden terug te vorderen van 3M. Dat bleek om verschillende redenen niet eenvoudig (verjaring, een discussie over de reikwijdte van de saneringsplicht ...).

- Overzicht van de ingebrekestellingen en dading:
 - 17 februari 2017: 3M stuurt e-mailbericht naar BAM/Lantis waarin het de noodzaak van de externe afvoer van 250.000 kubieke meter grond beschouwt als een problematiek voor BAM/Lantis en bijgevolg een actieve houding van BAM/Lantis verwacht om met een oplossing te komen.
 - 17 februari 2017: de raad van bestuur van BAM/Lantis beslist om 3M te dagvaarden zodat verjaring wordt tegengegaan.
 - 10 maart 2017: BAM/Lantis stelt 3M in gebreke ter vrijwaring van de rechten van BAM/Lantis. Het volume met PFC-verontreinigde gronden wordt geraamd op 558.000 kubieke meter.
 - 25 april 2017: 3M betwist de ingebrekestelling formeel.
 - 3 oktober 2017: er is een finaal ontwerp gemaakt van de dagvaarding van 3M.
 - 15 februari 2018: BAM/Lantis verstuurt de ingebrekestelling naar 3M om verjaring tegen te gaan. De kosten worden geraamd op een bedrag tussen 17 en 25 miljoen euro voor het grondverzet, en tussen 9 en 18 miljoen euro voor grondwaterzuivering.
 - 11 oktober 2018: het ontwerp van dadingsovereenkomst wordt aan BAM/Lantis bezorgd.
 - 19 oktober 2018: de raad van bestuur van BAM/Lantis keurt het ontwerp van dadingsovereenkomst goed.
 - 31 oktober 2018: het advocatenkantoor mailt de definitieve tekst van de dading door naar BAM/Lantis.
 - 8 november 2018: de dading tussen BAM/Lantis en 3M wordt gesloten.
 - 24 oktober 2019: 3M dient bezwaar in naar aanleiding van het openbaar onderzoek over de omgevingsvergunning Rinkoniën.
 - 2 december 2019: een addendum bij de dading wordt goedgekeurd door BAM/Lantis en 3M.
- In de dading werd overeengekomen dat BAM/Lantis 130.000 kubieke meter vervuilde Oosterweelgronden met een concentratie van 70-1000 microgram PFOS per kilogram droge stof mocht stockeren op de terreinen van 3M.
 - Die gronden zouden gestockeerd worden in een berm, die meteen ook dienst doet als beveiliging van het terrein – een zogenaamde veiligheidsberm – op voorwaarde dat die niet zou worden gekwalificeerd als een stortplaats voor afvalstoffen (rubriek 2 van VLAREM II).
 - Voor de aanleg van de veiligheidsberm verleent 3M Belgium tijdelijk een recht van bruikleen aan BAM/Lantis, dat beëindigd wordt bij de oplevering van de infrastructuurwerken linkeroever en Oosterweel.
 - Daarnaast zou 5000 kubieke meter verontreinigde aarde die afkomstig is van grondhopen (taluds) op het terrein van 3M, mee in de veiligheidsberm worden opgenomen. Die grondhopen hadden concentraties tot maximaal 1000 microgram PFOS per kilogram droge stof. In ruil daarvoor zou 3M 75.000 euro bijdragen.
 - 3M zal zorgen voor het beheer en de exploitatie van de aangelegde veiligheidsberm.
 - 3M Belgium zou tijdelijk en kosteloos een locatie op zijn terreinen ter beschikking stellen voor de oprichting van een waterzuiveringsinstallatie voor de behandeling van de aanwezige PFC-concentraties in het bemalingswater en voor tijdelijke werfinrichtingen.
 - BAM/Lantis zorgt voor alle te verkrijgen omgevingsvergunningen en machtigingen.
 - BAM/Lantis en 3M zouden loyaal en te goeder trouw samenwerken met betrekking tot communicatiezaken die verband houden met de PFC-concentraties, de veiligheidsberm, de waterzuiveringsinstallatie en de tijdelijke werfinrichtingen.
 - BAM/Lantis en 3M dragen hun eigen kosten die voortvloeien uit of verband houden met de opmaak van de dadingsovereenkomst.

- BAM/Lantis verbindt zich ertoe geen juridische stappen meer te ondernemen tegen 3M in het geschil. Alleen de uitvoering van de dading kan BAM/Lantis eventueel nog via een rechtbank afdwingen.
- De onderzoekscommissie spreekt zich niet uit over de juridische interpretatie of correctheid van de dading.
- BAM/Lantis heeft 3M zeer nauw betrokken bij de aanpak en de communicatie over de historische vervuiling van 3M op de Oosterweelsite.

4.5. Vervuilde gronden op de terreinen van 3M

- Op de terreinen van 3M bevinden zich verschillende hopen vervuilde grond met diverse concentraties PFOS. Die hopen zijn afkomstig van slibuiming, lekken in de riolering, bouwprojecten enzovoort. De grondhopen met concentraties onder de 1000 microgram per kilogram droge stof zouden volgens de dading verwerkt worden in de veiligheidsberm. De grens van 1000 microgram per kilogram droge stof voor vervuilde grondhopen bleek een 'praktische' grens te zijn en heeft geen wetenschappelijke basis. BAM/Lantis verklaart dat dit de helft van de bodemsaneringsnorm voor industriegebied was, die 1949 microgram per kilogram droge stof bedraagt.
- In 2019 zijn alle grondhopen waarin een concentratie boven 1000 microgram per kilogram droge stof werd gemeten, afgevoerd naar Indaver. Die zijn daar gestort onder zoutcelcondities, wat op dat moment de beste beschikbare techniek was om met die gronden om te gaan.
- Er lagen nog hopen op de terreinen van 3M. De omgevingsinspectie heeft 3M op 13 oktober 2021 aangemaand om alle resterende grondhopen te verwijderen tegen 1 februari 2022. Volgens de aanmaning van de omgevingsinspectie worden die hopen beschouwd als afval en dus niet als constructiemateriaal voor een berm. 3M ging daartegen in beroep, maar dat werd afgewezen.

4.6. Remediëring

- 3M is tot op heden niet bereid om de volle verantwoordelijkheid voor de ruimere vervuiling met PFOS op zich te nemen en evenmin om de schade aan mens, milieu en maatschappij te vergoeden.
- 3M heeft in de loop van de jaren verschillende thermische oxidatie-units (TOU) of naverbranders geïnstalleerd. De eerste kwam er in 1996 op gebouw 16 en 17 (100 procent van de geproduceerde stoffen wordt gecategoriseerd als PFAS). In 2000 kwam er een thermische oxidatie-unit op gebouw 3 (58 procent is PFAS). Tot vandaag staat er geen unit op gebouw 32 (27 procent is PFAS).
- 3M Belgium besteedde tussen 2003 en 2021 gemiddeld 1,6 miljoen euro per jaar in het kader van de 'prevention of pollution'. Dat geld ging naar investeringen, beschrijvend bodemonderzoek en bijbehorende acties die uit dat onderzoek voortvloeien, en leveringskosten voor actieve kool in korrelvorm: dat zijn exclusief indirecte kosten voor de exploitatie van de waterzuiveringsinstallatie, thermische oxidatie-units en andere meetapparatuur (energieverbruik, onderhoud, arbeidsuren).

Bodemsaneringsproject bij 3M: historisch overzicht

- a) eerste oriënterende bodemonderzoeken in 1994, 1996 en 2001:
 - vaststelling van nog andere verontreinigingen dan alleen PFAS;
 - periodieke onderzoeksplicht;
- b) beschrijvend bodemonderzoek in de periode 2004-2006:
 - in 2006 conform verklaard: verdere (sanerings)maatregelen nodig;
 - vaststelling van hoge concentraties aan PFAS in bodem en grondwater op het bedrijfsterrein zelf;
 - ook onderzoek in de omgeving, voornamelijk de Blokkersdijk;

- toetsing aan op dat moment bekende toxicologische waarden en inschakeling van het risk assessment team (met leden van VITO, Universiteit Gent, Lisec en 3M) voor risico-evaluatie;
- geen voorzorgsmaatregelen of veiligheidsmaatregelen nodig;
- c) bodemsaneringsproject in 2008:
 - conformverklaring door de OVAM op 9 februari 2009; start van de saneringswerken in 2010;
 - aanpak op het productieterrein en onttrekking van grondwater om verspreiding tegen te gaan (grondwateronttrekkingssysteem);
 - voortgangsbewaking door jaarlijkse tussentijdse rapporten aan de OVAM;
- d) aanmaning tot bodemsaneringsproject Palingbeek op 27 november 2017, waartegen 3M beroep aantekent. In december 2019 stuurt de OVAM een verweernota, op basis waarvan de aanmaning zonder voorwerp wordt verklaard in een ministerieel besluit van 25 januari 2021;
- e) aanmaning tot nieuw beschrijvend bodemonderzoek op 4 april 2019:
 - onderzoek naar risico's, omvang in bodem en grondwater en alle verspreidingsmogelijkheden, ook lucht;
 - afronding van het deel over de bodem in februari 2022;
 - sanering noodzakelijk voor woongebied in Zwijndrecht (details nog te bepalen);
 - initiële deadline in het tweede kwartaal van 2022, waarna die deadline werd vervroegd naar 31 januari 2022. Die vervroegde deadline werd niet gehaald, maar de nieuwe deadline van 10 februari 2022 wel.
- De actiefkoolfilters die 3M gebruikt in de waterzuiveringsinstallatie, zuiveren langeketen-PFAS zeer goed, maar hebben een lagere performantie voor korte keten-PFAS (C4-C6-componenten).
- De verzadigde actiefkoolfilters worden sinds 2012 geleverd en opgehaald door het bedrijf DESOTEC, van waaruit ze naar Wallonië worden afgevoerd voor verbranding in de cementindustrie. In de cementindustrie worden bijzonder hoge temperaturen gebruikt. Volgens de gehoorde experts kunnen alleen bij gegarandeerd voldoende hoge temperaturen PFAS voldoende afgebroken worden om 'onschadelijk' te zijn. Over de luchtmissies bij dat proces bestaat onzekerheid, gelet op het ontbreken van meetmethoden. Bij de actiefkoolfilters wordt de actieve kool niet geregenereerd.

4.7. Bescherming van mens en omgeving tegen PFAS en nieuwe chemische stoffen

4.7.1. PFOS en andere PFAS

De PFAS die EFSA bespreekt (PFOS, PFOA, PFNA en PFHxS), zijn schadelijk voor de mens en het milieu. Voor de overige PFAS zijn er minstens sterke indicaties dat ze ook schadelijk kunnen zijn. Uit de factsheet van het Steunpunt Milieu en Gezondheid (laatste update juni 2021) blijken de volgende vaststellingen:

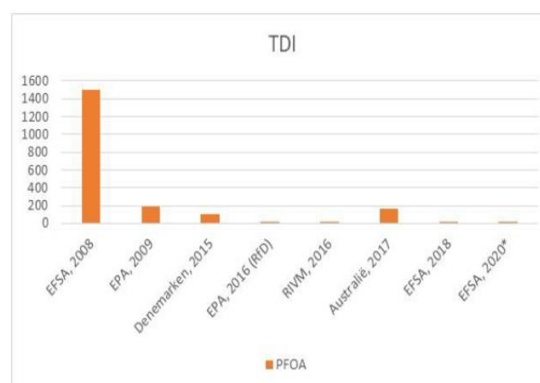
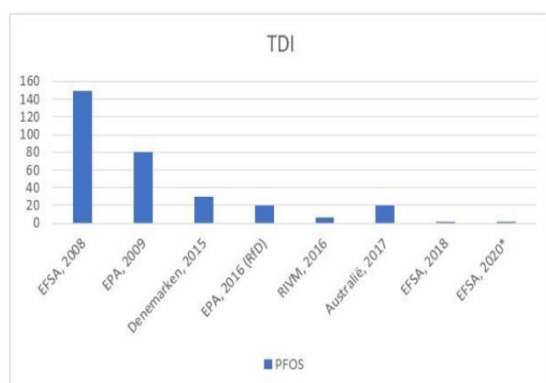
- Wetenschappelijke studies bij proefdieren en bij mensen hebben perfluorverbindingen in verband gebracht met:
 - a) verstoring van de hormoonbalans van het lichaam;
 - b) verhoogde cholesterolgehalten;
 - c) verstoring van de leverwerking;
 - d) vermindering van geboortegewicht;
 - e) vermindering van de kans op een zwangerschap;
 - f) verhoogd risico op hoge bloeddruk tijdens de zwangerschap en pre-eclampsie (in de volksmond 'zwangerschapsvergiftiging');
 - g) invloed op groei, leercapaciteit en gedrag van kinderen;
 - h) invloed op het afweersysteem van het lichaam;
 - i) verhoging van het risico op kanker.

- Er is nog meer onderzoek nodig naar de gezondheidseffecten van perfluorverbindingen bij de mens om de volgende redenen:
 - a) tot nu toe werden vooral PFOS, PFOA, PFHxS en PFNA onderzocht en is er nog maar weinig bekend over de vele andere perfluorverbindingen;
 - b) veel van de studies werden uitgevoerd bij proefdieren. Dieren en mensen verwerken die stoffen op een andere manier, dus is er meer kennis nodig over hoe perfluorverbindingen de gezondheid van de mens beïnvloeden;
 - c) er is nog maar weinig bekend over de gezondheidseffecten van lage maar wel levenslange blootstellingsgehaltenes;
 - d) er is weinig bekend over de gezondheidseffecten van blootstelling aan mengsels van perfluorverbindingen.

Experten stellen duidelijk dat de milieu- en gezondheidskennis met betrekking tot PFOS en PFAS de laatste jaren bijzonder sterk geëvolueerd is, inclusief het (internationale) normenkader. VITO stelde daarvan een overzicht ter beschikking, zoals in de tabel en de grafieken hieronder is weergegeven. TDI (tolerable daily intake) staat voor de aanvaardbare dagelijkse inname, op basis waarvan grond-, water- en luchtnormeringen kunnen worden afgeleid.

	TDI PFOS	TDI PFOA
	ng/kg lw/dag	ng/kg lw/dag
EFSA, 2008	150	1500
EPA, 2009	80	190
Denemarken, 2015	30	100
EPA, 2016 (RfD)	20	20
RIVM, 2016	6,25	12,5
Australië, 2017	20	160
EFSA, 2018°	1,8	0,9
EFSA, 2020*	< 0,63	< 0,63

RIVM: wordt door VITO als een secundaire bron beschouwd
 EFSA 2018: niet officieel gerapporteerde voorstelwaarde
 *EFSA 2020 stelt TWI = 4,4 ng/kg tw/**week** (toelaatbare wekelijkse inname) Dit is een somparameter voor PFOS, PFOA, PFNA en PFHxS. Omgerekend naar toelaatbare dagelijkse inname: TDI = 0,63 ng/kg lw/dag

Om de toxiciteit van de PFOS-vervuiling op de Oosterweelsite te kunnen inschatten, heeft BAM/Lantis een beroep gedaan op professor Tytgat, een gerenommeerd toxicoloog die weliswaar geen specifieke PFAS-expert was. Er waren op dat moment PFAS-experten, onder meer bij VITO. Ondanks de expertise van VITO werd de instelling op dat moment niet bij het onderzoek betrokken.

BAM/Lantis stelde op 20 september 2017 de PFOS-memo op. Die memo, die verspreid werd ter voorbereiding van het politiek stuurcomité, bevat informatie over de huidige stand van zaken van de kennis over PFOS en vermeldt verschillende grenswaarden. Enerzijds is er sprake van een grenswaarde, afgeleid door het RIVM

uit Nederland, van 8 microgram PFOS per kilogram droge stof voor natuurgebieden en 16 microgram PFOS per kilogram droge stof voor woongebieden. Anderzijds is er sprake van de toenmalige grenswaarde voor de site van 3M die 16.000 microgram PFOS per kilogram droge stof bedroeg. Die waarden circuleerden al langer bij de erkende bodemsaneringsdeskundigen van BAM/Lantis. BAM/Lantis stelt voor het standpunt van professor Tytgat af te wachten.

Het rapport-Tytgat van 2017 stelde dat er geen sprake was van een humaan-toxicologisch risico bij een bodemconcentratie lager dan 100 microgram PFOS per kilogram droge stof. Bij die bepaling werd rekening gehouden met de op dat moment geldende, gepubliceerde advieswaarden van EFSA 2008. De gezondheidkundige grenswaarde van EPA 2016 werd vermeld in de studie om de aanvaardbare dagelijkse inname te berekenen van grondwater dat gebruikt wordt als drinkwater. De mening over wanneer welke gezondheidkundige grenswaarden in rekening moet worden gebracht, is onderhevig aan wetenschappelijke afwegingen.

De OVAM stelde in september 2017 dat het door professor Tytgat gehanteerde toetsingskader in de lijn ligt van de internationaal gebruikte normering.

EFSA verstrengde voor de aanvaardbare wekelijkse inname achtereenvolgens de advieswaarden bijzonder sterk, met in 2018 de gezondheidkundige grenswaarden voor PFOS en PFOA en in 2020 een EFSA-opinie met een gezondheidkundige grenswaarde voor vier PFAS (PFOS, PFOA, PFNA en PFHxS).

In 2017 startte de OVAM een project waarbij Arcadis en Witteveen+Bos risicolocaties voor PFAS in Vlaanderen in kaart brachten. VITO maakte onderdeel uit van de stuurgroep.

In 2018 startte VITO met de afleiding van toetsingswaarden voor PFOS en PFOA. Die twee stoffen werden geselecteerd omdat daarover de meeste wetenschappelijke informatie beschikbaar is. Over alle andere PFAS ontbrak de informatie.

In 2019 is dan de humane toetsingswaarde afgeleid op basis van het S-Risk-model en op basis van EPA 2016. Het drafrapport werd januari 2020 aan de OVAM bezorgd.

De keuze over welke gezondheidkundige grenswaarde in rekening wordt genomen voor het afleiden van toetsingswaarden, gebeurt volgens VITO op een gestandaardiseerde wijze. Die werkwijze is opgenomen in een wetenschappelijk document (basisinformatie voor risico-evaluatie) dat VITO in het verleden heeft opgemaakt in opdracht van de OVAM. Daarin wordt de voorkeur gegeven aan primaire, Europese bronnen voor het afleiden van toetsingswaarden. Ook de ouderdom van de gegevens wordt in rekening gebracht. Zolang iets louter een voorstel is, is de algemene aanpak van VITO om er geen rekening mee houden, zo luidt het formele standpunt van VITO.

In Zwijndrecht worden in de werfzone van Oosterweel waarden gemeten tot 561 microgram PFOS per kilogram droge stof en in het woongebied waarden van 10 tot 100 microgram PFOS per kilogram droge stof, met een piekmeting in de nabijheid van 3M van 120 microgram PFOS per kilogram droge stof. Daarnaast zijn in Vlaanderen nog meerdere hotspots. In die andere hotspots in woongebied worden echter voornamelijk lagere waarden gemeten, met uitzondering van een bijzondere hotspot in Willebroek, waar waarden worden gemeten die vele malen hoger liggen dan in Zwijndrecht (tot 1800 en zelfs 2500 microgram PFOS per kilogram droge stof).

PFAS bevinden zich overal in Vlaanderen en in de wereld. Door het algemeen gebruik van PFAS-stoffen door de jaren is er een significante achtergrondconcentratie aanwezig.

Voor heel wat PFAS-verbindingen bestaan nog steeds geen gestandaardiseerde meetmethodes, meer specifiek voor PFAS in lucht zijn er zelfs geen.

In 2018 heeft de toenmalige minister van Omgeving de opdracht gegeven om een PFAS-actieplan op te maken. Datzelfde jaar heeft de startvergadering plaatsgevonden. In 2020 werd van het eerste PFAS-actieplan akte genomen op het managementcomité van het Departement Omgeving. Dat actieplan wordt momenteel geactualiseerd.

De OVAM heeft in 2019 het netwerk EmConSoil opgericht, het internationale multi-stakeholdernetwerk voor opkomende stoffen die bodemverontreiniging kunnen veroorzaken. Het doel van dat netwerk is een internationale samenwerking te realiseren voor het omgaan met nieuwe, weinig bekende verontreinigende stoffen in de bodem en het grondwater, de zogenaamde 'emerging contaminants', waaronder ook PFAS.

Het Steunpunt Milieu en Gezondheid is een multidisciplinair onderzoeksconsortium dat bestaat uit onderzoekers van de vijf Vlaamse universiteiten (Universiteit Antwerpen, UGent, UHasselt, VUB en KU Leuven) en de onderzoeksinstituten VITO en het Provinciaal Instituut voor Hygiëne (PIH). Het consortium werkt al sinds 2002 samen en voert beleidsrelevant onderzoek uit in opdracht van de Vlaamse overheid. Het is ook verantwoordelijk voor het netwerk voor humane biomonitoring in Vlaanderen, waarvoor sinds 2002 al vier meetcampagnes zijn uitgevoerd. PFOS is in die meetcampagnes vanaf 2007 meegenomen. De gehalten in Vlaanderen zijn vergelijkbaar met de meetwaarden bij burgers van andere Westerse landen. Over de verschillende meetcampagnes heen werden bij de deelnemers telkens lagere gehalten PFOS en PFOA in het bloed waargenomen. Tot voor kort werd Zwijndrecht nooit als hotspot gedetecteerd.

Onderzoeksinstituten zoals Universiteit Antwerpen hebben in het verleden al onderzoek verricht naar PFOS en PFAS in Zwijndrecht. Zo verscheen er in 2004 een publicatie over PFOS en Blokkersdijk. Bij sommige onderzoeken trad 3M op als financier. In juni 2021 bleek dat Universiteit Antwerpen in 2019 stalen heeft genomen in Zwijndrecht. Geen enkele overheidsadministratie was daarvan op de hoogte. De resultaten van die staalnames waren tot dusver dan ook niet bekend. Wel werd er via de media gecommuniceerd dat inwoners in een straal van 15 kilometer rond 3M hoogstwaarschijnlijk beter geen eigen kippeneieren konden eten.

De verwachte blootstellingsroutes voor de mens zijn volgens het Steunpunt Milieu en Gezondheid:

- voeding en water: 60-95% (~100% absorptie);
- stof: 5-30% (~100% absorptie);
- inademing: 1-2% (~100% absorptie);
- huidcontact: 1-2% (~50% absorptie).

Experten en overheidsdiensten gingen er steeds van uit dat PFOS zich via grondwater en stofdepositie verspreiden. Door verklaringen van 3M nam de onderzoekscommissie kennis van de verspreiding via rechtstreekse uitstoot in de lucht.

In een aantal emissieroutes zijn de concentraties PFAS bekend, maar in een aantal andere emissieroutes niet. Specifiek is er bijvoorbeeld een kennishiaat over de PFAS-concentraties in afvalstromen, zoals in compost, bij afvalverbranding enzovoort.

4.7.2. (Nieuwe) chemische stoffen

Vlaanderen past de Europese regelgeving toe, in het bijzonder die ter bescherming van mens en omgeving tegen (nieuwe) chemische stoffen. In Europa wordt gewerkt met een gelijk speelveld (level playing field). Vlaanderen hanteert hetzelfde principe. Het Vlaamse regeerakkoord stelt: "We werken actief mee aan de totstandkoming, evaluatie en bijsturing van Europese regelgeving en doelstellingen die richtinggevend zijn voor het Vlaams Omgevingsbeleid. We hanteren consequent "no gold-plating" als richtinggevend principe bij de omzetting van Europese regelgeving." Vanuit het Departement Omgeving en de VMM werd aangegeven dat het 'no gold-plating'-principe belemmerend kan werken als het blind wordt toegepast.

De procedures binnen de REACH-verordening verlopen langzaam in vergelijking met de tijd die nodig is om nieuwe stoffen te ontwikkelen en op de markt te brengen.

Elke overheidsdienst hanteert zijn eigen begrippenkader om waarden uit te drukken. Er zijn bijvoorbeeld vele begrippen voor het toetsen en normeren van parameters. En er zijn advieswaarden, streefwaarden, toetsingswaarden, normen enzovoort. Daardoor kunnen de gehanteerde waarden niet zomaar tussen overheidsdiensten vergeleken worden.

De snelle innovatie in onder meer de chemische sector (bijvoorbeeld de ontwikkeling van een nieuwe stof) heeft ertoe geleid dat overheden niet altijd snel en adequaat genoeg kunnen reageren omdat ze te weinig kennis hebben over de potentiële effecten, normering niet snel genoeg volgt enzovoort.

Volgens de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) zijn er momenteel ongeveer 4700 PFAS-verbindingen geregistreerd, waarbij dat aantal mogelijk nog groeit. Het is niet exact bekend wat waar precies geproduceerd wordt en waar die verbindingen in omloop gebracht worden. Anderzijds werd meegegeven dat er naast de PFAS-problematiek vooral ook een probleem is met bijvoorbeeld arseen en cadmium. In de Global Chemicals Outlook II van de VN van 2019 staat dat het aantal chemicaliën de eerstvolgende tien jaar zal verdubbelen.

Hoewel vervanging van stoffen door minder schadelijke varianten soms mogelijk is, worden bedrijven weinig tot niet gestimuleerd om die omslag te maken.

Als een bedrijf op een bepaald moment beslist om de productie van bepaalde stoffen te stoppen, dan is die stof nog steeds in omloop, maar de verantwoordelijkheid om data te genereren bestaat op dat moment niet meer.

Een bedrijf dat nieuwe stoffen produceert of wil gaan produceren, heeft niet de verantwoordelijkheid om gestandaardiseerde meetmethodes ter beschikking te stellen.

De OVAM stelt in een toelichting aan de Vlaamse Regering van 14 juni 2021 dat ze een specifiek beleid rond 'emerging contaminants' voert. Volgens de OVAM past dat perfect binnen de pioniersrol die ze in het bodembeleid altijd heeft willen vervullen. Dat is ook de reden waarom ze voorgesteld had om dat op te nemen in zowel het Vlaamse regeerakkoord als in de beleidsnota Omgeving. Toch is dat in geen van beide documenten opgenomen.

De betrokkenheid van de industrie bij de opmaak van normenkaders en BREF-processen is waardevol, maar de afbakening van de rol van de industrie vraagt om verheldering.

4.7.3. Omgevingsvergunning voor chemische exploitaties

Diverse Vlaamse administraties verlenen steeds meer stilzwijgend gunstige adviezen.

De Vereniging van de Vlaamse Provincies geeft aan dat de Vlaamse administraties steeds minder aanwezig zijn bij besprekingen van de Provinciale Omgevingsvergunningscommissie (POVC).⁶

Het agentschap Zorg en Gezondheid (AZG) heeft verklaard dat het op basis van interne afspraken alleen inhoudelijk advies aflevert als er een MER nodig is bij de vergunningsaanvraag. Aan 3M is bijgevolg een stilzwijgend gunstig advies verleend.

3M heeft zich voor de vergunningsaanvraag kunnen beroepen op een MER-screening, aangezien de productie van 100.000 ton chemicaliën per jaar niet werd overschreden.

Door de directe link tussen het bedrijf en de opstellers van het MER zou er een schijn van niet-onafhankelijkheid kunnen ontstaan, hoewel het steeds gaat om deskundigen, die geverifieerd en erkend zijn door de Vlaamse administratie. In Vlaanderen zijn er zes MER-deskundigen die gezondheidsanalyses kunnen maken.

Het decreet van 25 april 2014 betreffende de omgevingsvergunningen stelt dat de vergunning verleend wordt voor onbepaalde duur. De decreetgever heeft wel in evaluatiemomenten voorzien, die kunnen leiden tot een bijstelling van de milieuvorwaarden en de vergunning, wat zich al occasioneel in verschillende dossiers heeft voorgedaan.

Bij een actualisering van de beste beschikbare technieken (BBT's) kan de vergunningverlener strengere normen opleggen.

Bij een vergunningverlening is er voor de vergunningverlenende overheid geen garantie dat de aanvrager alle informatie correct en volledig heeft aangeleverd. Toch zijn de vergunningverlener en vervolgens ook de dienst Handhaving afhankelijk van die al dan niet correct aangeleverde informatie.

Bij de vergunningverlening wordt geen rekening gehouden met cumulatieve effecten van al aanwezig chemische stoffen. Er zijn vandaag onvoldoende data beschikbaar en er is onvoldoende kennis voorhanden. Op die manier staat de draagkracht van het milieu en de gezondheid (milieugebruiksruimte en gezondheidsgebruiksruimte) in Vlaanderen onder druk.

⁶ Afhankelijk van de rubrieken en activiteiten die aangevraagd zullen worden, worden adviezen opgevraagd bij de verschillende instanties. Mogelijke adviesverleners zijn: Departement Omgeving, afdeling Gebiedsontwikkeling, Omgevingsplanning en -projecten (AGOP) en de afdeling Ruimtelijke Ordening (RO), Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM) voor afvalstoffen, Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) zowel voor lucht als voor lozingsvoorwaarden, afdeling Operationeel Waterbeleid (AOW), agentschap Zorg en Gezondheid (AZG), Agentschap Natuurlijke Rijkdommen (AGOP-N), Vlaams Energie- en Klimaatagentschap (VEKA), Agentschap voor Natuur en Bos (ANB), Agentschap Onroerend Erfgoed (AOE), Departement Landbouw en Visserij voor landbouwdossiers, Departement Mobiliteit en Openbare Werken (MOW), de wegbeheerder, Agentschap Wegen en Verkeer, Team Externe Veiligheid voor veiligheidsrapporteringen, Agentschap Innoveren en Ondernemen (VLAIO).

In een aantal gevallen wordt een beroep gedaan op het advies van federale overheidsdiensten. Als er nucleaire straling vrijkomt, is dat het Federaal Agentschap voor Nucleaire Controle (FANC). Bij windmolens is dat het Directoraat-generaal Luchtvaart (DGLV). Daarnaast zijn er: ASTRID-veiligheidscommissie en Infrabel, het havenbedrijf, de watertoetsadviesinstantie, de provinciale dienst Integraal Waterbeleid, de brandweer en de buurlanden.

Ook de aan de betrokken lokale besturen wordt advies gevraagd.

Vergunningverlenende overheden krijgen onvoldoende inzicht in inspectieverslagen en dossiers over inbreuken op vergunningen, wat een grondige besluitvorming bemoeilijkt door het ontbreken van informatie.

De BBT's worden doorgaans als vergunningsnorm gehanteerd. Toch kunnen overheden, op basis van artikel 18 van richtlijn 2010/75/EU van het Europees Parlement en de Raad van 24 november 2010 inzake industriële emissies, in regelgeving voorzien die strengere vergunningsvoorwaarden oplegt.

4.8. Een grondverzetproject met bodemvervuiling (Oosterweel)

4.8.1. Algemeen grondbeleid

Als leidraad voor de aanpak en werking van de OVAM worden de principes gehanteerd van het decreet van 27 oktober 2006 betreffende de bodemsanering en de bodembescherming (Bodemdecreet) en het decreet van 5 april 1995 houdende algemene bepalingen inzake milieubeleid (DABM), zoals het voorzorgsbeginsel, het preventiebeginsel, het standstillbeginsel en het principe 'de vervuiler betaalt'. Daarbij wordt ook rekening gehouden met de bepaling dat die principes steeds gekaderd moeten worden in de sociaal-economische context, de internationale dimensie en de beschikbare wetenschappelijke en technische gegevens.

Het principe 'de vervuiler betaalt' betekent dat wie de vervuiling veroorzaakt, de kosten voor het beheer ervan moet dragen om schade aan de menselijke gezondheid of het milieu te voorkomen. Het gaat om een algemeen aanvaarde praktijk in Vlaanderen, die onder meer verankerd zit in zowel artikel 10 van het decreet van 23 december 2011 betreffende het duurzaam beheer van materiaalkringlopen en afvalstoffen (het Materialendecreet) als het Bodemdecreet.

Om toetsingswaarden en normen op te stellen wordt bij voorkeur gebruikgemaakt van Europees gevalideerde richtsnoeren. Elementen waarover geen wetenschappelijke consensus is, worden wel opgevolgd maar vormen geen basis voor regelgevende normen.

Door een niet-sluitend begrippenkader is er mogelijke interpretatieruimte over de toepassing van de grondverzetregeling, de stedenbouwkundige handeling, het bodemsaneringsproject en het verwijderen van bodem als afvalstof. Zo is er door het ontbreken van een definitie van het begrip 'project' interpretatieruimte over de afbakening van de kadastrale werkzone.

De bodembeheerorganisaties (Grondbank vzw en Grondwijzer vzw) zijn bevoegd voor de goedkeuring van de afbakening van de kadastrale werkzone en zijn mede-auteur van de OVAM-publicatie 'Code van goede praktijk voor de afbakening van een kadastrale werkzone' (2018). Grondbank vzw keurde de kadastrale werkzone goed door het technisch verslag conform te verklaren.

Het arrest van de Raad van State (RvS 29 december 2021, nr. 252.567) stelt dat "de kadastrale werkzone 101, die zich uitspant over de werven waarop de onderscheiden bestreden conformverklaringen betrekking hebben, niet in het kader van eenzelfde project werd vastgesteld maar van drie onderscheiden projecten die telkens het voorwerp zijn van meerdere vergunningen". Onder meer op basis daarvan heeft de Raad van State de schorsing bevolen van de tenuitvoeringlegging van een aantal conformverklaringen van technische verslagen door Grondbank vzw.

Volgens artikel 37, 42, 69, 70, 141, 157, 158 en 171 van het Bodemdecreet is de OVAM in de mogelijkheid om autonoom over te gaan tot staalnames (ambtshalve oriënterende bodemonderzoeken, het ambtshalve beschrijvend bodemonderzoek en het betreden van de terreinen). De OVAM maakt die afweging in geval van een

duidelijke aanwijzing van een ernstige bodemverontreiniging (DAEB) die gebaseerd is op een risicoanalyse waarin verschillende parameters worden meegenomen. Specifiek voor Oosterweel was dat het beschrijvend bodemonderzoek van 2004-2006, de inzichten die vanuit een wetenschappelijk risk assessment team tot dat bodemonderzoek hebben bijgedragen, de inzichten van professor Tytgat, de bestaande risicobeoordeling voor onderzoeken en de internationale normeringscontext zoals die toen voorhanden was. De OVAM verklaart dat ze die analyse heeft uitgevoerd en dat die risicoanalyse geen aanleiding gaf tot bijkomende staalnames.

Het grondeninformatieregister (GIR) is een uniek register met de gedetailleerde, bekende informatie over de bodem in Vlaanderen. Zodra een eerste rapport van een bodemonderzoek wordt ingediend, een schadegeval is gemeld of een perceel is opgenomen in de gemeentelijke inventaris, wordt het perceel opgenomen in het GIR. Dat GIR is openbaar, maar de eigenaars of gebruikers worden niet proactief op de hoogte gebracht als hun perceel erin wordt opgenomen. Die informatie is wel terug te vinden op het bodemattest.

Inwoners met een perceel in de nabije omtrek van 3M en in bepaalde andere hot-spots hadden een bodemattest ontvangen met de vermelding 'geen gegevens bekend', wat dikwijls geïnterpreteerd wordt als een garantie voor een zuivere bodem. Een zogeheten blanco bodemattest geeft echter aan dat de grond momenteel niet opgenomen is in het GIR en dat de OVAM dus niet beschikt over relevante gegevens over vervuiling van de grond.

4.8.2. Erkend bodemsaneringsdeskundige – niet-genormeerde parameters

Voor bodemrapporten wordt een beroep gedaan op erkende bodemsaneringsdeskundigen (eBSD's) voor de verschillende stappen (oriënterend bodemonderzoek, beschrijvend bodemonderzoek, bodemsaneringsproject). De OVAM oefent op elk van die stappen controle uit en moet de verschillende stappen goedkeuren.

Bij de grondverzetregeling is de eBSD bevoegd voor onder meer het bepalen van toetsingswaarden van niet-genormeerde parameters en het opstellen van het technisch verslag met bepaling van de kadastrale werkzone. In 2018 werden de deskundigen verder 'geresponsabiliseerd', wat betekent dat ze er zelf verantwoordelijk voor worden. De controle op de uitvoering van die opdracht is procesmatig. De bodembeheerorganisaties keuren het technisch verslag en zo ook de kadastrale werkzone goed, maar de normbepaling voor het project is de verantwoordelijkheid van de eBSD.

De procedure van de totstandkoming van toetsingswaarden voor niet-genormeerde parameters wordt geëvalueerd, maar niet de finale toetsingswaarde an sich.

Vandaag bestaat er een systeem waarbij er reële risico's zijn voor de validatie van foutieve of frauduleuze informatie, omdat deelaspecten niet steeds aan een inhoudelijke controle worden onderworpen, maar louter aan een procedurele controle.

De controle op de werking van Grondbank vzw is beperkt. Grondbank vzw verklaart maar één keer een opmerking te hebben ontvangen op de goedkeuringsprocedure van een technisch verslag.

Omdat de eBSD aangesteld wordt door de projectuitvoerder, kan op zijn minst een schijn van niet-onafhankelijkheid ontstaan, hoewel dat conform het Bodemdecreet is. De onafhankelijkheid van die eBSD wordt gegarandeerd door de verklaring op erewoord en het feit dat hij erkend is door de OVAM.

In het toetsingskader dat opgesteld werd door RoTS, is een fout onopgemerkt gebleven. Die had weliswaar geen negatief effect op de risico-inschatting.

De projectspecifieke toetsingswaarde waarmee de OVAM zich in maart 2018 akkoord heeft verklaard, stond in de zomer van 2017 al op de radar bij RoTS.

De OVAM heeft zich akkoord verklaard met de projectspecifieke toetsingswaarden voor bodemgebruik op basis van de toenmalige wetenschappelijke kennis, rekening houdend met de voortgang van het dossier, de kosten en de wetenschappelijke onzekerheden en hiaten die er waren: "Gezien de verre gaande economische consequenties van oponthoud voor dit dossier, en de omvang en kosten voor het nodige verder onderzoek (...) gaan we akkoord (...) rekening houdend met de huidige stand van kennis."

Ondanks de expliciete goedkeuring aan RoTS gaf de OVAM ook enkele bedenkingen mee bij de inhoud van de nota:

"Het criterium van 4,7 µg/L (uit RIVM, 2016) werd gebruikt voor toetsing van de gemeten concentraties in het eluaat, en niet 0,53 µg/L, in hetzelfde rapport (RIVM, 2016) gerapporteerd als drinkwaternorm (zoals ook op het overleg van 5 januari 2018 werd gesteld). Toepassen van het criterium van 4,7 µg/L als drinkwaternorm wijkt af van de richtlijnen gegeven in 'Basisinformatie voor risico-evaluaties'. (Ter vergelijking met de methodiek gevolgd voor zware metalen: voor interpretatie van kolom- en schudproeven wordt gewerkt met een 'veilige' concentratie in het eluaat, die in de grootte-orde ligt van het criterium voor drinkwaterkwaliteit.) (Ter vergelijking: EPA heeft een drinkwaternorm van 0,07 µg/L voor PFOS gepubliceerd.)

70 µg/kg ds werd afgeleid via de relatie tussen de concentratie aan PFOS in de vaste fase en de concentratie aan PFOS in het eluaat. De berekende correlaties blijken echter zwak, wat voorspellingen onzeker maakt.

Bij de analyse van de resultaten van de kolom- en schudproeven werd een selectie gemaakt van data waarvoor de concentratie in het eluaat <10 µg/L is. Op die manier worden enkele data weggelaten, nl. bodemstalen met concentraties aan PFOS <100 µg/kg ds die toch een concentratie in het eluaat van >20µg/L geven.

Een aantal studies die worden vermeld, dienen als verouderd te worden beschouwd, nl.: Lijzen et al. 2011, en gedeeltelijk RIVM, 2016. Dit werd besproken op het overleg. Ook Arcadis, 2007 is op inhoudelijk en technisch vlak verouderd. Deze gegevens kunnen niet meer worden gebruikt bij de motivering van de toetsingswaarde.

Op p. 13 wordt vermeld dat in Denemarken een grenswaarde van 0,400 µg/kg ds per PFOS-component wordt gehanteerd. Dit lijkt in tegenspraak met het geciteerde CONCAWE-rapport (2016) waar vermeld wordt dat deze waarde geldt voor de som van 12 componenten.

In de nota is in hoofdstuk 4 nog een beschrijving opgenomen over de toepassing van de gronden met concentraties boven 70 µg/kg ds. Er was niet afgesproken dat dit in deze nota zou worden opgenomen. Over hoofdstuk 4 doen we hier geen uitspraak."

In de onderzoekscommissie werd op elk van de elementen in de opmerkingen van OVAM over de projectspecifieke toetsingswaarde uitgebreid gereageerd en toegelicht waarom bepaalde keuzes zijn gemaakt door het onderzoeksbureau.

Om de norm 70 microgram te kaderen stelt RoTS in de onderzoekscommissie: *"Stalen zijn genomen volgens VLAREBO. Verder stellen zij dat zij altijd voorstellen hebben gedaan rekening houdend met nieuwe informatie die ter beschikking was om een zo goed mogelijk, juist en streng voorstel te doen voor een normenkader, bij gebrek aan heel concrete info.*

Men is empirisch te werk gegaan, gebaseerd op de drinkwaternorm vanuit Nederland, nl. 0,53 [later gecorrigeerd naar 4,5] microgram per liter. Op basis van inschattingen welk deel van het grondwater als drinkwater kan worden beschouwd en rekening houdend met uitloogtesten die gebeurd zijn, hebben we dat omgerekend naar een norm voor een gebruik als bouwkundig bodemstof. Men kan op die aanpak heel veel kritiek geven stelt RoTS, omdat het een empirische manier was om tot een dergelijke normering te komen. Maar we plaatsen ons terug in 2017. Er was geen norm. De vraag was hoe we op een minimaal wetenschappelijk gebaseerde manier tot een juist normenkader kunnen komen. Het voorstel dat wij toen gedaan hebben, lag op 70 microgram per kilogram droge stof. Hier voel je al uit de feiten dat dit lager ligt dan 100 microgram per kilogram droge stof die gesuggereerd werd door professor Tytgat, toxicoloog aan de KU leuven. We hebben dus als bodemdeskundigen zelf strengere normen voorgesteld dan wat in mei 2017 circuleerde.

In 2018 heeft de OVAM ons gevraagd om een generiek normenkader af te lijnen, op basis van de bemonstering die we gedaan hebben op linkeroever. We hebben ook een uitgebreid onderzoek gedaan naar wat gekend is in andere landen. We hebben gekeken naar Nederland en de Verenigde Staten. De nota's zijn overgeemaakt. In alle eerlijkheid, het was moeilijk daar één goede lijn in te krijgen. We hebben wel gemerkt dat in de loop der tijd in alle landen het normenkader duidelijk verstrengt. Die tendens hebben we gezien. Dat heeft ons aangezet tot voorzichtigheid in het algemeen.

Dan zitten we in 2018. Dan komen we met een specifiek toetsingskader voor linkeroever-Zwijndrecht, met die 8 microgram per kilogram droge stof en die 70 microgram per kilogram droge stof voor hergebruik binnen de kadastrale werkzone als bodem- en bouwkundig hergebruik, en boven de 70 microgram per kilogram droge stof voor enkel hergebruik binnen kadastrale werkzone, weliswaar met bijkomende technische voorwaarden.

Dan zijn we enkele jaren verder en praten we over 2020. Dan komt de OVAM met een leidraad voor PFOS-gronden. Hier (onderzoekscommissie) is gesteld dat de OVAM niet akkoord was met onze methodiek om tot die 70 microgram per kilogram droge stof te komen. Ik wil dat toch nuanceren. De OVAM is wel degelijk akkoord gegaan met de 70 microgram per kilogram droge stof, maar er zijn wel heel wat technische discussies geweest omtrent de methodiek die we gebruikt hebben om tot die 70 te komen. In april 2021, bij de verstrenging van de norm die de OVAM heeft rondgestuurd, zie je weliswaar dat die 8 microgram per kilogram droge stof naar 3 microgram per kilogram droge stof is verlaagd. Voor vrij bodemgebruik blijft nog altijd de 70 microgram per kilogram droge stof, in afwachting van mogelijk meer kennis of andere evoluties die zich in de tijd nog zouden voordoen."

De erkende bodemsaneringsdeskundigen van BAM/Lantis stelden dat ze niet in staat waren om een algemeen (voor heel Vlaanderen) gevalideerde toetsingswaarde vast te stellen. VITO heeft daartoe opdracht gekregen in 2018. In januari 2020 werd het drafrapport aan de OVAM bezorgd. Vanaf 1 april 2021 zijn nieuwe toetsingswaarden voor bodem en water van kracht.

Voor de opmaak van het advies van de Expertcommissie Grondverzet werd de risicogrenswaarde berekend vanuit de gezondheidkundige grenswaarde EFSA 2020, toelaatbare wekelijkse inname (TWI) voor de som van vier PFAS, namelijk

PFOA, PFNA, PFHxS en PFOS (EFSA-4), zonder rekening te houden met de achtergrondblootstelling. Als wordt uitgegaan van een extra dosis die gelijk is aan de TWI EFSA-4, wordt een risicogrenswaarde voor recreatie berekend van 470 microgram per kilogram droge stof, zowel voor PFOS als PFOA. Dat betekent dat bij recreatief gebruik van de bermen een bijkomende dosis (boven op achtergrond- of andere blootstelling) opgenomen kan worden die gelijk is aan de EFSA-TWI als de PFOS- of PFOA-concentratie in de bodem 470 microgram per kilogram droge stof bedraagt. De berekende waarde is vergelijkbaar met de in Nederland gehanteerde waarde voor 'ander groen, infrastructuur en industrie' van 480 microgram per kilogram droge stof.

De Expertencommissie Grondverzet oordeelde dat in die specifieke situatie (regio Zwijndrecht) er rekening mee moet worden gehouden dat de bewoners al sterk blootgesteld zijn en hoge PFAS-waarden in hun bloed vertonen. De Expertencommissie Grondverzet beveelt dan ook aan om het bijkomende risico maximaal te beperken. Vanuit die overweging wordt in het expertenadvies van de Expertencommissie Grondverzet van 22 februari 2022 aanbevolen dat de extra dosis via die route maximaal 10% van de TWI mag bedragen. Vanuit die overweging stelt de commissie voor om het tweede zoneringscriterium aan te passen naar 47 microgram per kilogram droge stof EFSA-4. Verontreinigde bodemmateriële met een concentratie boven die waarde moeten opgeslagen worden in tijdelijke opslagplaatsen met boven- en onderafdek.

4.9. Werking van de overheidsdiensten (en besluitvorming)

4.9.1. Administraties: algemene werking

Sinds 2009 zijn er systematisch besparingsrondes doorgevoerd bij de Vlaamse administraties. Verschillende leidinggevendenden hebben aangegeven dat door de laatste besparingsronde bepaalde essentiële taakstellingen onder druk kwamen te staan, in het bijzonder bij de afdeling Handhaving.

Niet elke provincie is even goed uitgerust en beschikt over voldoende deskundigheid om over vergunningsaanvragen te beslissen als er ingewikkelde industriële processen plaatsvinden.

Er werd een forensische audit opgestart bij de afdeling Handhaving, na de Pano-reportage 'Omgeving Verwaarloosd', die als thema historische milieuvervuilingen had en waarbij ook de PFOS-vervuiling in Zwijndrecht aan bod kwam. De resultaten van die audit zijn kort voor het afsluiten van dit verslag aan het parlement ter inzage gegeven. Bij de audit zijn geen onderzoeksdaden verricht die betrekking hebben op de PFAS-PFOS-vervuiling rond de site van het bedrijf 3M.

De bescherming van mens en leefmilieu wordt opgevolgd door de OVAM (polluenten in bodem), de VMM (polluenten in water en lucht), de afdeling Handhaving van het Departement Omgeving, het Federaal Agentschap voor de veiligheid van de voedselketen (FAVV), het agentschap Zorg en Gezondheid (AZG), het Team Externe Veiligheid van de afdeling Gebiedsontwikkeling, Omgevingsplanning en -projecten (GOP), de FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg.

De onderzoekscommissie stelt vast dat er soms onduidelijkheid blijft over beslissingen: over wie die genomen heeft en wie ze had moeten nemen, en of ze door de politiek dan wel door de administratie hoorden te worden genomen.

Sinds 2013 ontving 3M minstens 5,13 miljoen euro aan Vlaamse middelen. Het gaat daarbij onder meer over strategische transformatiesteun, subsidies voor onderzoek en strategische ecologiesteun. In april 2021 verkreeg 3M nog attesten voor het milieuvriendelijke karakter, als voorwaarde voor de toekenningen van een

verhoogde investeringsaftrek voor bestanddelen die gebruikt worden voor onderzoek en ontwikkeling.

De NV Beheersmaatschappij Antwerpen Mobiel (BAM) is een projectvennootschap voor infrastructuurwerken voor de Vlaamse overheid. Gerealiseerde projecten (tramlijnen, bruggen, sluizen enzovoort) worden nadien opnieuw overgedragen aan de bevoegde agentschappen, overheidsdiensten of bedrijven (De Lijn, NV De Scheepsvaart, Havenbedrijf Antwerpen enzovoort). Sinds 3 april 2019 is Lantis opgericht, een organisatie die belast is met de realisatie van het Oosterweelproject. BAM blijft als overkoepelend juridisch vehikel wel bestaan. Beleidsmatige beslissingen over Oosterweel worden genomen in het politiek stuurcomité. Dat stuurcomité wordt geleid door de minister-president en bestaat uit ministers van de Vlaamse Regering, een politieke afvaardiging van de stad Antwerpen en een afvaardiging van BAM/Lantis.

BAM/Lantis kan op basis van artikel 10 van het BAM-decreet van 13 december 2002 dadingen aangaan. De vertrouwelijke aard van dadingen bemoeilijkt de transparantie en openbaarheid voor het parlement.

4.9.2. Kennisopbouw – kennisdeling – informatiedeling

Er zitten onnodige tussenschotten tussen de administraties waardoor een vlotte informatiedoorstroming en samenwerking worden belemmerd. Bovendien wordt niet alle informatie centraal beheerd en ontsloten voor alle overheidsdiensten waarvoor die informatie nuttig is.

In 2012 is een communicatieprotocol tussen de OVAM en het agentschap Zorg en Gezondheid opgesteld. Dat protocol is niet in werking getreden. De OVAM verklaarde dat daar geen aanleiding toe was, aangezien ze op basis van de beschikbare gegevens geen acuut humaan toxicologisch risico kon vaststellen.

Er is geen structurele internationale informatiedeling over milieu-inbreuken en rechtszaken bij buitenlandse vestigingsplaatsen van multinationals.

Ook over normering is er geen gestructureerde internationale uitwisseling van informatie.

De Externe Dienst voor Preventie en Bescherming op het Werk is niet verplicht om de gegevens over de opvolging van personeel (automatisch) te delen met het agentschap Zorg en Gezondheid.

Om bepaalde gezondheidseffecten in te schatten is de Externe Dienst voor Preventie en Bescherming op het Werk aangewezen op informatie die aangeleverd wordt door de exploitatie (in dit geval dus 3M). De onderzoekscommissie stelde vast dat ook er bij de arts in kwestie weinig urgentie leek te bestaan rond PFAS-gerelateerde gezondheidseffecten. Toch moet de arts zich niet beperken tot de informatie die aangeleverd wordt.

Een personeelslid dat een exploitatie verlaat, wordt niet verder medisch opgevolgd en krijgt daar ook de kans niet toe, bijvoorbeeld in het kader van zeer zorgwekkende stoffen die niet opgenomen zijn als mogelijke veroorzaker van beroepsziekten.

Op dit moment is veel milieu-informatie voor burgers alleen beschikbaar na een actieve vraag om toegang tot die informatie via openbaarheid van bestuur.

Hoewel het Milieuhandhavingsbesluit bepaalt dat milieu-inspectieverslagen binnen vier maanden publiek beschikbaar moeten zijn, wordt dat doel niet steeds bereikt.

4.9.3. Handhaving en vervolging

Inspectiediensten hanteren een risico-inschatting om te beslissen welke bedrijven of installaties ter plaatse gecontroleerd worden. Niet alle exploitaties zijn dan ook onderworpen aan een veldcontrole door de dienst Handhaving.

Zowel bij de jaarlijks rapportering van emissies als bij het monitoren van lozingen en uitstoot ligt de verantwoordelijkheid om de informatie correct door te geven bij de exploitant. De afdeling Handhaving zet daarbij sterk in op autocontrole en verplichte meldingen bij overschrijdingen van kritische parameters.

Als exploitanten telkens gecontroleerd worden door dezelfde inspecteur, kan de schijn van niet-onafhankelijkheid ontstaan.

De afdeling Handhaving maakt bij elke specifieke situatie de afweging over welke handhavinginstrumenten het meest geschikt zijn.

Milieumisdrijven krijgen dikwijls geen gerechtelijk gevolg. Het Openbaar Ministerie kan in voorkomend geval het strafdossier voor verdere bestuurlijke afhandeling aan de administratie bezorgen.

V. Aanbevelingen

5.1. Specifiek voor de case van 3M

De Vlaamse overheid moet op alle mogelijke manieren 3M verantwoordelijk stellen om zo de volledige factuur van de aangerichte vervuiling, inclusief de sanering en de afgeleide milieu-, economische en gezondheidsschade door 3M te laten vergoeden.

3M moet via gerechtelijke weg worden verplicht om alle relevante data aan te leveren die inzicht kunnen geven in de verspreiding van PFAS in de omgeving van 3M Zwijndrecht voor de periode van 1976 tot heden, inclusief een stoffenbalans met terugwerkende kracht, alle luchtmodelleringen enzovoort.

De vaststelling dat 3M niet gehandeld heeft volgens het voorzorgsprincipe, doordat niet alle informatie transparant beschikbaar is gesteld, alsook dat het bedrijf de negatieve effecten van PFAS blijft ontkennen, wordt door Vlaanderen meegenomen in alle juridische procedures.

Door het afgelegde traject van 3M is verscherpt toezicht en handhaving op alle aan 3M opgelegde verplichtingen en voorwaarden aangewezen. De algemene aanbevelingen in dit verslag zijn ook – en dikwijls zelfs in het bijzonder – specifiek van toepassing op 3M.

Bij een niet-constructieve opstelling van bedrijven op het vlak van de remediëring van milieuproblemen zal de overheid zich repressiever opstellen.

Alles wordt in het werk gesteld om bijkomende PFAS-belasting vanuit 3M naar de omgeving te vermijden. Voor de stoffen waar 3M elders al nullozingsnormen hanteert, moeten de nullozingsnormen voor die stoffen ook in Vlaanderen worden toegepast.

5.2. Bescherming van mens en omgeving tegen PFOS, andere PFAS en nieuwe chemische stoffen in het algemeen

5.2.1. PFOS en andere PFAS

Vlaanderen blijft een voortrekkersrol vervullen bij de Europese uitfasering van niet-essentiële PFAS en de concretisering van het begrip 'essentieel gebruik'. Daarbij wordt gestreefd naar een groepsbenadering voor die chemische stoffen. Via België sluit Vlaanderen zich daarvoor aan bij Nederland, Duitsland, Denemarken, Noorwegen en Zweden en pleit onder meer, conform het Deense voorbeeld, voor een Europese uitfasering van de aanwezigheid van PFAS in voedselverpakkingen.

De onderzoekscommissie beveelt bij de federale overheid de verplichting aan om de aanwezigheid van PFAS op het etiket van consumentengoederen te vermelden.

Het PFAS-actieplan moet een dynamisch en evolutief plan zijn, dat steeds up-to-date wordt gehouden, zowel wat de kennisdeling als wat de acties betreft, met aandacht voor doelgroepgerichte communicatie naar onder meer het brede publiek en kwetsbare groepen, maar ook naar omwonenden van bekende PFAS-hotspots en beroepsgroepen die in contact komen met PFAS. De prioritering voor de aanpak van die hotspots wordt bepaald op basis van wetenschappelijke inzichten en risico-inschatting. Het actieplan wordt telkens goedgekeurd door de Vlaamse Regering en vervolgens wordt het Vlaams Parlement ervan op de hoogte gebracht, zodat de voortgang kan worden gevolgd en geëvalueerd.

Dat actieplan bevat minstens bepalingen over:

- een gecoördineerde aanpak voor PFAS-metingen in alle milieucompartimenten (lucht, bodem, water);
- het bepalen van historische en actuele bronnen van PFAS-emissies en de diverse blootstellingsroutes;
- het bepalen van goede meetmethoden en een normenkader, conform andere Europese lidstaten, voor bodem, grondverzet, drinkwater, oppervlaktewater en lucht(emissies);
- het onderzoek naar saneringstechnieken en de mogelijkheden of risico's bij het definitief verwijderen van PFAS bij afvalverwerking;
- het tegengaan van schadelijke vervangproducten voor PFAS ('regrettable substitution');
- de wijze van opvolging van PFAS-verspreiding bij de bevolking (inclusief kwetsbare doelgroepen).

De capaciteit voor het uitvoeren van bloedonderzoeken bij de bevolking wordt significant opgedreven. Als een nieuwe verontreiniging ontdekt wordt, wordt een plan van aanpak opgesteld om zo snel mogelijk bij de grootste risicogroepen bloedanalyses te doen. De manier waarop kinderen en jongeren worden gevolgd, al dan niet door middel van bloedonderzoeken, wordt secuur afgewogen, met bijzondere aandacht voor de impact op de kinderen en jongeren zelf en hun integriteit. In het PFAS-biomonitoringsnetwerk wordt een wetenschappelijke afweging gemaakt over de PFAS en/of de vervangproducten ervan die in de meetcampagnes worden opgenomen.

5.2.2. Nieuwe chemische stoffen

Een EU-aanpak voor schadelijke chemische stoffen is cruciaal. Die stoffen verplaatsen zich namelijk via diverse verspreidingsroutes, die geen rekening houden met landsgrenzen. Daarom schrijft Vlaanderen zich actief in de Europese chemicaliënstrategie in, waarbij de EU streeft naar een gifvrij milieu.

Vlaanderen zet zich Europees in voor het versterken van de omgekeerde bewijslast van de REACH-verordening en dringt erop aan om de 'life cycle responsibility' in te passen in de REACH-verordening. Naar analogie van de farmaceutische sector wordt ook een Environmental Risk Assessment (ERA) voor chemische stoffen ingevoerd. Vlaanderen neemt in deze Europese discussie een actieve voortrekkersrol op. Bovendien moet de meetmethodiek volledig uitgewerkt en wetenschappelijk gevalideerd zijn voor alle stappen in het productieproces, waaronder de goedkeuring van het European Chemicals Agency (ECHA). Zo kan de nodige handhaving uitgevoerd worden bij uitstoot, lozing, lekverliezen en calamiteiten. Dat is niet van toepassing op experimentele schaal, zodat een duidelijk onderscheid gemaakt wordt tussen experimenteel onderzoek en opgeschaalde productie.

Bij de Vlaamse administraties wordt gewerkt met een uniforme stofbenaming die minstens het CAS-nummer vermeldt. Die benaming wordt gebruikt in alle overheidsdocumenten, overheidscommunicatie, vergunningsaanvragen, interne en externe rapporten enzovoort.

Wetenschappelijk onderzoek naar alternatieven voor PFAS-toepassingen wordt gestimuleerd.

Er wordt onderzocht op welke wijze aan bedrijven proactief de weg gewezen kan worden naar veilige alternatieven voor PFAS-stoffen. Het Franse Institut national de l'environnement industriel et des risques (Ineris) of de online kennisdatabank van het International Chemical Secretariat voor bedrijven die veiligere alternatieven zoeken voor stoffen als bisfenolen en ftalaten, kunnen daarvoor als inspiratiebron dienen.

De commissie beveelt aan om een systeem (sectorfonds) uit te werken zodat mensen (werknemers, ex-werknemers en omwonenden) die aan bepaalde ziektebeelden lijden ten gevolge van een PFAS-blootstelling en bij wie ook verhoogde bloedwaarden zijn vastgesteld, een vergoeding voor hun medische kosten kunnen krijgen die gefinancierd wordt door de veroorzaker of vervuiler. Naar analogie daarvan wordt ook aanbevolen om een systeem uit te werken zodat milieu- en gezondheidsschade die gelinkt wordt aan de verspreiding van PFAS, ook voor een vergoeding in aanmerking kan komen die gefinancierd wordt door de veroorzaker of vervuiler.

Uit voorzorg voor de medewerkers op werkplekken waar gewerkt wordt met zeer zorgwekkende stoffen, wordt in overleg gegaan met de federale overheid om, op kosten van de werkgever:

- meer aandacht te vragen voor specifieke kwetsbare werknemers die op hun werkplaats in contact komen met stoffen waarvan wordt vermoed dat ze hormoonverstorende eigenschappen hebben. De kindnorm moet worden toegepast vanuit het voorzorgsprincipe;
- erover te waken dat de onafhankelijkheid van de arbeidsgeneeskundige dienst altijd gegarandeerd is;
- na de stopzetting van productieprocessen van gevaarlijke stoffen voor mens en omgeving een nazorgtraject op te zetten waarbij metingen in de omgeving en bij de mens voldoende lang kunnen worden opgevolgd om de impact op langere termijn en de verspreiding te kennen;
- aan ex-medewerkers (die van job veranderd zijn of gepensioneerd zijn) voor de tijd van het nazorgtraject de gelegenheid te geven om aan dat nazorgtraject deel te nemen, alsook aan meetcampagnes voor nog lopende productieprocessen.

5.2.3. Vergunningverlening industriële exploitaties die werken met chemische stoffen

Adviesverlening van de Vlaamse overheidsdiensten aan andere vergunningverlenende overheden is een kerntaak bij vergunningverlening en moet dan ook opnieuw scherpgesteld worden. Een betere inschatting van risicovolle activiteiten dringt zich op en vraagt een kwaliteitsvolle adviesverleningsprocedure.

Kwaliteitsvolle adviesverlening vereist ook een efficiënte tijdsbesteding. Er wordt daartoe een evaluatie gemaakt van (decretaal) verplichte adviesvragen. Bij het opstellen van de lijst van verplichte adviezen is de impact op gezondheid en milieu het leidende principe. Tevens wordt ernaar gestreefd dat alle adviserende instanties hun adviesfunctie ter harte nemen.

Er wordt onderzocht op welke wijze de cumulatieve impact van verschillende industriële processen en activiteiten binnen een regio in kaart kunnen worden gebracht om zo de 'milieugebruiksruimte' en de 'gezondheidsgebruiksruimte' daarvoor te kunnen bepalen en in rekening te brengen.

De voorwaarden waarmee bepaald wordt of bedrijven MER-plichtig zijn, worden geëvalueerd.

Zowel bij een MER als bij de MER-screening is een onderdeel 'mens en gezondheid' opgenomen. Samen met het agentschap Zorg en Gezondheid (AZG) wordt getoetst of dat onderdeel nog steeds voldoende accuraat en actueel is. Het team-MER moet over voldoende expertise beschikken om de gezondheidsrisico's in eerste instantie correct te kunnen inschatten. Aansluitend wordt de wijze van adviesverlening van het agentschap Zorg en Gezondheid daarop intern afgestemd.

Als activiteiten ernstige ecotoxicologische of humaantoxicologische risico's met zich zouden meebrengen, worden voor lozings- en emissienormen extra maatregelen overwogen naast de BBT's.

De omgevingsvergunning kan volgens het Omgevingsvergunningendecreet onderhevig gemaakt worden aan periodieke evaluatiemomenten. Er moet een systemisch periodiek evaluatiesysteem worden uitgewerkt dat afgestemd is op de risico's die verbonden zijn aan de vergunde activiteiten, met inachtnaam van de Europese regels. Door middel van een regelmatig geactualiseerde risicoanalyse wordt een prioritering opgesteld. De Vlaamse Regering valideert die prioritering en rapporteert erover aan het Vlaams Parlement.

Zodra de omgevingsvergunning lang genoeg van kracht is, wordt er een evaluatie gemaakt met bijzondere aandacht voor het permanente karakter ervan.

De totale stoffenbalans en de chemische reacties, per milieutechnische eenheid, maken telkens onderdeel uit van een (wijziging van) vergunningsaanvraag. Die stoffenbalans brengt zo veel mogelijk het totaalbeeld van de productieprocessen in kaart en besteedt bijzondere aandacht aan neven- en restproducten.

Bij vergunningsaanvragen en inspecties van de afdeling Handhaving moet de exploitant, vanuit zijn zorgplicht, alle relevante informatie transparant en volledig aanbieden. Die informatie wordt bijgehouden in een nog te ontwikkelen kruispuntbank omgeving, zodat een uniek dossierbeheer mogelijk is.

Er is onderzoek nodig naar mogelijkheden om de transparantie van multinationals, hun activiteiten en de kennis van de impact daarvan op milieu en gezondheid, te vergroten en afdwingbaar te maken.

Er wordt onderzocht op welke wijze internationale bedrijven (zoals 3M) zelf de verantwoordelijkheid kunnen krijgen om binnen de Europese Unie actief melding

te doen van veroordelingen of strengere normering die ze opgelegd krijgen in andere landen, waardoor die onmiddellijk ook van toepassing kunnen worden in Vlaanderen. Daarnaast moet ook worden onderzocht welke handhavingsinstrumenten kunnen worden ingezet als die internationale bedrijven niet aan die meldingsplicht voldoen.

De piste van de blijvende bedrijfs- en productaansprakelijkheid (voor historische en eventuele toekomstige verontreinigingen) wordt verder onderzocht. In dat kader wordt vanuit preventief oogpunt bij Europa aangedrongen om de 'life cycle responsibility' in te passen in de REACH-verordening. Voor omgevingsvergunningen die de productie van nieuwe chemische stoffen omvatten, wordt een 'life cycle assessment' van die stoffen gevraagd.

Vlaamse economische subsidies worden onderworpen aan een duurzaamheidstoets. Zo wordt vandaag al een klimaatplan gevraagd aan de bedrijven die steun willen verkrijgen. Dat heeft als bedoeling de transitie van de chemische sector naar een circulaire productie te stimuleren. Bovendien moet er ook een actief alarmeringsbeleid naar de subsidiërende diensten worden gevoerd als milieuregels worden overtreden. Ook op dat vlak bewijst de nieuwe kruispuntbank omgeving zijn nut.

In overleg met de federale overheid wordt nagegaan in welke mate die principes ook voor federale overheidssteun kunnen worden toegepast, bijvoorbeeld voor de EMAS-registratie (Eco-Management and Audit Scheme).

De kwaliteit en het toezicht op de zelfcontrole van bedrijven, onder andere bij normoverschrijdingen, moeten verbeterd worden.

5.3. Grondverzetsproject met bodemvervuiling

5.3.1. Algemeen grondbeleid

Het bestaande draaiboek voor milieu-incidenten, dat zich vandaag richt op acute of accidentele gebeurtenissen, wordt uitgebreid met vastgestelde chronische situaties die al dan niet plots onder de publieke belangstelling komen en ecotoxicologische en humaan toxicologische gevolgen hebben. Dat draaiboek wordt politiek gevalideerd. Het bevat een duidelijke omschrijving van wie op welk moment moet worden betrokken bij de vaststelling van een vervuiling met (niet-genormeerde) stoffen, alsook wie welke risicoanalyses moet opmaken en hoe de besluitvorming verloopt, met duidelijke formele beslissingsmomenten. Het is daarbij ook duidelijk wie finaal de beslissingen neemt. In het draaiboek worden duidelijke afspraken vastgelegd over wat binnen de autonomie en de onafhankelijkheid van de departementen en agentschappen van de Vlaamse overheid valt, en welke beslissingen door de (bevoegde) regering(sleden) genomen moeten worden. Dat moet duidelijkheid scheppen over de relatie tussen de politiek en de administratie, en de autonomie, onafhankelijkheid en expertise van de administratie handhaven.

Binnen het Vlaamse milieubeleid is het opstarten van de sanering van alle historische bodemverontreiniging tegen 2036 een belangrijke doelstelling. De onderzoekscommissie ondersteunt die ambitie. Als er tijdens een project een verontreiniging wordt vastgesteld, wordt die in eerste instantie altijd gesaneerd als de risicoanalyse aantoont dat sanering aangewezen is. De inzetbaarheid van alle mogelijke saneringstechnieken, zowel in situ als ex situ, moeten dan ook onderzocht worden en gemotiveerd, geweigerd of aangenomen worden. De motivatie gaat ruimer dan een loutere financiële afweging. Als uit dat onderzoek blijkt dat sanering onmogelijk is, mag volgens het standstillprincipe de vervuiling door de werkzaamheden op geen enkele manier verspreid worden. Als het standstillprincipe niet als minimum kan worden gegarandeerd en er dus extra milieu- of

gezondheidsrisico's door ontstaan, kunnen de werkzaamheden op die locatie niet uitgevoerd worden.

De wijze waarop met de kadastrale werkzone kan worden omgegaan, wordt verder geëvalueerd, waarbij onder meer het begrip 'project' wordt gedefinieerd.

5.3.2. Erkend bodemsaneringsdeskundige – niet-genormeerde parameters

De overheid bepaalt de algemene toetsingswaarden en normen (opgenomen in VLAREBO).

Voor het bepalen van projectspecifieke toetsingswaarden voor niet-genormeerde parameters maakt de OVAM een evaluatie over wie daarvoor verantwoordelijk is: de eBSD of de OVAM zelf. De OVAM neemt die beslissing op basis van een nader te bepalen geformaliseerd afwegingskader, waarbij onder meer rekening wordt gehouden met de omvang en het risico van de vervuiling. Als de eBSD verantwoordelijk is, valideert de OVAM alleen het proces; in het andere geval draagt de OVAM de eindverantwoordelijkheid voor zowel het proces als het resultaat. De kosten daarvoor worden op een billijke manier verdeeld en worden maximaal verhaald op de vervuiler.

Voor de kwaliteitsborging wordt naast de erkenning van de eBSD's ook een robuust controlesysteem uitgewerkt om de onafhankelijkheid en correctheid van hun werkwijze te garanderen.

De werking van de bodembeheerorganisaties en hun rol in dat proces worden onderworpen aan een evaluatie en worden zo nodig bijgestuurd.

5.3.3. Informatie- en kennisdeling

Alle resultaten van bodemanalyses in het kader van een vervuiling worden aangeleverd aan de OVAM en verzameld in één databank.

Op het moment dat een perceel wordt opgenomen in het grondeninformatieregister (GIR), moet de OVAM de eigenaar daarvan op de hoogte brengen, met de vraag om ook de eventuele huurder of gebruiker daarvan op de hoogte te brengen. Als het (te verwachten) gebruik van de grond conflicteert met de vaststellingen in het GIR, moet de Vlaamse overheid de eigenaar, de huurder of de gebruiker daarvan op de hoogte brengen. Bij elke overdracht van de grond moet die informatie samen met het bodemattest aan de nieuwe eigenaar worden bezorgd. De informatie op het bodemattest moet transparant en goed begrijpbaar zijn voor de ontvanger, aangezien het dikwijls gaat om burgers zonder enige kennis over bodemverontreiniging.

Bij een vermoeden van verontreiniging en met respect voor de rechten van de eigenaar van de mogelijk verontreinigde gronden moet de OVAM in staat zijn om autonoom stalen te nemen als dat aangewezen lijkt volgens een geformaliseerde risicoanalyse. Eventuele wetgevende belemmeringen moeten aangepakt worden.

De overheid stelt het belang van de burger en de omgeving voorop. De overheid moet te allen tijde onafhankelijk daarover kunnen communiceren. De overheid maakt geen afspraken met derden die dat principe niet respecteren.

Er moet een meldingssysteem worden opgezet zodat het Vlaams Parlement en de Vlaamse Regering systematisch op de hoogte worden gebracht van dadingen die handelen over aangelegenheden die een significante impact kunnen hebben op het leefmilieu en de volksgezondheid. Daarbij wordt het evenwicht bewaakt tussen de controletaak van de overheid en de vertrouwelijkheid van dergelijke dadingen.

5.4. Werking van de overheidsdiensten (en besluitvorming)

5.4.1. *Personeel*

Het personeelsbeleid moet te allen tijde afgestemd zijn op de verwachte taakstelling van de desbetreffende diensten. Daarom moet er geïnvesteerd worden in voldoende mensen, expertise en kennisdeling.

Specifiek voor de gehoorde overheidsdiensten wordt op korte termijn een plan van aanpak gevraagd waarin de huidige kerntaken van die diensten duidelijk worden uitgezet ten opzichte van de personeelsorganisatie.

Er wordt een cultuur van meer beleidsdomeinoverschrijdende samenwerking gecreëerd, zonder verlies aan expertise vanuit de verschillende gespecialiseerde diensten. Daarvoor worden tools uitgewerkt. De verantwoordelijkheid van de leidend ambtenaren van de diverse departementen en agentschappen, alsook de rol van de volledige Vlaamse Regering wordt daarin benadrukt.

Wat het personeelsbeleid betreft moet er bijzondere aandacht gaan naar de neutraliteit en onafhankelijkheid. Extra werk- en controlemethodieken worden uitgerold om daarover te waken. Een concrete aanbeveling bestaat er bijvoorbeeld in dat bij de afdeling Handhaving dossiers in een roulatiesysteem kunnen worden gebracht, waarbij zonder kennis- en efficiëntieverlies steeds een 'nieuw' kritisch oog meekijkt. Regelmatige interne en eventuele externe audits kunnen de alertheid vergroten en de werking van de diensten versterken.

Bij de overheidsdiensten bestaan al verschillende mogelijkheden zoals interne meldingssystemen, vertrouwenspersonen en meldingen bij Audit Vlaanderen. Er is ook in een beschermingsstatuut voor klokkenluiders voorzien. Die mogelijkheden worden periodiek onder de aandacht van de personeelsgroep gebracht.

Een beleidsbepalende beslissing is altijd gedocumenteerd in een goedgekeurd verslag.

5.4.2. *Kennisopbouw – kennis- en informatiedeling*

Vlaanderen bouwt een beleidsdomeinoverschrijdende kennishub Omgeving en Gezondheid uit, zodat het sneller zicht krijgt op lopend wetenschappelijk onderzoek of dat zelf kan coördineren, waarna dat onderzoek op een efficiënte manier omgezet kan worden in beleidsaanbevelingen. Die kennishub kan het best de vorm van een netwerkstructuur krijgen, die gebaseerd is op de volgende drie pijlers:

- 1° een onderzoekspijler zodat bestaand onderzoek gecoördineerd wordt en eventueel geïnitieerd kan worden;
- 2° een beleidspijler zodat het beleidsvoorbereidende en uitvoerende werk van de administraties beter wordt gecoördineerd;
- 3° een data-analysepijler zodat de verschillende beschikbare milieu- en gezondheidsdata geconsulteerd kunnen worden en sneller correlaties kunnen worden onderzocht.

De juridische expertise wordt versterkt, zodat de overheid beter gewapend is voor het beleidsvoorbereidende werk en voor procedures met betrekking tot milieu en gezondheid.

Op die manier worden bestaande kwaliteitsvolle partnerschappen, waaronder die met verschillende kennisinstellingen zoals universiteiten, VITO enzovoort, behouden of zelfs versterkt. Het Steunpunt Milieu- en Gezondheid zal daar dus ook in worden geïncorporeerd. Daarnaast zal de gecoördineerde aanpak op de drie pijlers meer garant staan voor kennisdoorstroming.

Er wordt jaarlijks gerapporteerd in het Vlaams Parlement vanuit de beleidsdomeinoverschrijdende samenwerking tussen de beleidsdomeinen Omgeving en Gezondheid.

De werkgroep zeer zorgwekkende stoffen wordt in die kennishub geïntegreerd. Het doel van die werkgroep bestaat erin objectieve beoordelingskaders te ontwikkelen voor gezondheidkundige advieswaarden (GAW's) voor blootstelling aan chemische stoffen die opgenomen werden in de kandidatenlijst van zeer zorgwekkende stoffen voor autorisatie van ECHA.

Bij het vastleggen van de lijst van zeer zorgwekkende stoffen moet een systematische link worden gelegd met onderzoeks-, productie- en gebruikseenheden, om vervolgens mogelijke risico's voor mens en omgeving regio-specifiek sneller op de radar te hebben.

In het kader van de milieuzorgplicht zal een bedrijf dat onderzoek laat uitvoeren waaruit blijkt dat er specifieke milieu- of gezondheidsproblemen zijn, dat altijd melden.

Vanuit het voorzorgsprincipe wordt onderzocht op welke wijze een effectieve en vroegtijdige risicosignalering kan worden uitgewerkt, waarbij rekening wordt gehouden met de kindnorm, de cocktail-effecten en de traceerbaarheid van chemische stoffen.

Er wordt een kruispuntbank omgeving opgezet, waardoor een uniek dossierbeheer mogelijk is. De digitale, geïntegreerde databank verzamelt de opgevraagde gegevens van bedrijven, alsook alle overheidsinformatie zoals vergunningen, vaststellingen vanuit handhaving enzovoort. Dat zorgt enerzijds voor een administratieve vereenvoudiging voor de bedrijven, en anderzijds kan daardoor alle beschikbare informatie eenvoudig ter beschikking gesteld worden van de adviesverlenende, vergunningverlenende, en handhavende overheid, alsook van de lokale overheid van het grondgebied waar de bedrijven gevestigd zijn.

In geval van calamiteiten allerlei, waarbij op grote schaal de volksgezondheid of het leefmilieu dreigt aangetast te worden, moeten alle betrokken overheidsinstanties en kabinetten onmiddellijk over alle beschikbare relevante informatie kunnen beschikken. Beleidsdomeinoverschrijdende crisiscommunicatierichtlijnen moeten daarvoor opgenomen worden in het aangepaste draaiboek voor milieu-incidenten. Bij communicatie met de burgers wordt het lokale bestuursniveau steeds actief betrokken als mede-initiatiefnemer.

De onderzoekscommissie beveelt aan dat de Vlaamse overheid stappen vooruit zet met betrekking tot actieve openbaarheid van milieu-informatie.

5.4.1. Handhaving en vervolging

Handhavingdiensten moeten meer beleidsdomeinoverschrijdend samenwerken.

Door verschillen in de manier waarop verschillende Vlaamse overheidsdiensten stalen nemen, kunnen analyseresultaten niet uniform gebruikt worden in de bewijsvoering en besluitvorming. Er wordt onderzocht hoe die processen beter op elkaar afgestemd kunnen worden.

Zelfcontrole is een belangrijke schakel om te komen tot een sluitende handhaving. Het niet respecteren van de zelfcontrole of het aanleveren van informatie die niet spoort met de werkelijkheid, wordt door de commissie als een zware fout tegen de milieuzorgplicht gezien. Daarnaast moet de dienst Handhaving de keten sluiten door minimaal alle Europees verplichte controles uit te voeren en regelmatig on-aangekondigde controles of audits uit te voeren.

Bedrijven die in het kader van hun milieuzorgplicht calamiteiten of problemen melden, moeten kunnen rekenen op een zeker vertrouwen en een oplossingsgerichte ingesteldheid van de overheid. Daartegenover staat dat bedrijven die hun milieuzorgplicht niet ter harte nemen of niet optreden, kordaat bestraft moeten worden.

Om te komen tot een adequater systeem van risicoanalyse van potentiële vervuilers wordt een volwaardige audit uitgevoerd van de handhavingsinstrumenten, waarbij:

- niet alleen overtredingen van de huidige milieuwetgeving in beschouwing genomen worden, maar ook de informatieplicht van bedrijven;
- naast de bestaande handhavingsinstrumenten ook de mogelijkheid en wenselijkheid van voldoende hoge punitieve schadevergoedingen worden meegenomen;
- ook kennis en ervaring van buitenlandse handhavingsautoriteiten worden geïntegreerd.

Handhaving heeft pas zin als er ook een correct vervolgsysteem aan wordt verbonden. De Vlaamse Regering overlegt met de federale overheid, waaronder de parketten, om te komen tot een proportionele, kwaliteitsvolle milieurechtsgang.

In overleg met de federale overheid wordt onderzocht of het toepassingsgebied van de groepsvordering kan worden uitgebreid naar ernstige milieuvervuiling, zodat partijen die schade lijden, zich kunnen verenigen via een 'rechtsvordering tot collectief herstel' en dus als groep een vordering bij de rechter kunnen brengen om zo een vergoeding voor hun schade te krijgen.

VI. Conclusies

De onderzoekscommissie PFAS-PFOS is gestart met enkele op het eerste gezicht eenvoudige vragen waarop een antwoord gezocht moest worden. Deze conclusies geven een algemene appreciatie van de zaak PFOS-3M. Aan deze conclusie zijn vele hoorzittingen voorafgegaan, waaruit vaststellingen en zeer belangrijke aanbevelingen zijn voortgekomen. Deze conclusies vervangen geenszins de vaststellingen of aanbevelingen, maar geven een algemene appreciatie. Zowel over de juridische als de wetenschappelijke waardering van bepaalde elementen in het debat doet de onderzoekscommissie geen uitspraak omdat dit niet tot het onderzoek van de commissie behoorde en om lopende rechtszaken niet nadelig te beïnvloeden.

Parallel met de onderzoekscommissie werd de Expertencommissie Grondverzet opgericht en werd PFAS-opdrachthouder prof. Vrancken aangesteld door de Vlaamse Regering. De expertencommissie spreekt zich uit over de aanpak van PFAS vandaag bij de Oosterweelwerken in het bijzonder, en bij uitbreiding in heel Vlaanderen. Ze waakt verder over enkele onderzoeksvragen van de onderzoekscommissie PFAS-PFOS, zoals het garanderen dat de vervuiling zich niet verder kan verspreiden. Daarom is de onderzoekscommissie daar niet verder op ingegaan.

6.1. 3M

De onderzoekscommissie vindt om te beginnen dat het bedrijf 3M verantwoordelijk is voor de PFOS-verontreiniging in de ruime omgeving van zijn productiesite in Zwijndrecht, waarbij het bedrijf door de jaren heen – tot zelfs tijdens de verklaringen in de onderzoekscommissie – zijn milieuzorgplicht meermaals en gedurende lange tijd heeft geschonden, wat onaanvaardbaar is. Zo heeft 3M jarenlang PFAS via de lucht uitgestoten zonder de overheid daarvan op de hoogte te brengen, en heeft het PFAS-stoffen geloosd zonder melding of vergunning, terwijl het in andere landen daarvoor een uitdrukkelijk verbod had gekregen.

6.2. Overheid – Politiek

Na een grondige studie van de talrijke aangeleverde documenten en de vele georganiseerde hoorzittingen komt de onderzoekscommissie tot de conclusie dat het overheidssysteem niet in staat is gebleken om de inwoners van Vlaanderen op een doeltreffende manier te beschermen tegen de invloed van persistente, bioaccumuleerbare verontreiniging afkomstig van de chemische industrie.

De overheid heeft een belangrijke rol te vervullen in de bescherming van het leefmilieu en de volksgezondheid. De onderzoekscommissie komt vandaag tot de analyse dat, net als in andere Europese lidstaten, ook in Vlaanderen de overheid er niet in geslaagd is om die bescherming te bieden. De onderzoekscommissie is van oordeel dat Vlaanderen en Europa zich momenteel op een kantelmoment bevinden. In het verleden is er te veel reactief omgegaan met de mogelijke schadelijke gevolgen van chemische stoffen.

6.2.1. Europa

Bij het reglementeren van (nieuwe) chemische stoffen is Vlaanderen aangewezen op het Europese niveau. Een van de belangrijkste instrumenten daarvoor is de Europese REACH-verordening, die bepaalt welke stoffen in de handel mogen worden gebracht. De onderzoekscommissie is van mening dat die verordening onvoldoende bescherming biedt, omdat ze vaak achterophinkt in de aanpak van nieuwe chemische stoffen. Het is dus belangrijk dat Vlaanderen volop aan de kar trekt om de regelgeving met gelijkgestemde lidstaten te verbeteren.

Het contrast met de aanpak van de farmaceutische sector is groot. In die sector moeten eerst alle effecten van een product onderzocht en gedocumenteerd worden voor het wordt toegelaten tot de markt. Die aanpak moet ook toegepast worden bij andere nieuwe chemische stoffen.

6.2.2. Vlaanderen

Van de verschillende PFAS die 3M produceert, was PFOS jarenlang de voornaamste. De productie ervan werd in het begin van de jaren 2000 afgebouwd en stilgelegd. Dat heeft niet verhinderd dat de omgeving van het bedrijf in Zwijndrecht jarenlang vervuild werd. De voorbije jaren leidde PFAS-verontreiniging ook in het buitenland tot rechtszaken. In de periode na de stopzetting zijn de grenswaarden voor verschillende PFAS waaronder ook PFOS gevoelig verstrengd, maar de vervuiling was op dat moment al verspreid. Desondanks zijn er nooit alarmbellen afgegaan bij de verschillende overheden om bijkomende acties te ondernemen.

De onderzoekscommissie ziet de bescherming van het leefmilieu en de volksgezondheid als een collectieve taak van de overheid, de chemische industrie en de wetenschap. Daarbij is het de taak van de onderneming om alle milieu- en gezondheidseffecten of risico's van de eigen productieprocessen in kaart te brengen. De politieke overheid moet beslissingen kunnen nemen op basis van de accurate advisering van haar administraties, die gebaseerd is op enerzijds de volledige en correcte aangeleverde bedrijfsinformatie, en anderzijds op gevalideerde wetenschappelijke kennis. De samenwerking tussen wetenschap en overheid is onder meer voor chemische stofontwikkeling van bijzonder belang.

Sinds 2010 werd er meer wetenschappelijk onderzoek verricht naar de impact van PFAS. Voor de Vlaamse overheid kwam de problematiek pas scherper in beeld bij de voorlopige publicatie van de EFSA-opinie in december 2018. De ongerustheid over PFAS die een voordien al leefde onder een beperkt aantal gespecialiseerde wetenschappers, was – achteraf bekeken – onvoldoende op de radar van de overheid verschenen om over te gaan tot het nemen van doortastende maatregelen.

Om meer preventief te kunnen optreden in plaats van reactief moeten de aanwezigheid en de gevolgen van gevaarlijke en risicohoudende stoffen sneller en beter in beeld gebracht worden. Daarvoor is een aantal veranderingen nodig. Er is duidelijk meer kennisdeling nodig tussen de overheid en de wetenschap en ook onderling. Verder moet de administratie opnieuw versterkt worden. De inzet van extra personeel is op een aantal plaatsen belangrijk, net zoals het juist prioriteren van taken. Het creëren van een open, samenwerkende cultuur is minstens even belangrijk. De onderzoekscommissie heeft naast de impact van personeelsbesparing, ook een ernstige mate van verkokering vastgesteld bij de administratie. De aanpak van die bedrijfscultuur moet ervoor zorgen dat de juiste prioriteiten en knelpunten gedetecteerd en gezamenlijk aangepakt worden.

Voor de onderzoekscommissie moeten prioritair de schotten tussen en binnen de beleidsdomeinen Omgeving en Gezondheid aangepakt worden, onder andere door een beleidsdomeinoverschrijdende kennishub Omgeving en Gezondheid op te zetten.

De onderzoekscommissie stelt vast dat na het afsluiten van het Toekomstverbond er een maatschappelijke en politieke wil was om de Oosterweelwerken snel aan te vatten en dat dit een impact heeft gehad op de opstelling van de betrokken administraties. Zoals steeds houdt een administratie bij het afwegen van een project ook rekening met de financiële factor.

6.2.3. Dading

Bam/Lantis sloot met 3M een dading. Verschillende aspecten van die dading worden in het publieke debat ter discussie gesteld en ook in juridische geschillen aangehaald. Een aantal daarvan is aan bod gekomen in de onderzoekscommissie. De meningen daarover zijn verdeeld. Het is de taak van de rechter om zich over de wettigheid van de dading uit te spreken.

De dading is een operationele beslissing van BAM/Lantis, die genomen is vanuit het oogpunt om de Oosterweelwerken vooruit te laten gaan en die de omgang met de met PFAS vervuilde gronden regelt, onder andere door de zwaarst vervuilde gronden van de Oosterweelwerf weer naar 3M te brengen.

Uit de afwikkeling van de dading is gebleken dat het om meer gaat dan alleen een operationele beslissing en dat ze een potentieel ruimere maatschappelijke en financiële impact heeft. De onderzoekscommissie is van oordeel dat dadingen met dergelijke implicaties in de toekomst sneller geëscaleerd moeten worden, zodat ze uitmonden in een formele beslissing van de regering. Er moet ook transparanter over gecommuniceerd worden. De onderzoekscommissie stelt vast dat zelfs de ministers van de huidige zittingsperiode niet op de hoogte werden gebracht van de dading.

6.2.4. Politieke verantwoordelijkheid

Een laatste aspect dat tot de taak van de onderzoekscommissie behoort, is het onderzoek naar de verantwoordelijkheid van het politieke niveau in de aaneenschakeling van beslissingen die wel en niet genomen zijn.

De onderzoekscommissie erkent dat de waarheid in de praktijk ingewikkelder ligt dan louter in het aanwijzen van deze of gene politieke verantwoordelijke. De overheid wordt gevormd door de administratie en de politieke beleidsverantwoordelijken. Als de overheid onvoldoende in staat is gebleken om de inwoners rond de 3M-site op een doeltreffende manier te beschermen, dan valt dat onder een collectieve politieke beleidsverantwoordelijkheid.

Vershillende beslissingen met een belangrijke impact op het verloop zijn onder politieke verantwoordelijkheid genomen. De onderzoekscommissie vindt echter geen enkele aanwijzing dat de overheid de graad van vervuiling bewust voor de bevolking verzwegen heeft.

Het gaat om een cascade aan beslissingen – ook beslissingen die de politiek heeft genomen – op basis van de opbouw van kennis door de jaren heen, de uitdagingen die de administratie ondervond om haar kerntaak terdege te kunnen vervullen, de rol die 3M speelde, de informatiedoorstroming bij de overheid en de adviezen die de administratie heeft aangeleverd. De onderzoekscommissie stelt vast dat er bij een aantal bepalende beslissingen diffusie van verantwoordelijkheid en een zekere verkokering is.

Het is voor de onderzoekscommissie duidelijk dat niet één welbepaalde beslissing, die kan worden toegewezen aan één welbepaalde beleidsverantwoordelijke, bepaald heeft hoe werd omgegaan met de vervuiling en de communicatie daaromtrent. Weliswaar stelt de commissie vast dat bij het doorgeven van informatie en adviezen over het humaan toxicologische risico onzekerheid bij beleidsmakers voorbarig is verschoven naar zekerheid. Vervolgens werd op basis van de toenmalige gegevens beslist om niet te communiceren over de mogelijke risico's en zijn er in 2017 ook geen bijkomende metingen uitgevoerd. Dit heeft het vroeger overwegen van no-regretmaatregelen verhinderd.

6.3. Tot slot

De onderzoekscommissie spreekt haar verbolgenheid uit over de deloyale en maatschappelijk onverantwoorde manier waarop 3M gehandeld heeft. De onderzoekscommissie is van oordeel dat voor dat soort gedrag geen plaats is in Vlaanderen.

De onderzoekscommissie formuleert in dit verslag duidelijke aanbevelingen die ervoor moeten zorgen dat de Vlaamse overheid beter in staat zal zijn zich van haar kerntaken op het vlak van gezondheids- en milieubescherming te kwijten. Daarbij is het volgens de onderzoekscommissie ook essentieel dat de implementatie van die aanbevelingen in volle transparantie en met nauwe betrokkenheid van het Vlaams Parlement gebeurt.

Het mag duidelijk zijn dat de onderzoekscommissie niet aanvaardt dat in de toekomst nog vermijdbare persistente toxische stoffen direct of indirect in het milieu terechtkomen.

VII. Eindbespreking en stemming over het verslag op 28 maart 2022

7.1. Eindbespreking

7.1.1. Inleiding

De voorzitter: Ik zal eerst schetsen hoe wij als onderzoekscommissie te werk zijn gegaan. Nadien zal ik een aantal mensen bedanken voor de samenwerking. Vervolgens geef ik het woord aan de verslaggevers, die elk een stuk van de tekst voor zich zullen nemen om kort aan te duiden wat de belangrijkste punten zijn. Wij zijn hier dan wel al wekenlang mee bezig, maar voor mensen die dit voor de eerste keer zien en de teksten nog niet hebben gelezen, zou dit anders zeer vreemd overkomen.

Deze onderzoekscommissie is begin juli van start gaan. Eerst hebben we heel wat experts gehoord over verschillende domeinen: hoe om te gaan met een vervuilde

bodem, de gezondheidsrisico's van een vervuiling met PFOS en juridische aspecten. Nadien hebben we 3M uitgenodigd in de commissie. Die zitting staat bij velen nog op het netvlies gebrand. We hebben 3M een tweede keer uitgenodigd om toch wat meer antwoorden te kunnen krijgen op onze vragen. We hebben ook heel uitgebreid over het Oosterweelproject gesproken. Vervolgens hebben we de verschillende administraties uitgenodigd en nadien de politieke actoren.

Onze opdracht als parlementaire onderzoekscommissie is om na te gaan hoe het komt dat de overheid er niet in is geslaagd om de gezondheid van de mensen te beschermen. We hebben vastgesteld dat een aantal zaken zijn fout gelopen. Onze taak is heel uitdrukkelijk om na te gaan hoe de overheid heeft gehandeld en hoe we dat kunnen verbeteren in de toekomst. Het gaat dan heel specifiek over zowel de administratie als over de politiek en het samengaan daarvan.

Een aantal zaken zijn heel expliciet níét de taak van onze parlementaire onderzoekscommissie. Zo is het huidige beleid de taak van de regering. Er is daarvoor een opdrachthouder aangesteld: Karl Vrancken. Hij komt tegen het einde van de week met een nieuw rapport en morgen vindt daarover een persconferentie plaats. Wat verder ook heel expliciet onze taak niet is, is om uitspraken te doen over de wettelijkheid van een aantal dingen. Het is aan een rechter om daarover te oordelen. We hebben er van in het begin over gewaakt dat we die lijn zouden respecteren. We zijn daarin bijgestaan door een gewezen magistraat, de heer Marc Van Cauteren, samen met de juridische dienst van ons parlement. Ik dank hen voor hun betrokkenheid. Ik breid mijn dank ook uit naar alle diensten van dit parlement die ons gedurende die negen maanden op een zeer professionele, correcte en vlotte manier hebben bijgestaan, en in het bijzonder onze commissiesecretaris Klaas Brusselmans. Het waren erg lange dagen en het is ongelooflijk hoe accuraat en hoe snel sommige teksten telkens weer werden verwerkt. Ik dank ook de verslaggevende dienst. We mogen daar allemaal zeer tevreden over zijn.

Na onze laatste hoorzitting zijn we gestart aan het eindrapport. Dat eindrapport is klaar; we hebben het vrijdag in deze commissie afgeklopt. Het bevat een aantal belangrijke zaken. Zo zit er een duidelijke en gedetailleerde tijdlijn als bijlage bij het verslag. We hebben ook een aantal vaststellingen gedaan. Als onderzoekscommissie heb je net als een onderzoeksrechter die taak. Die vaststellingen zijn telkens objectief, met verwijzingen naar wat er in de hoorzittingen werd gezegd. Het is niet aan ons om daarover intentieprocessen of complottheorieën te maken.

Op basis van die vaststellingen zijn er heel wat aanbevelingen geformuleerd. Die aanbevelingen zijn het belangrijkste deel van ons rapport. Het zijn heel sterke aanbevelingen, die ervoor zullen zorgen dat de overheid in de toekomst beter in staat zal zijn om om te gaan met zulke vervuilingen, zulke grote chemische bedrijven en het beschermen van de gezondheid van mensen. Het sterke van die aanbevelingen is dat daarover eensgezindheid is met de zeven partijen. Dat is de beste manier om ervoor te zorgen dat die aanbevelingen ook zullen worden gerealiseerd. Deze legislatuur is over twee jaar immers achter de rug. Dat we het over al die aanbevelingen eens zijn, zorgt ervoor dat we dit beleid in de toekomst, zowel op korte als op lange termijn, ten goede kunnen veranderen.

Tot slot zijn er onze conclusies. Dat zijn heel eerlijke conclusies. We zijn daarbij de politieke verantwoordelijkheden niet uit de weg gegaan. We hebben dat op een eerlijke en genuanceerde manier kunnen vastleggen. We hebben niet vastgesteld dat een of andere politicus bewust heeft geprobeerd mensen te vergiften, maar wel dat er iets is misgegaan. Er zijn politieke beslissingen genomen en we hebben zeer duidelijk en eerlijk gekaderd hoe die tot stand zijn gekomen.

De verslaggevers zullen hierover zo meteen meer in detail kunnen treden. Ik stel voor dat ze elk beknopt een deel van het eindrapport toelichten. We kunnen niet

de hele tekst overlopen, want dat zou te lang duren. Deze onderzoekscommissie heeft reeds lange dagen gewerkt, omdat elk woord belangrijk is en we verschillende keren door die tekst zijn gegaan. Ik wil de verslaggevers overigens danken voor hun werk. Niet enkel de verslaggevers, maar heel veel leden van de commissie hebben heel veel tijd besteed aan die teksten. Door onze gezamenlijke inspanning is dit een sterke tekst. Ik ben ervan overtuigd dat die het beleid in Vlaanderen in de toekomst kan verbeteren.

Mevrouw Tinne Rombouts zal de historiek en de vaststellingen toelichten, mevrouw Mieke Schauvliege de aanbevelingen en de heer Willem-Frederik Schiltz ten slotte de conclusies.

7.1.2. Toelichting door de verslaggevers

Tinne Rombouts: Voorzitter, ik dank u voor deze inleiding. Ik sluit mij aan bij uw woorden van dank aan eenieder die ertoe heeft bijgedragen om deze onderzoekscommissie op een vlotte en diepgaande manier te laten verlopen. We zijn samen het engagement aangegaan en hebben ons uiterste best gedaan om alles uit te spitten en te bekijken wat er effectief in het verleden is gebeurd. We hebben vastgesteld dat er een vervuiling is die een impact heeft op onze maatschappij, op de inwoners in de omgeving van de 3M-site en zelfs op heel Vlaanderen.

We hebben een vijftigtal hoorzittingen gehad en een honderdtal mensen gehoord. Dat was een huzarenstuk. We hebben alles op alles gezet om te kunnen begrijpen wat er zich in het verleden heeft afgespeeld.

Het blijft een uitdaging om naar de geschiedenis te kijken zonder daarbij de bril van vandaag op te hebben. We hebben elkaar er regelmatig aan herinnerd dat we ons in de positie van 2017 moesten verplaatsen en dat we de kennis die we vandaag hebben, achterwege moesten laten.

(Tinne Rombouts geeft een samenvatting van de historiek en de vaststellingen uit de hoorzittingen, zoals opgenomen in het eindverslag. Zij besluit met te stellen dat er ondertussen nog verdere werkzaamheden zijn, maar dat deze zullen worden opgevolgd in de gewone werkzaamheden van het parlement.)

Mieke Schauvliege: Ook ik wil beginnen met iedereen te bedanken. We hebben heel hard gewerkt en heel veel uren samen besteed om te proberen heel straffe aanbevelingen op papier te zetten. Die moeten er in eerste instantie voor zorgen dat een dergelijk schandaal nooit meer kan gebeuren. Ik denk dat we daarin geslaagd zijn en hier een verslag op tafel leggen waarin wel degelijk heel duidelijke aanbevelingen staan die ervoor zullen zorgen dat het milieubeleid in Vlaanderen een andere weg inslaat.

Ik dank de collega's en de mensen van de administratie die al die uren mee hebben gevolgd en al onze foutjes hebben proberen recht te zetten, en die ook de afwerking van dit verslag mee vorm zullen geven.

(Mieke Schauvliege geeft een overzicht van de aanbevelingen uit het eindverslag. Zij besluit met te stellen dat de leden ervan overtuigd zijn dat met de opvolging van de aanbevelingen alles in het werk wordt gesteld om een toekomstig milieuschandaal of de risico's voor de volksgezondheid en de milieuvervuiling tegen te gaan.)

Willem-Frederik Schiltz: We hebben met deze commissie beslist om naast de vaststellingen en de aanbevelingen toch ook conclusies neer te pennen. Uiteraard is dat niet omdat die belangrijker zijn dan de aanbevelingen en de vaststellingen, integendeel. Het rapport bevat in eerste instantie de historiek, het feitenrelaas, de

vaststellingen en de daarop gebouwde aanbevelingen, die in de toekomst de zaken moeten verbeteren. Maar we formuleren toch ook conclusies om aan te geven wat de synthese is voor deze commissie. Wat hebben we geleerd? Wat moeten we hieruit onthouden?

(Willem-Frederik Schiltz geeft een overzicht van de conclusies uit het eindverslag. Hij besluit met te stellen dat men duidelijke aanbevelingen heeft geformuleerd, allerm minst voor de galerij, doortastende aanbevelingen die de bedrijfscultuur en de manier waarop wij in Vlaanderen met innovatie en de chemische industrie maar ook met de eigen administraties zullen omgaan, drastisch zullen veranderen. Hij stelt dat de onderzoekscommissie het cruciaal vindt dat deze aanbevelingen verder in volle transparantie worden aangepakt, in nauwe samenwerking met het parlement. De leden zullen daar uiteraard hun eigen verantwoordelijkheid in nemen. Tot slot stelt hij dat de onderzoekscommissie niet aanvaardt dat in de toekomst nog vermijdbare persistente toxische stoffen, direct of indirect, in ons milieu terecht komen.)

7.1.3. Tussenkomen namens de fracties

Koen Daniëls: Collega's, in deze onderzoekscommissie hebben we allemaal samen, ook de diensten, heel veel tijd gestoken. Toen we de laatste weken aan het verslag schreven, hebben we er ook onze slaap voor gelaten. Dat staat natuurlijk niet in verhouding tot de mensen in Zwijndrecht en omgeving, die nog altijd wakker liggen van de verontreiniging die er vandaag nog altijd is in hun woongebied of in hun bedrijf. Het is inderdaad belangrijk om te zeggen dat deze onderzoekscommissie naar het verleden kijkt en vaststellingen en aanbevelingen doet om te voorkomen dat zoiets opnieuw kan gebeuren. Daarnaast is er ook nog de commissie-Vrancken voor de Vlaamse Regering, die vandaag ook acties onderneemt voor die vervuiling. De vraag is natuurlijk hoe dit is kunnen gebeuren.

Ik herinner me nog levendig, helaas, het antwoord van mevrouw Teeters in de commissie op heel evidente vragen als wat er in de fabriek gebeurt: "I cannot answer your question." We waren afhankelijk van één medewerker die plots zei dat er eind jaren 90 een fluorrecuperatie-eenheid geïnstalleerd was. Eigenlijk moesten ze in de onderzoekscommissie toegeven dat er PFAS uitgestoten is in de lucht. Dat maakt dat de PFAS zitten waar ze zitten. Voor alle duidelijkheid: de PFAS zitten dus niet waar die zitten door de Oosterweelwerken, maar wel door de uitstoot vanwege 3M. De Oostweelwerken hebben dat vastgelegd.

Collega's, dan zijn wij allemaal samen, alle partijen, gigantisch beginnen te zoeken naar hoe dit zo is kunnen lopen. Het had een geweldig smeuge titel in een krant kunnen worden: 'Die minister, die persoon of dat comité heeft bewust in een achterkamer papieren van de bureau laten vallen en niet verspreid.' Het is heel duidelijk dat het niet zo gebeurd is. Bepaalde voorbarige conclusies die we al in kranten lazen, moeten dus bijgesteld worden en dat gebeurt in dit heel sterk rapport. Het is, zoals de voorzitter daarnet zei, een eerlijk en degelijk rapport. Op basis van de historiek en de vaststellingen hebben we eerlijke aanbevelingen gedaan, die geen klein bier zijn, en eerlijke conclusies neergeschreven. Het is belangrijk voor de mensen in Zwijndrecht, in het Waasland, maar ook in Willebroek dat er geen politiek gekrakeel is, want als je vandaag een huis in Willebroek hebt op een grond die met PFAS vervuild is, heb je niets aan dat politiek gekrakeel. Dat is ook de reden waarom wij met onze fractie de aanbevelingen en de conclusies met veel overtuiging zullen goedkeuren. Want over zaken als milieuzorgplicht kunnen we niet langer licht gaan. Er is onze oproep aan administraties en diensten binnen administraties om met elkaar te spreken. Zowel ikzelf als collega Schiltz stelden de vraag of ze dan een telefoon genomen hadden. Het antwoord was nee. De OVAM doet bodem, de VMM doet lucht. De grond was daar vervuild, maar ze hebben geen contact gehad met de VMM. Consternatie alom.

Wat betreft de inzet van de verschillende geledingen bij de overheid naar mankracht hierop: er is de overheid, maar het gaat ook over de lokale overheid. Bijvoorbeeld Zwijndrecht, dat heel veel middelen uit de industrie haalt. Heeft Zwijndrecht een milieudienst die sterk genoeg is om adequate adviezen af te leveren? Dat is een terechte vraag. Maar ook omgekeerd, wat betreft handhaving: als we met dergelijke multinationals werken, zijn die sterk genoeg om daarmee om te gaan? Is onze overheid juridisch sterk genoeg om met bedrijven als 3M, waarvan we vaststellen dat die eigenlijk jarenlang de boel beduvelen en belazerd hebben, om te gaan? Van een chemische industrie mogen wij toch verwachten dat er openheid is, maar we mogen ook verwachten dat wij als overheid, lokaal, Vlaams, maar ook Europees daarmee aan de slag kunnen gaan want – de collega's hebben het daarnet gezegd – die REACH-verordeningen, een kwalijk product, komen altijd later en later.

Wat voor mij heel opvallend was in dit dossier: men stoot op vervuiling, men kijkt of er op dat moment internationale normen zijn, die zijn er niet en dan moet je zelf een norm afleiden. Daar begint een belangrijk verhaal met onder andere professor Tytgat. Er wordt een norm afgeleid en de OVAM heeft die gevalideerd. Die validatie was niet echt een stempel erop zetten van 'hier zijn we het absoluut mee eens en alles is conform en in orde'. Een van de belangrijke zaken is dat we dat nu regelen dat als er zo'n situatie is met een stof die nog niet Europees vastgelegd is, dat als daar een externe bodemsaneringsdeskundige over gaat, we daar wel degelijk het vierogenprincipe op toepassen. Dat is echt een heel belangrijke kwestie.

Twee, in de farmaceutische sector kennen we de environmental risk assessment (ERA). Dat wil zeggen dat als je een stof op de markt brengt, alles daarvan geweten moet zijn, inclusief ook de meetmethode. Op onze vraag of er PFOS gemeten was in de lucht, was het antwoord dat ze heel lang geen methode hadden om te kunnen meten. Dus we moesten ons betrouwen op 3M, dat zei dat ze niets uitstootten in de lucht. We konden het niet falsifiëren. Met zo'n ERA heb je wel de mogelijkheid om bij het op de markt brengen van een nieuw stof, er een meetmethode naast te zetten.

Wat betreft de dadingen: veel mensen, inclusief de schepen van Zwijndrecht van Groen, zeiden dat het feit dat in die dading opgenomen was dat de zwaarst vervuilde grond ingepakt teruggelegd wordt op de terreinen van 3M, de vervuiler, een goede zaak is. Dan heeft de dading daar zijn verdienste. Maar het is zoals collega Schiltz zei: dergelijk belangrijke dadingen zouden toch nog ergens gevalideerd moeten worden op een bestuursniveau.

Ik heb lang zitten kijken naar hoe die cascade aan beslissingen nu in elkaar zit. Dat humaan toxicologisch risico is inderdaad beleidsmatig een belangrijk begrip geweest. Want je had de 3M-site. De vervuiling nam af verder van de 3M-site. In combinatie met de toenmalige wetenschap en kennis werd er eigenlijk gezegd dat er geen humaan toxicologisch risico is als je het grondwater van de Oosterweelsite als drinkwater zou gebruiken. Dat is inderdaad een bepalend element geweest voor veel mensen en actoren om daarrond te werken. Ik kom dan tot de conclusie dat dat inderdaad een bepaalde mindset heeft gezet die ervoor gezorgd heeft dat het dossier gelopen is zoals het is verlopen.

Er is nog niet gesproken over de werknemers en de risico's die zij lopen, dat de externe dienst voor preventie en bescherming op het werk er langsgaat. Daar stelden we toch vast dat de informatie die we daarrond kregen, stopte zodra de werknemers er weg waren. We bevelen ook een sectorfonds aan om werknemers schadeloos te stellen als ze inderdaad gezondheidsklachten hebben voor ziekten die ermee gelieerd kunnen worden en ook dat alle milieu- en gezondheidsschade die gelinkt wordt aan PFAS, voor vergoeding in aanmerking genomen kan worden en uiteraard op de vervuiler verhaald wordt.

Voor de milieuvergunningaanvragen van bedrijven willen we een stoffenbalans zien, zodat we weten wat er in dat bedrijf gebeurt op het vlak van chemische reacties, uitstoot en producten die daar binnenkomen.

Als onderzoekscommissie hebben we ons werk echt ten gronde gedaan. Voorzitter, u hebt getracht ons bij de les te houden en dat was niet altijd evident. Onderling hebben we goed gediscussieerd, zowel in de publieke vergaderingen als in de vergaderingen rond het verslag. Alles wat gezegd moest worden, is daar ook gezegd. Ik hoop dat we deze aanbevelingen, vaststellingen, conclusies in een rapport van 63 pagina's eendrachtig naar buiten kunnen brengen, want – zoals de voorzitter en collega Schiltz al gezegd hebben – het stopt niet hier. Dit is eigenlijk een beginpunt om te zeggen: "Dit nooit meer."

Bart Claes: Sta me toe, voorzitter, om eerst alle collega's te bedanken voor de goede en constructieve sfeer waarin deze onderzoekscommissie is verlopen. Ik wil in het bijzonder u en alle diensten bedanken om de vergaderingen te organiseren en in goede banen te leiden. Uiteraard dank ik ook onze verslaggevers, want na ongeveer negen maanden hard labeur zijn we bevallen van een sterk inhoudelijk verslag. De aanbevelingen daarin zijn ook voor mij het belangrijkste deel. Ik hoop dan ook dat ze, nu de onderzoekscommissie bijna wordt afgesloten, niet louter verslag blijven, maar in daden worden omgezet, zowel door de decreetgever als door de uitvoerende macht.

Vlaams Belang is het eens met de grote lijnen van de conclusie. 3M is heel klaar en duidelijk de grote schuldige. Wat zij hebben gedaan is letterlijk en figuurlijk onverschoonbaar. Maar er is ook het feit dat door besparingen en verkokering bepaalde delen van onze administratie en overheid hun rol niet meer naar behoren konden spelen. Er werd in 2018 ook op een onbezonnen manier goedkeuring gegeven aan een dading die ons als overheid al verschillende tientallen miljoenen euro heeft gekost en waarschijnlijk bijna 200 miljoen euro zal kosten. En dat terwijl 3M tot op heden amper iets heeft moeten doen, laat staan betalen.

Er werd in 2017 gecommuniceerd – of niet gecommuniceerd – met de bevolking over de verontreiniging in en rond de Oosterweelwerf. En ja, absoluut, dit komt allemaal neer op een grote collectieve politieke verantwoordelijkheid, maar achter collectieve verantwoordelijkheid schuilen ook individuele verantwoordelijkheden. Bij het opstellen van dit verslag zijn we tot de conclusie gekomen dat bepaalde collega's geen man en paard wilden noemen wat betreft die individuele politieke verantwoordelijkheden. Dat is jammer. Ik heb het verslag nogmaals goed doorgenomen en ik ben tot de vaststelling gekomen dat ik, als volksvertegenwoordiger, wat er nu staat niet uitgelegd krijg aan de belastingbetaler, aan de burgers, aan de inwoners van Zwijndrecht, die nog altijd met veel vragen en onduidelijkheden achterblijven.

We zijn het eens met de grote lijnen van de conclusies, collega's, maar we vinden het zeer jammer dat man en paard niet worden genoemd. Daarom zullen wij ons, wat betreft de conclusies, onthouden.

De voorzitter: Collega D'Haese vraagt het woord van thuis. Voor alle duidelijkheid: collega D'Haese is een toegevoegd lid aan de commissie. Dat was oorspronkelijk niet voorzien maar het is goed dat we dat hebben gedaan. Collega D'Haese heeft de voorbije maanden hard meegewerkt. Hij kan niet aanwezig zijn door overmacht. Ik geef collega D'Haese graag het woord.

Jos D'Haese: Dank, voorzitter. Het is met heel veel tegenzin dat ik van thuis tussenkom en dat ik niet aanwezig kan zijn in de onderzoekscommissie. Laat dat duidelijk zijn.

Ik ben inderdaad toegevoegd lid en zal dus niet kunnen stemmen over de conclusies en het eindverslag. Sta me toe om er iets over te zeggen. Ik wil ook op mijn beurt beginnen met het bedanken van de collega's die de afgelopen weken en maanden hard hebben gewerkt. Veel dank aan de voorzitter en de verslaggevers voor het onder controle houden van de vergaderingen en de pogingen tot neerpennen van een compromis, aan de secretaris van deze commissie en aan alle diensten voor de juridische, logistieke en andere ondersteuning. Dank ook aan de heer Van Cauteren voor zijn expertise.

Voor het verslag, beste collega's, werd er constructief samengewerkt, ook de afgelopen week toen we samen het eindverslag hebben geschreven. Dat was niet altijd gemakkelijk, maar ik ben ervan overtuigd dat er een evenwichtige historiek en evenwichtige vaststellingen en aanbevelingen klaarliggen. Het is een tekst waar we allemaal achter kunnen staan. Als we de aanbevelingen uitgevoerd krijgen, zetten we een stap vooruit voor de bescherming van het milieu en voor de bescherming van de volksgezondheid bij chemische vervuiling. Dat is een heel goede zaak en daar willen we met de Partij van de Arbeid mee over waken. Het is een verdienste van deze commissie, daarover bestaat unanimititeit.

Als het gaat over de conclusies en met name over de conclusies over de politieke verantwoordelijkheid in dit dossier, is wat er nu op papier staat, een gemiste kans. De kans wordt gemist om te benoemen welke concrete politieke verantwoordelijkheden er in dit dossier spelen. Want die zijn er wel degelijk. Voor wie het dossier kent en de afgelopen maanden de onderzoekscommissie heeft gevolgd, is het duidelijk dat in 2017 de wetenschappelijke kennis die nodig was om in te grijpen, gekend was en op tafel lag. Dat die niet goed genoeg is samengebracht en dat er niet naar is gehandeld, dat is duidelijk, maar die kennis lag op tafel. Ik vind het heel jammer om hier vandaag opnieuw te horen dat er met de toenmalige kennis geen humaan toxicologisch risico kon worden ingeschat, vooral omdat in onze conclusies het omgekeerde staat. Er staat namelijk dat de inschatting van onzekerheid over het humaan toxicologisch risico naar zekerheid dat er geen risico zou zijn, voorbarig verschoven is. Dat is dus jammer genoeg niet juist. En dat is nu net de crux in dit hele dossier: hoe is het mogelijk dat onduidelijkheid over risico voor de volksgezondheid niet onmiddellijk wordt uitgezocht.

Er zijn op verschillende vlakken heldere politieke verantwoordelijkheden. Eén is al genoemd, met name de besparingen onder de verschillende regeringen die ervoor hebben gezorgd dat een heel aantal overheidsdiensten op hun tandvlees zaten. Dat heeft een correct en een kordaat optreden mee bemoeilijkt. Dat is niet het enige element. Daar zijn we het allemaal over eens. Twee, ik denk dat er ook een grote druk was vanuit de politiek om de Oosterweelwerken snel te starten en om de kost daarvan te beperken. Men kwam, zoals daarnet is geschetst, uit een periode waarin er heel veel vertraging was. Er was een grote druk om van start te kunnen gaan na het compromis met de burgerbewegingen. Ik vrees dat dat ertoe heeft geleid dat de volksgezondheid niet genoeg centraal is komen te staan. Er is natuurlijk de cruciale beslissing geweest om geen communicatie op te zetten naar de bewoners rondom 3M en vooral om de vervuiling niet verder te onderzoeken. Dat was een politieke beslissing. En er is uiteraard ook de verantwoordelijkheid over de dading, waar inderdaad een en ander over te zeggen valt.

We zijn het wel eens over het feit dat dit een complex dossier is, dat je niet met de vinger naar één verantwoordelijke kunt wijzen en dat het niet allemaal aan één beslissing ligt. De kennis lag, als je het mij vraagt, op tafel. Ik blijf het onbegrijpelijk vinden dat er geen gebruik van werd gemaakt om in te grijpen. De oorzaak ligt bij heel veel zaken die in dit rapport zijn vastgesteld: bij verkokering tussen overheidsdiensten, bij diffuse verantwoordelijkheden – ik hoop dat we daar met deze aanbevelingen verbeteringen in aanbrengen – maar die ligt ook bij een aantal politieke beslissingen. En daar horen verantwoordelijkheden bij.

Stijn De Roo: Namens de CD&V-fractie wil ik na het schetsen van de historiek door collega Rombouts toch ook nog eventjes inzoomen op het rapport zelf. We zijn dat misschien vergeten, maar de onderzoekscommissie is eigenlijk bijna toevallig ontstaan na een aantal opmerkelijke uitspraken. We hebben ook gezien dat de berichtgeving in de media al heel snel is gekeerd in een zoektocht naar een soort verhaal vol intriges en naar een antwoord op de vraag: wie? Dat stond vaak in schril contrast met het diepgaande en genuanceerde werk van onze commissie: wie wist wat wanneer? Dat is een onderdeel dat in ons verslag zeer duidelijk naar voren komt onder de historiek. Het is een complex en een genuanceerd verhaal dat niet samen te vatten is in een aantal zinnen.

Wij vinden het zeer goed dat in de aanbevelingen staat dat we preventiever zullen werken. Een preventiever in plaats van een reactiever beleid. Daarvoor gebruiken we onder andere normen om onze mensen te beschermen. De overheid moet de gezondheid van de mensen te allen tijde kunnen beschermen. We stellen een strengere aanpak voor de totstandkoming van normen voor schadelijke chemische stoffen voor. We moesten dat doen; dat hebben we tijdens de werking van deze onderzoekscommissie vastgesteld. De verantwoordelijkheid over wie welke norm mag vastleggen, wordt veel duidelijker en de chemische industrie moet ook sneller weten wat de spelregels zijn in Vlaanderen inzake uitstoot. Tot slot zal de overheid sneller weten over welke stoffen het gaat en wat de gevolgen zijn van die gevaarlijke stoffen. Op dat vlak moeten we de handen in elkaar slaan met andere landen in Europa en ons actief en proactief inzetten met het oog op een preventief beleid rond die vervuulende stoffen.

3M is verantwoordelijk voor de PFOS-verontreiniging in de ruime omgeving van de productiesite in Zwijndrecht. We moeten dus een sterke vuist maken tegen dit chemiebedrijf en we moeten er alles aan doen om ervoor te zorgen dat 3M opdraait voor de schade die het heeft aangericht. In die zin wil ik reageren op het feit dat men de keuze voor de weg van het Bodemdecreet in vraag stelt. In 2017 was het principe 'de vervuiler betaalt' maximaal gewaarborgd. 3M heeft doorheen de jaren zijn milieuzorgplicht meermaals geschonden en heeft weinig goede wil getoond tijdens de zittingen van onze onderzoekscommissie. Ze hebben jarenlang doelbewust informatie achtergehouden voor de overheid, en dat soort gedrag kunnen we in Vlaanderen niet tolereren.

Wat de interne samenwerking betreft – waar we in deze onderzoekscommissie lang over bezig geweest zijn – hebben we sterk aangedrongen op het opblazen van de tussenschotten. We moeten ervoor zorgen dat onze diensten, wetenschap, overheid en politiek beter samenwerken. In die zin staan we volledige achter de kennisgeving omgeving en gezondheid die er komt, of die we toch hebben aanbevolen. Het zal de overheid toelaten om het geheel beter te coördineren, om zelf onderzoeken uit te voeren en om gegevens beter te analyseren. Administraties en agentenschappen zullen op die manier ook meer zicht hebben op vergunningen, bedrijven, gegevens van die bedrijven die gekend zijn en vooral ook gegevens van chemische stoffen. Via een soort databank zal het geheel moeten worden ontsloten, maar we pleiten vooral ook voor een netwerkstructuur waarbij allerlei overheidsapparaten inzake wetenschap en politiek kunnen samenwerken. Dat lijkt me een zeer belangrijk principe.

Ik wil nog kort reageren op een aantal punten die zijn aangehaald. Er zijn inderdaad besparingen doorgevoerd, maar we doen de hoorzittingen die hier zijn gehouden een beetje oneer aan, aangezien daaruit is gebleken dat PFOS niet sneller op de radar was gekomen bij een hogere personeelsbezetting. Internationaal is er heel veel onderzoek naar PFOS en PFAS, Vlaanderen is daarin geen eiland. Dit zomaar afschuiven op de besparingen, is dan ook geen correct verhaal. Wat Oosterweel betreft, is het zeer logisch dat een bouwheer die een vervuulende stof vindt, zich afvraagt wat de impact daarvan is op zijn project. Hij brengt de gegevens

samen en probeert de gevolgen in te schatten voor de kostprijs. Collega's, we hebben daar zestig bladzijden verslag aan gewijd en eigenlijk doet die passage en het amendement dat hier is neergelegd, oneer aan het verslag en aan de werkzaamheden van deze onderzoekscommissie. Ik betreur dat. Ook de dading hebben we zeer uitgebreid besproken, zowel in de werkzaamheden voor het verslag als tijdens de hoorzittingen. We hebben er om evidente redenen voor gekozen om een aantal uitspraken over die dading niet te doen, om het juridische proces dat nog volgt niet in het gedrang te brengen. En dat is waarvoor we hier zitten: we moeten ervoor zorgen dat 3M opdraait voor de kosten van de vervuiling.

We hebben samen geconcludeerd dat er niet één welbepaalde beslissing is die kan worden toegewezen aan één bepaalde beleidsverantwoordelijke die de manier heeft bepaald waarop met die vervuiling en de communicatie daarover is omgegaan, maar dat betekent natuurlijk niet dat er geen verantwoordelijkheid moet worden genomen. We moeten verantwoordelijkheid nemen vanuit de politiek om het systeem te veranderen en daar doen we duidelijke aanbevelingen voor. We moeten verantwoordelijkheid nemen vanuit de administraties. Mensen moeten erop kunnen vertrouwen dat de grond, de leefomgeving, de lucht die ze inademen, veilig zijn. En dus moet er een duidelijke eindverantwoordelijke komen op het vlak van normen. Maar bovenal moeten we ervoor zorgen dat de verantwoordelijkheid van 3M om alles te betalen, ook wordt nageleefd.

De CD&V-fractie is tevreden over het rapport en over de belangrijke aanbevelingen en vooral over de consensus die is ontstaan tussen de verschillende partijen en over de partijgrenzen heen. Het is een leidraad om mee verder te gaan, om de Vlaamse Regering aan het werk te zetten en waarmee wij als parlementsleden ons werk verder kunnen uitvoeren voor een veiligere en gezondere omgeving in Vlaanderen.

Mieke Schauvliege: Ik wil ook nog reageren als Groen-parlementslid. We zijn uiteraard zeer tevreden met dit verslag. De inzet van deze onderzoekscommissie was dat er nooit meer een PFOS-schandaal zou komen. Met de aanbevelingen uit dit verslag denk ik dat we daartoe komen. Het is eigenlijk een lichte aardverschuiving voor de volksgezondheid en de leefomgeving. We doen een aantal forse aanbevelingen die de collega's al hebben herhaald en die ik daarnet ook al heb opgesomd. We zorgen ervoor dat we bij vergunningen meer zullen kijken naar omgeving en gezondheid in plaats van alleen maar naar de best beschikbare technieken. We draaien de bewijslast om: bedrijven moeten echt bewijzen dat hun producten onschadelijk zijn voor mens en milieu, net als bij de farmabedrijven, daar is ook al naar verwezen. We stoppen ook met besparingen wanneer blijkt dat de overheid haar kerntaak niet meer kan doen en gezondheid en milieu niet langer kan garanderen. Daarnaast werken we aan de verkokering binnen de administraties door die kruispuntdatabank en bundelen we alle kennis in een hub rond gezondheid en milieu. Dat zijn allemaal belangrijke elementen die er mee voor zullen zorgen dat we grote stappen zetten in de goede richting.

Ik ben vandaag dan ook heel tevreden met het verslag, maar er is één aspect in dit lange verslag waarin wij ons niet kunnen vinden, namelijk het feit dat het voor bijna alle partijen in dit halfroond heel moeilijk is om te erkennen dat er toch een politieke verantwoordelijkheid is. Het klopt, en daar zijn wij het volledig mee eens, dat de huidige situatie, namelijk de sterke verspreiding van de vervuiling, een gevolg is van een hele reeks, een cascade aan beslissingen. Dat volgen wij helemaal. Maar er zijn wel een viertal belangrijke politieke beslissingen waar we het vrijdag heel uitvoerig over hebben gehad die deze cascade hebben beïnvloed. En het is dan toch wel zeer belangrijk dat die vier politieke beslissingen mee worden opgenomen en dat wordt gewezen op die politieke verantwoordelijkheid. Ik zal die vier beslissingen nog eens herhalen. Samen met een collega van de PVDA hebben we een amendement ingediend om toe te voegen aan het verslag.

Het eerste belangrijke element – en dat is hier al meermaals gezegd – is de politieke verantwoordelijkheid, zijnde de aanhoudende besparingen die ertoe hebben geleid dat de overheid haar kerntaak niet meer kon vervullen en mens en milieu niet meer kon beschermen.

Een ander belangrijk element dat de cascade aan beslissingen heeft beïnvloed, is de politieke druk om de Oosterweelwerken tijdig klaar te krijgen. Het gaat dan vooral over de beslissing van het politiek stuurcomité om voor het voornaamste resterende risico voor een tijdelijke start van de werken, namelijk de PFOS-vervuiling, een financieel haalbare strategie uit te werken die de voortgang van de Oosterweelwerken niet in het gedrang zou brengen. Door dergelijke uitspraken zorgt dit politiek stuurcomité ervoor dat de toon is gezet. Ik denk dat het belangrijk is dat we dat ook benoemen en toegeven dat deze uitspraken het handelen van een aantal administraties en beslissingsmakers hebben beïnvloed.

Een derde aspect is de dading. Daar hebben we het ook al over gehad. De dading is afgesloten tussen BAM en 3M met medeweten van de minister, maar gaat heel wat verder dan het strikt operationele. We zullen geen juridische uitspraken doen over de dading op zich, maar het is wel zeer belangrijk dat dergelijke beslissingen worden geëscaleerd en onderdeel uitmaken van een groter maatschappelijk debat. Dat was er niet en ik denk dat het duidelijk is dat daar een politieke verantwoordelijkheid zit.

Een vierde aspect waarover we dagenlang hebben gediscussieerd in deze commissie, is de beslissing van 12 oktober 2017 om niet te communiceren en bijgevolg ook niet onmiddellijk te meten in de woonomgeving van Zwijndrecht. Dat heeft ervoor gezorgd dat de kans om te ontdekken dat er toch wel een probleem was in die woongebieden, pas vier jaar later naar boven is gekomen. Nochtans waren er tal van gegevens beschikbaar die konden aantonen dat zich daar een probleem voordeed.

Wij denken dat die vier elementen belangrijk zijn om aan te geven als politieke verantwoordelijkheden en we vinden het dan ook heel jammer dat in een verslag waarin zoveel elementen op tafel worden gelegd, waarin heel duidelijk wordt gekozen voor het formuleren van eenduidige verantwoordelijkheden en het nastreven van transparantie, niets staat op het vlak van politieke verantwoordelijkheden. Wij denken dat dit een aanfluiting is en het verslag verzwakt. Ik leg deze amendementen dan ook op tafel.

Tot slot wil ik eindigen met te zeggen dat ik ondanks het meningsverschil over dit aspect, waarover we een amendement hebben ingediend, globaal gezien zeer tevreden ben met en trots ben op het resultaat. Niemand wil dat er nog een PFOS-schandaal komt en ik geloof 100 procent dat we daar met deze aanbevelingen ook een grote aanzet toe hebben gegeven.

7.1.4. Discussie

De voorzitter: Ik wil toch nog een korte reactie geven, collega Schauvliege. Ik heb daarstraks bij de inleiding al gezegd dat ik, als ik dit rapport alleen had mogen schrijven, dit wellicht anders had geformuleerd. Ik denk dat ik wel duidelijk heb aangegeven dat ik het ook scherper zou hebben geformuleerd, zowel in de conclusies als in een aantal aanbevelingen. Maar ik ben er wel van overtuigd dat dit op zich een eerlijke conclusie is en dat de politieke verantwoordelijkheden wel degelijk worden genoemd, zelfs bij de vier punten die u hebt aangehaald. U wekt nu de indruk dat die totaal niet worden benoemd en dat vind ik echt niet correct. De mensen zullen ook de tekst krijgen. Het staat erin. Ik had het zelf misschien ook iets scherper willen formuleren, maar het wordt wel degelijk benoemd.

U wilt het amendement dat u hebt ingediend toevoegen aan het verslag. Dat is trouwens om 10.04 uur ingediend. U hebt het over een aanfluiting. Ik betreur deze manier van werken echt wel. We zijn maandenlang bezig geweest aan de conclusies en dan wordt er nog een amendement ingediend om heel de tekst te vervangen. U hebt het over 'toevoegen', maar in uw amendement staat 'vervangen'. Daar zullen we dus zo dadelijk over stemmen, eerst over het amendement en dan over het eindverslag.

Willem-Frederik Schiltz: Voorzitter, ik wil u danken voor uw vorige tussenkomst. In de politiek kun je over veel dingen compromissen sluiten, maar in dezen gaat het niet over compromissen. In dezen gaat het over verschillende partijen die zich gedurende maanden door tonnen en kilo's documenten en uren aan hoorzittingen hebben geploeterd. Wij zijn op 3M gebotst, een bijna onvermurwbaar bedrijf. Dat heeft zich volgens de klassieke Amerikaanse traditie in een door advocaten geïnspireerd stilzwijgen gehuld. Het is door onze collectieve actie, door de kracht van al die parlementsleden, dat wij die muur van onverzettelijkheid hebben kunnen doorbreken en een aantal dingen wel hebben kunnen blootleggen. Het is ook met veel schroom dat meerderheid en oppositie – het maakt niet uit tot welke kant men behoort, want in de vorige legislatuur waren de kaarten anders geschud en zaten de enen in de oppositie en de anderen in de meerderheid – ootmoedig en nederig hebben toegegeven dat ook de politiek een verantwoordelijkheid draagt over hoe alles is gelopen.

Wij hebben hier gesprekken gehad waarin velen zich kwetsbaar hebben getoond en waarschijnlijk de ideale partijlijnen inderdaad een beetje hebben overstegen, een beetje veel zelfs, omdat een onderzoekscommissie veel meer is dan een politiek steekspel. En ja, als zeven of veertien of twintig mensen naar hetzelfde probleem of dossier kijken, dan zullen die mensen andere dingen zeggen. Iedereen heeft zijn gevoeligheden, zijn kader en zijn context en het zoeken naar een gemeenschappelijke tekst is in dezen niet proberen om een grijs compromis te bereiken, maar proberen om te zoeken naar iets wat door allen gedragen en gedeeld wordt. Waarschijnlijk zal wat iedereen samen ziet, het dichtst bij de waarheid komen.

We hebben die vaststellingen gedaan, we hebben de historiek en de aanbevelingen vastgelegd. Ik ben het met u eens dat die conclusies met die vaststellingen stroken. Die zijn eerlijk; die zijn niet per se braaf, maar wel eerlijk. Het is een verslag waardoor ik zelf in de spiegel kan kijken en ik vind dat wij als onderzoekscommissie meer hebben gedaan dan onze partijbelangen gediend. Hiermee hebben wij onze volksvertegenwoordiging eer aan gedaan.

Wij hebben vrijdag tot in de late uurtjes onderhandeld of we hebben alleszins lang gesproken en gediscussieerd over hoe de dingen zich moeten verhouden. Voorzitter, u hebt het finale tekstvoorstel rond de conclusies over de politieke verantwoordelijkheid op tafel gelegd en ik wil u daarvoor feliciteren, omdat het evenwichtig is en rekening houdt met al die vaststellingen. Het geeft wat mij betreft perfect weer waar het over gaat.

Natuurlijk wilde iedereen in 2017 dat de Oosterweelwerken konden doorgaan, absoluut, maar er is niemand die het belang van de Oosterweelverbinding boven de volksgezondheid heeft gesteld. Niemand. Het is ook niet juist dat alle wetenschappelijke kennis beschikbaar was. Als de collega's van Groen en de PVDA hier als een dief in de nacht zo'n amendementje komen neerleggen, terwijl wij schouder aan schouder, uren, dagen, nachten, maanden aan het verslag hebben geschreven en elkaars gevoeligheden en kijk op de zaken hebben gerespecteerd, dan vind ik dat dat het werk van een onderzoekscommissie oneer aandoet. Het document dat hier voorligt, is manifest tegenstrijdig met de vaststellingen die zijn opgenomen in het verslag. Ik begrijp niet goed hoe je dat kunt rijmen. We hebben met het

secretariaat nog heel het weekend verder doorgewerkt – trouwens ook dank aan hen om tot laat en in het weekend nog de juiste taalcorrecties door te voeren – maar heel dat weekend hebben we niet mogen vernemen dat het compromis dat vrijdag was bereikt, niet voldoende was. Voorzitter, laat het niet aan uw hart komen. De geschiedenis zal u en ons gelijk geven.

Koen Daniëls: Collega's, de vraag die een onderzoekscommissie, die als onderzoeksrechter handelt, zich moet stellen, is niet wat ze in het rapport wil, maar wel wat de feiten naar boven brengen. Dat is wat hier vandaag voorligt. Als onze onderzoekscommissie een college van rechters was, dan stel ik vandaag vast dat, nadat dat college van rechters na uren en dagen beraad, na alle getuigen en beklagden te hebben gehoord, en nadat de griffier het vonnis met alle stukken neerlegt, er een, of twee rechters tijdens de zitting waarin de uitspraak wordt gedaan, nog een stuk neerleggen. Dat is ongezien.

Natuurlijk is één ding zeker: je bent met Groen en de PVDA zeker dat je de media haalt. Daar ben je zeker van. Proficiat! Maar dit doen als burger, als politicus, als lid van deze onderzoekscommissie waarin we, Mieke en Jos, samen vragen hebben gesteld, dat wil zeggen dat het ware werk van deze onderzoekscommissie, het belang van onze inwoners en de aanbevelingen, ondergeschikt wordt aan uw mediastunt. Dat is zonde, want u zegt neen tegen al die aanbevelingen die hierin staan, met onder andere het PFAS-actieplan, de voortrekkersrol die we willen spelen in het kader van de chemische stoffen – waarbij de industrie en chemie, die ons op bepaalde momenten hebben bedot, niet meer hoeven te rekenen op goodwill – en de toekomst van het grondverzet – want PFAS en PFOS zit overal in Vlaanderen. Dat vind ik echt ongehoord, ongezien, maar u doet vooral de realiteit en feitelijkheid onrecht aan met als enige doel wat persoonlijke exposure. Ik hoop dat de media die hier aanwezig zijn daar doorheen willen kijken en dat ze het volledige verslag willen lezen met de aanbevelingen en feitelijke vaststellingen. Dat is belangrijk en ik hoop dat we aan die aanbevelingen wél schouder aan schouder kunnen werken in het belang van een gezond Vlaanderen.

Tinne Rombouts: Voorzitter, ik sluit mij aan bij de laatste collega's en wil mijn grote teleurstelling meegeven. Wij hebben bij de start van de onderzoekscommissie allemaal samen gezegd dat we dit, na zoveel jaren in dit Vlaams Parlement geen onderzoekscommissie te hebben gehad, terdege ter hand zouden nemen en zouden uitzoeken wat de situatie was, wetende dat we met een ongelooflijk complexe materie te maken hadden waarbij het waarschijnlijk niet altijd zwart-wit zou zijn. We hadden de wil om hier samen uit te raken, ook al heeft in het Vlaams Parlement de thematiek jaren niet op de radar gestaan. Ooit heeft een welbepaalde fractie een vraag gesteld. Maar plots was die welbepaalde fractie, met name Groen, jaren aan een stuk vergeten dat er blijkbaar dat gevoelige thema PFOS was. Vandaag, na zoveel hoorzittingen, vindt Groen het wel nodig om zich te distantiëren van een verslag, terwijl Groen vanaf de eerste seconde alle mogelijkheid heeft gehad om mee te schrijven en effectief ook meegeschreven heeft. Groen heeft elk debat meegevoerd. Maar nu distantiëert Groen zich opeens en wil Groen het verslag niet mee goedkeuren. Ik vind dat ongelooflijk bizar. Nochtans hadden en hebben we echt de wil om inwoners die met vragen zitten, een correct en eerlijk antwoord te geven. Want die mensen zitten vandaag met de miserie. Zij rekenen op ons, als een krachtig politiek orgaan, het verkozen parlement, om te zeggen waar we vandaag staan en hoe we voortgaan.

We moeten niet doen alsof dit nu plotsklaps volledig uit de lucht valt. Toen de burgemeester van Zwijndrecht zei dat hij niet wist dat er bij hem een vervuiling was, heb ik mij moeten inhouden. Hij zei dat terwijl al zijn inwoners wisten dat er een vervuiling is, maar zij wisten niet in welke mate, met welke concentraties en met welke gevolgen.

Was alle kennis aanwezig in Vlaanderen? Wist men wat men moest doen? Ja, men heeft heel veel expertise bij elkaar gebracht. Daar zijn normen en bepalingen uit voortgekomen. Wij hebben vastgesteld dat dit is gebeurd volgens de door dit parlement vastgelegde decretale wegen. Men stelt nu dat men toen had moeten meten, want het was verkeerd. We hebben een heel relaas. Daar wordt nu één punt uit gehaald. Collega Schauvliege, u weet heel goed dat als men in 2017 had gemeten, met de toen aanwezige kennis, de Tytgat-norm van 100 microgram per kilogram droge stof, dat er zelfs met de kennis van het woongebied van vandaag geen no-regretmaatregelen afgekondigd zouden zijn. Collega's, we zouden opnieuw een onderzoekscommissie hebben gehad. Omdat men het zou geweten hebben en omdat men geen no-regretmaatregelen zou hebben afgekondigd. De normen en de no-regretmaatregelen die vandaag worden afgekondigd, worden afgekondigd op basis van de normen die in 2020 werden vastgelegd.

Ja, er is veel kennis over PFAS, maar er waren ook bijzonder veel hiaten in die kennis. Collega's, dat hebben wij in het eerste deel van de hoorzittingen gehoord. Alle wetenschappers waren het erover eens dat er de laatste jaren een bijzondere sterke toename was van de kennis over PFOS en PFAS. Dat heeft er inderdaad voor gezorgd dat men niet alleen in Vlaanderen, maar ook elders, zich heeft afgevraagd hoe men hiermee moet omgaan. Nu wordt er op het vlak van expertise en op alle andere vlakken een versnelling hoger geschakeld, ook bij onze onderzoeksinstellingen: die wetenschappers die alles zo goed hadden moeten hebben geweten.

Het is unfair, onrechtvaardig om de mensen te willen doen geloven dat hier weet ik welk mysterieus spel is gespeeld om iets toe te dekken omdat Oosterweel moest doorgaan. Dat is uiteraard een project waar heel veel aan wordt gewerkt. Wij hebben heel duidelijk gekaderd dat het de wil is om dat vooruit te laten gaan, uiteraard. Maar op elke vraag die daarover werd gesteld aan eender wie, ook van de administratie, is onder ede geantwoord dat men terdege de juiste vooropgestelde procedures heeft gevolgd.

Ik vind het heel spijtig dat men de uitspraken die breed in de publieke opinie, in de pers en in de media werden verkondigd voordat er hoorzittingen waren, voordat alles was uitgeklaard, niet kan overstijgen. Na de hoorzittingen zou men zijn meningen toch een beetje moeten kunnen bijsturen. Het is misschien niet allemaal zo simplistisch geweest. Dan zou men zich achter dit verslag kunnen zetten, want daarin worden de feiten weergegeven en wordt een toekomst uitgebouwd voor een veilig Vlaanderen. Collega's, als we dat niet kunnen overstijgen, waarmee zijn we hier dan bezig? Negen maanden hoorzittingen! Maar uit de verklaringen in de media blijkt dat dat niet kan worden overstege. Ik vind dat bijzonder spijtig. Ik stel mij heel veel vragen over wat de toekomst is van het parlement als wij daar niet in slagen. Wij hebben hier onze nek uitgestoken. Er is een degelijk verslag met heel veel engagement, dat duidelijk de knelpunten aangeeft om tot een veilig Vlaanderen te kunnen komen. Ik kan alleen maar hopen dat dit op de brede steun kan rekenen.

Imade Annouri: Collega's, ik merk op dat de emoties hoog oplopen, wat ik ook begrijp, want dit is voor ons allemaal een heel intens proces geweest. Er is heel veel tijd in gekropen en er is heel veel goed werk verzet. Maar ik wil toch een aantal kanttekeningen maken bij de dingen die ik tot nu toe heb gehoord.

De drie voorgaande sprekers stellen dat het vele harde werk nu te grabbel wordt gegooid, maar daar ben ik het totaal niet mee eens. Iedereen kan aangeven dat onder andere collega Schauvliege en collega D'Haese zich de afgelopen maanden, net zoals jullie allemaal, de pleuris hebben gewerkt om hun rol op te nemen en hun stempel op deze commissie te drukken. Dat is wat er voor mij uitsteekt: we hebben allemaal ons uiterste best gedaan om deze commissie uitstekend te laten werken.

Ook in de opmaak van de tekst zijn uren werk gekropen. Ik was in een bevoorrechte positie om te zien hoe collega Schauvliege daar haar rol in heeft gespeeld, tot op het laatste moment. In haar eigen tussenkomst heeft ze net ook gezegd dat heel veel van wat vandaag op tafel ligt, goede zaken zijn, zaken waar we het mee eens zijn.

Collega Schiltz heeft daarnet gezegd dat we zelf uiteindelijk in de spiegel moeten kunnen kijken. We hebben hier met z'n allen ontzettend hard aan gewerkt, maar dan moet het ook voor iedereen kunnen kloppen. Als drie partijen zeggen dat er iets tekort is, dat de conclusies niet ver genoeg gaan, dat er iets schort, dan is dat voor mij niet louter een politiek spel. Dat is veel te simpel, collega's. Na de uren hard werk mensen die een andere mening zijn toegedaan, wegzetten als een politiek spel, dat vind ik te gemakkelijk.

We hebben hier urenlange inhoudelijke discussies over gehad en er zijn bepaalde aspecten waarmee we het niet eens zijn. U kunt het lezen in het amendement: wij vinden inderdaad dat die transparantie heel goed naar voren moet komen in de tekst en dat die voor een stuk ook moet worden doorgetrokken naar de politieke verantwoordelijkheid. We zijn het daar als commissie niet over eens, en iedereen heeft daar zijn reden voor, iedereen heeft zijn eigen lezing, vanuit de eigen motivatie, die ik niet in twijfel trek. Ik druk daar niet de stempel op van 'spelletje' of 'recuperatie', maar ik vind wel dat we de eerlijkheid moeten hebben en de ruimte moeten laten om die conclusie te maken. Het alternatief is dat iedereen zijn mening moet vrijstellen om de goede vrede te bewaren. Als het parlement goed wil werken, collega Rombouts, dan moet elk parlamentslid in de spiegel kunnen kijken. Wat Groen en de PVDA betreft, is dit een element dat nog aan het eindverslag moet worden toegevoegd. En ik hoor dat ook de collega's van het Vlaams Belang zich bij dit punt vragen stellen.

Als iedereen op het eind van de rit in de spiegel kan kijken, dán doen we ons werk. Ik ben het er niet mee eens dat we er alleen komen door allemaal dezelfde conclusies uit te dragen, collega Rombouts en anderen. Ik snap dat de emoties hoog oplopen, ik snap dat jullie het over deze boeg willen gooien, maar ik denk dat iedereen op het eind van de rit in de spiegel moet kunnen kijken. Wij doen dat met dit amendement.

En collega Rombouts, u zei dat u zich tijdens de hoorzittingen hebt moeten inhouden om bepaalde vragen te stellen. Ik vind dat een vreemde opmerking. Wij hebben tijdens de hoorzittingen allemaal onze vragen afgevuurd. Ik denk niet dat dat de manier is hoe we te werk zijn gegaan. Ik vind dat argument nu dan ook een beetje vreemd.

Voorzitter, ik begrijp de emoties, maar laat ons iedereen zijn of haar taak vervullen. Ik denk dat er heel goed werk is geleverd. Dat niet iedereen op het einde dezelfde lezing heeft, hoeft niet te verbazen.

Ik wil mijn appreciatie uitdrukken voor iedereen, alle collega's in de commissie, die heel hard hebben gewerkt, meerderheid en oppositie, de mensen die ze ondersteund hebben. Ongeacht onze conclusies nu is er heel goed en belangrijk werk geleverd.

De voorzitter: Collega's, ik stel voor dat we het debat hier afronden en overgaan tot de stemming. Zoals gezegd, stemmen we eerst over het amendement van Groen en de PVDA, daarna over het eindverslag zelf.

Mieke Schauvliege: Voorzitter, ik verkies een afzonderlijke stemming over elk hoofdstuk.

De voorzitter: We stemmen over het eindverslag in zijn geheel, zoals afgesproken. We hebben trouwens geen artikels, dus we kunnen er geen afzonderlijke stemmingen over gehouden.

Mieke Schauvliege: Voorzitter, bij de vorige onderzoekscommissie werd over elk hoofdstuk van het eindverslag apart gestemd. Ik zie niet in waarom dat nu niet zou kunnen. Zijn er bepaalde regels die voorschrijven dat dat niet zou kunnen?

De voorzitter: Laat ons toch proberen om de afspraken die we gemaakt hebben, te honoreren. We hebben altijd gezegd dat er gestemd zou worden over het hele eindverslag. Er kan eventueel gewerkt worden met minderheidsstandpunten, wat u met uw amendement eigenlijk probeert, maar de stemming over het eindverslag, gaat over het geheel.

7.2. Stemming

Het door Groen en PVDA ingediende voorstel tot amendering is opgenomen in de bijlage: zie [dossierpagina](#) van dit document op www.vlaamsparlement.be

Ter stemming gelegd wordt het voorstel van Groen en PVDA tot amendering van de conclusies van het verslag verworpen met 9 stemmen tegen 2 bij 4 onthoudingen.

Het verslag van de onderzoekscommissie over het onderzoek naar de aanpak van de met PFOS vervuilde gronden op de Oosterweelwerf en de gevolgen voor de volksgezondheid, wordt vervolgens als geheel aangenomen met 10 stemmen bij 5 onthoudingen.

Hannes ANAF,
voorzitter

Tinne ROMBOUTS
Willem-Frederik SCHILTZ
Mieke SCHAUVLIEGE,
verslaggevers

Gebruikte afkortingen

AFFF	aqueous film forming foam (schuimvormend middel dat aan bluswater wordt toegevoegd)
ALT	alanine-aminotransferase (leverenzym)
ANB	Agentschap voor Natuur en Bos
Anses	Agence national de sécurité sanitaire de l'alimentation, de l'environnement et du travail (FR)
ATLAS	Afzink Tunnel Linkeroever Antwerpen Studiebureau
ATSDR	Agency for Toxic Substances and Disease Registry (VS)
AZG	agentschap Zorg en Gezondheid
BAM	Beheersmaatschappij Antwerpen Mobiel
BAT	best available techniques
BBL	Bond Beter Leefmilieu
BBO	beschrijvend bodemonderzoek
BBT	beste beschikbare techniek
BFRISK	Studie over de blootstelling van de Vlaamse bevolking aan gebromeerde brandvertragers en aan perfluorverbindingen
BREF	BAT Reference
BSD	Bodemsaneringsdecreet
BSP	Bodemsaneringsproject
bv	besloten vennootschap
CalEPA	California Environmental Protection Agency
CAS-nummer	Chemical Abstracts Service – unieke numerieke identifier voor chemische stoffen
C&L	classification and labelling
Concawe	CONservation of Clean Air and Water in Europe
DABM	decreet houdende algemene bepalingen inzake milieubeleid
DAEB	dienst van algemeen economisch belang
dOMG	Departement Omgeving
eBSD	erkend bodemsaneringsdeskundige
EC	Europese Commissie
ECF	Electrochemical Fluorination (Elektrochemische fluorering)
ECHA	European Chemicals Agency - Europees Agentschap voor chemische stoffen
EFSA	European Food Safety Authority
EMAS	Eco-Management and Audit Scheme
EPA	Environmental Protection Agency (VS)
ERA	Environmental Risk Assessment
FAVV	Federaal Agentschap voor de veiligheid van de voedselketen
FOD	Federale Overheidsdienst
FWO	Fonds Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen
GAW	gezondheidskundige advieswaarde
GGW	gezondheidskundige grenswaarde
GICLG	Gemengde Interministeriële Conferentie voor Leefmilieu verruimd tot de Gezondheid
GIR	grondeninformatieregister
GOP	Gebiedsontwikkeling, Omgevingsplanning en -projecten (afdeling van het Departement Omgeving)
GOVC	Gewestelijke Omgevingsvergunningencommissie
GPBV	Geïntegreerde Preventie en Bestrijding van Verontreiniging (IPPC)
HBM	humane biomonitoring
HFPO-DA (GENx)	2,3,3,3 tetrafluor 2 heptafluorpropoxy propaanzuur
IARC	International Agency for Research on Cancer – Internationaal Agentschap voor Kankeronderzoek
ICCM2	Second session of the International Conference on Chemicals Management

INBO	Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
Ineris	Institut national de l'environnement industriel et des risques (FR)
IPCS	International Programme on Chemical Safety
IRIS	Integrated Risk Information System
JECFA	Joint FAO/WHO Expert Committee on Food Additives
KU Leuven	Katholieke Universiteit Leuven
Lantis	Leefbaar Antwerpen door Innovatie en Samenwerken
Lisec	Studiecentrum voor Ecologie en Bosbouw
MDH	Minnesota Department of Health
MER	milieueffectrapport
Ministerie IenW	Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (NL)
MIP	Milieu-inspectieplan
NEHAP	National Environmental and Health Action Plan
NTP	National Toxicology Program (VS)
OBO	oriënterend bodemonderzoek
OSPAR	Verdragen van Oslo en Parijs inzake de bescherming van het mariene milieu in het noordoostelijk deel van de Atlantische Oceaan
OVAM	Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij
PBT	persistent, bioaccumulatief, toxisch
PFAS	poly- en perfluoralkylstoffen
PFBA	perfluorbutaanzuur
PFBS	perfluorbutaansulfonzuur
PFBSA	perfluorobutaansulfonamide (=FBSA)
PFBSF	perfluorbutaansulfonylfluoride
PFC	Perfluorinated compound
PFDoDA	perfluordodecaanzuur
PFDA	perfluordecaanzuur
PFHpA	perfluorheptaanzuur
PFHpS	perfluorheptaansulfonzuur
PFHxA	undecafluorhexaanzuur
PFHxS	perfluorhexaansulfonzuur
PFNA	perfluornonaanzuur
PFOA	perfluoroctaanzuur
PFOS	perfluoroctaansulfonaat
PFPeA	perfluorpentaanzuur
PFUdA	perfluorundecaanzuur
PIH	Provinciaal Instituut voor Hygiëne
POP	persistent organic pollutant
POVC	Provinciale omgevingsvergunningscommissie
PPRTV	Provisional Peer-Reviewed Toxicity Values
RAC	Committee for Risk Assessment – Comité risicobeoordeling (ECHA)
REACH	Registration, Evaluation, Authorization and Restriction of Chemicals
RIE	Richtlijn Industriële Emissies
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (NL)
RoTS	Rechteroever TunnelSpecialisten
SAICM	Strategic Approach to International Chemicals Management
TDI	toelaatbare dagelijkse inname
THK	Tijdelijk Handelingskader
THV	Tijdelijke Handelsvennootschap
TOU	thermische oxidatie-unit
TSW	toetsingswaarde
TTR	tussentijdse rapportage
TWI	toelaatbare wekelijkse inname
UGent	Universiteit Gent
UHasselt	Universiteit Hasselt
Velt	Vereniging voor Ecologisch Leven en Tuinieren

VHBP	Vlaams Humaan Biomonitoringprogramma
VITO	Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek
VLAREBO	Vlaams reglement betreffende de bodemsanering
VLAREM	Vlaams reglement betreffende de milieuvergunning
VMM	Vlaamse Milieumaatschappij
VN	Verenigde Naties
VS	Verenigde Staten
VUB	Vrije Universiteit Brussel
VVP	Vereniging van de Vlaamse Provincies
VVSG	Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten
WHO	World Health Organization (WGO: Wereldgezondheidsorganisatie)
WWF	World Wildlife Fund